

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ
ANABİLİM DALI

ÇERKEZ ETHEM

41832

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YÖNETEN
Prof.Dr. EROL CİHAN

HAZIRLAYAN
KENAN TURAN

İSTANBUL-1995

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ I. MEŞRUTİYET'DEN, I.DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA ANADOLUDAKİ İŞGALLERE KARŞI BAŞLAYAN MİLLİ DİRENİŞLERE KADAR TARİHSEL OLAYLARA GENEL BİR BAKIŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÇERKEZ ETHEM'İN YAŞAM ÖYKÜSÜ VE MİLLİ MÜCADELE'YE KATKILARI	
§ 1-ÇERKEZ ETHEM'İN BİYOGRAFİSİ.	
I- Çerkez Ethem'in Çocukluğu ve Öğrenimi.....	17
II- Çerkez Ethem'in Hizmetleri.....	18
§ 2-ÇERKEZ ETHEM'İN, MİLLİ MÜCADELE'YE KATILMASI.	
I- Çerkez Ethem'in, Rauf Orbay'la Görüşmesi.....	20
II- Çerkez Ethem'in, Batı Cephesi'nde Harekete Geçmesi.....	22
III-Çerkez Ethem'in, Kuva-yı Seyyare'nin Başına Getirilmesi	24
§ 3-İÇ İSYANLAR VE ÇERKEZ ETHEM.	
I- İç İsyanların Kaynağı.....	26
II- Çerkez Ethem'in Bizzat Bastırmakla Görevli Olduğu İsyanlar.....	28
1- Ahmet Anzavur İsyanı.....	28
2- Bolu, Düzce, Adapazarı İsyanları.....	29
3- Yozgat İsyanı.....	31
a- Çerkez Ethem'in, Ankara'ya Hareket Etmesi.	31
b- Çerkez Ethem'in İsyan Bölgesine (Yozgat)'a Hareketi.....	34
c- Yozgat İsyanı'nın Bastırılması.....	35

d- Yozgat İsyanı'ndan Sonra Çerkez Ethem'in Liderlik Hevesine Kapılması.....	37
§ 4-YAHYA GALİP OLAYI VE MUSTAFA KEMAL'LE, ÇERKEZ ETHEM'İN İLK UYUŞMAZLIĞI.	
I- Çerkez Ethem'in, Yahya Galip'i, Yargılanması İçin Yozgat'a Çağırması.....	39
II-Çerkez Ethem'in Dolaylı Olarak Mustafa Kemal'i Hedef Alması.....	41
§ 5-ÇERKEZ ETHEM'İN YENİDEN BATI CEPHESİ'NE DÖNÜŞÜ.	
I- Çerkez Ethem'in, Yozgat'tan, Ankara'ya Gelmesi ve Eskişehir'e Hareketi.....	44
II- Çerkez Ethem'in, Batı Cephesi'nde Yeniden Yunanlılarla Mücadeleye Girmesi.....	46
III- Düzenli Ordu Tartışmaları Üzerine Çerkez Ethem'in, Ankara'ya Dönmesi.....	48
İKİNCİ BÖLÜM	
ÇERKEZ ETHEM'İN İDEOLOJİSİ VE YEŞİLORDU'YLA İLİŞKİLERİ	
§ 6-NAZIM BEY MESELESİ.	
I- Nazım Bey'in Siyasi Yapısı.....	51
II- Nazım Bey'in, Dahiliye Vekilliğine Seçilmesi ve Mustafa Kemal Tarafından İstifaya Zorlanması	52
III- Çerkez Ethem'le, Nazım Bey'in Görüşmesi ve Bolşevizmi Benimsemesi.....	55
§ 7-SEYYARE-İ YENİ DÜNYA GAZETESİ.	
I- İdeolojik Yapısı.....	58
II- Mustafa Kemal'in Gazeteyi Ankara'ya Naklettirmesi.....	59

§ 8-YEŞİLORDU.

- I- Kafkasya'da İki Farklı Düşüncenin Yarattığı Yeşilordu'lar..... 62
- II- Anadolu'da Kurulan Yeşilordunun Kaynağı..... 64

§ 9-ANKARA'DA KURULAN YEŞİLORDU CEMİYETİ'NİN SİYASİ YAŞAMI.

- I- Yeşilordu Cemiyeti'nin Kurulmasının Gerekçeleri..... 66
- II- Yeşilordu Cemiyeti'nin Kurulması..... 67
- III- Yeşilordu Cemiyeti'nin İdeolojisi..... 68
- IV- Yeşilordu Cemiyeti'nin Amacından Sapması ve Mustafa Kemal Tarafından Kapattırılması..... 72

§ 10-YEŞİLORDU VE ÇERKEZ ETHEM.

- I- Çerkez Ethem'in, Yeşilordu'yla İlişkisi..... 75
- II- Yeşilordu Düşüncesinin Kuva-yı Seyyare-i Kuşatmaya Başlaması..... 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇERKEZ ETHEM'İN, ANKARA HÜKÜMETİ'YLE ANLAŞMAZLIĞA DÜŞMESİ

§ 11-GEDİZ MUHAREBESİ.

- I- Saldırı Kararının Alınması ve Ankara Hükümeti'nin Muhalefeti 79
- II- Taarruzun Yapılması ve Seyyar Kuvvetlerle, Düzenli Ordu Arasındaki Uyuşmazlıklar..... 81
- III- Gediz Taarruzu'nun Sonuçları..... 83

§ 12-ALİ FUAT PAŞA'NIN, MOSKOVA ELÇİLİĞİ VE BATI CEPHESİ'NİN YENİDEN DÜZENLENMESİ.

- I- Ali Fuat Paşa'nın, Batı Cephesi Kumandanlığından Alınmasının Gerekçesi ve Moskova Elçiliğine Tayini..... 86

II-	Düzenli Orduya Geçme Çalışmaları ve Batı Cephesi'nin Erkanı Harbiye Umumi Reisliğine Bağlanması.....	89
§ 13-	İSMET İNÖNÜ İLE TEVFİK BEY (KUVA-YI SEYYARE) ARASINDAKİ UYUŞMAZLIKLAR.	
I-	İsmet Bey'in, Seyyar Kuvvetleri Düzenli Birlikler Haline Getirme Çalışmaları.....	91
II-	Tevfik Bey'in, Düzenli Ordu Uygulamasına Karşı Muhalefeti.....	92
§ 14-	ÇERKEZ ETHEM'İN, MUSTAFA KEMAL VE İSMET BEY İLE UYUŞMAZLIĞI.	
I-	Çerkez Ethem'in Yeniden Kuvvet Toplamaya Başlaması ve Mustafa Kemal'i Silahlı Adamlarıyla Ziyareti.....	96
II-	Çerkez Ethem'in, İsmet Bey'i Tehditkâr Ziyareti.....	98
III-	Mustafa Kemal ve Çerkez Ethem'in Birbirlerine Karşı Hazırlanması.....	101
IV-	Çerkez Ethem'in Kuvvetlerinin Başına Dönmesi.....	102
§ 15-	BİLECİK YOLCULUĞU VE ÇERKEZ ETHEM'İN KÜTAHYA'YA ÇEKİLMESİ.	
I-	Bilecik Yolculuğunun Gerekçeleri.....	105
II-	Bilecik'e Hareket ve Çerkez Ethem'in, Mustafa Kemal'i Öldürme Düşüncesi.....	106
III-	Çerkez Ethem'in, Kütahya'ya Kuvvetlerinin Başına Çekilmesi.....	108
1-	Eskişehir'de, Çerkez Ethem ve Kuvvetleri Hakkında Yapılan Toplantı.....	108
2-	Görüşmelerin Devamı İçin Kâzım Özalp'ın, Çerkez Ethem'i Ziyareti.....	110

3- Görüşmeler Sonrası Çerkez Ethem'in El Altından Hazırlıkları.....	112
§ 16-NASİHAT KURULU VASITASIYLA KÜTAHYA'DA SON GÖRÜŞME.	
I- Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem (Kuva-yı Seyyare)Hakkında Milletvekilleriyle Yaptığı Toplantı.....	115
II- Nasihat Kurulunun Oluşması ve Mustafa Kemal'in Kuruldan Beklentileri.....	117
III- Nasihat Kurulunun Çerkez Ethem'le Görüşmesi.	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇERKEZ ETHEM'İN, MİLLİ MÜCADELE'YE CEPHE ALMASI VE YUNANLILARLA İŞBİRLİĞİNE GİRMESİ

§ 17-ÇERKEZ ETHEM'İN, ANKARA HÜKÜMETİ'NE KARŞI ÇATIŞMAYA GİRMESİ.

I- Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem'e Karşı Kuvvet Kullanılmasına Karar Vermesi.....	122
II- Çerkez Ethem'in, Meclise Telgrafı ve İhanetinin Onaylanması.....	123
III- İsmet Bey'den, Çerkez Ethem'e Son Çağrı.....	125
IV- İsmet Bey, Çerkez Ethem Çatışması.....	127
1- İsmet Bey'in, Çerkez Ethem'e Karşı Birliklerini Harekete Geçirmesi.....	127
2- Çerkez Ethem'in, Yunan İşbirliği Sonrası Ulusal Kuvvetlere Saldırması.....	129
3- İsmet Bey'in, İnönü'de, Yunanlıları Mağlup Etmesi ve Çerkez Ethem Üzerine Hareketi....	131
4- Çerkez Ethem'in, Yunanlılara Sığınma İsteği.	132
5- Çerkez Ethem'in, Yunan İşgal Sahasına Geçme Hazırlıkları.....	133

**§ 18-ÇERKEZ ETHEM'İN YUNANLILARA SIĞINMASI VE
SONRASINDAKİ GELİŞMELER.**

- I- Çerkez Ethem'in, Yunan İşgal Sahasına Geçişi.135
II- Çerkez Ethem'in, Yunanlılara Sığınması ve
İzmir'e Hareketi..... 137
III- Çerkez Ethem'in, İzmir'deki Günleri..... 138
IV- Çerkez Ethem'in, İzmir'den, Atina'ya
Hareketi ve Atina Günleri..... 140

**§ 19-YUNANİSTAN'DAN AYRILDIKTAN SONRA ÇERKEZ ETHEM'İN
DURUMU.**

- I- Berlin'e Giden Çerkez Ethem'in Yeni
Düşünceleri..... 142
II- Çerkez Ethem'in, Ürdün'e Geçişi ve Ölümü.....143

**SONSÖZ
KAYNAKÇA**

ÖNSÖZ

Çerkez Ethem konusu bilindiği gibi Türkiye'de zaman zaman güncelleşebilmektedir. Bunun da nedeni Çerkez Ethem konusunda farklı görüşlerin olması dolayısı ile ortak bir sonuca varılamamasıdır.

Çerkez Ethem kimdir? Milli Mücadeledeki işlevi nedir? Çerkez Ethem'in, köylü-çiftçi tabana dayandırılmaya çalışılan islâm sosyalizmi içindeki yeri nedir? Çerkez Ethem iktidar mücadelesini kaybettiği için mi hain damgasını yemiştir yoksa Milli Mücadele'ye cephe aldığı için mi?

Bu iddialardan hangileri doğru, hangileri isabetsizdir?

Ortak bir sonuç çıkmayışındaki en büyük gerekçe ise yukarıdaki sorulara ortak bir cevap bulunamamasıdır.

İşte bu Tezin amacı Çerkez Ethem ile ilgili soru ve ihtilafların azaltılmasını sağlamak, aynı zamanda doğru yargıya ulaşılması çalışmalarına katkıda bulunmaktadır.

Bu soruların cevaplarını aramadan önce konuyu daha sağlam temellere oturtabilmek için Çerkez Ethem'in faal olarak ortaya çıktığı Milli Mücadele dönemine hangi siyasi ve askeri olaylar sonrası gelindiği üzerinde giriş yapılmış daha sonra da Çerkez Ethem olayı Milli Mücadele'den ölümüne değin kronoloji takip edilerek verilmiştir.

Amacım; Çerkez Ethem konusundaki soruları cevaplayıp gidermenin ötesinde cevaplardaki doyuruculuğu sağlamak ve konuyu diğer ilgili olaylarla ilişkisi içinde açıklamaktır.

Tezimin zaman azlığı nedeniyle eksikleri olmakla beraber, Çerkez Ethem konusunda bundan sonra yapılacak araştırmalara yardımcı olacağı inancındayım.

Bu çalışmam da bana desteğini esirgemeyen danışmanım **Prof.Dr. Erol CİHAN**'a ve İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü çalışanlarına teşekkür ederim.

Kenan TURAN

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu 1876 yılına kadar mutlak monarşi ile idare edilmiştir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu bir din devleti olduğundan bu devreye kadar olan döneme teokratik monarşi de denir.¹

1876 da Mithat Paşa ve arkadaşlarının çabasıyla II. Abdülhamit, Kanun-u Esasi'yi ilân ederek Meşrutiyet'i kabul etmiştir. Kanun-u Esasiy'le devlet hayatında radikal bir değişiklik olmamış söz yine hükümdarda kalmıştır. Kanun-u Esasi'nin ilanından sonra 8 Mart 1877'de Meclis-i Mebusan toplanmış, Şubat 1878'de henüz bir yıl dahi dolmadan Osmanlı-Rus savaşını gerekçe gösteren II.Abdülhamit çalışmalarına son vermiştir.²

Mağlub olan Osmanlı Devleti 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasıyla Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığını kabul etmek zorunda kalmış, II.Abdülhamit de bundan sonra kendisine karşı gördüğü tüm muhalifleri sürgünlerle ve hapislerle cezalandırmıştır. Kanun-u Esasi'nin mimarı Mithat Paşa da önce sürülmüş daha sonra da öldürülmüştür. II.Abdülhamit'in kurduğu baskıcı rejimin güçlü bir sansür ve jurnalcılık örgütüyle Batı'dan gelen liberal akımları kontrol altına almaya çalışması muhaliflerin kendisine karşı örgütlenmesini zorunlu kılmıştır.³

Bu konuda ilk örgütlenme Fransız İhtilalinin 100.yıl döneminde yani 1889'da Gülhane Parkı'nda kurulan İttihat ve

¹ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, I.Baskı, İstanbul 1982, s.45.

² Aynı Eser, s.56.

³ İlhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, 3.Baskı, İstanbul 1986, s.47.

Terakki Partisi ile gerçekleşmiştir. Kısa sürede sivil ve tıbbi yüksek okullarda taraftarlar kazanmışlardır. Daha sonra da sürgündeki ilk örgütlü gurup olan Jön Türkler'in Paris şubelerini de bünyelerine katmışlardır.⁴

İttihat ve Terakki Partisi'nin üyeleri, çoğunlukla II.Abdülhamit'in okullarından çıkan memurlar, aydınlar, subaylardır. Bunlar daha çok Türkler'in orta sınıfından geliyordu. Bunların, mevcut yönetici sınıfı ile bir ilişkisi olmadığından; amaçlarına varmak için, düzeni gerektiğinde zor kullanarak değiştirmeye hazırdılar.⁵

Nihayet toplumun her kademesinden destek gören İttihatçılar, meşrutî yönetimi kurmak için ayaklanmışlar, 23 Temmuz 1908'de Makendonya'daki III.Ordu'nun da zorlamasıyla baskıcı rejimi yıkarak meşrutî yönetimi kurmuşlardır.⁶ Zaten II. Abdülhamit'in de başka bir seçeneği yoktur. II.Abdülhamit tarafından 23 Temmuz 1908'de II.Meşrutiyet ilân edilmezse, Rumeli'den İstanbul'a 100.000 kişilik bir ordunun harekâtı söz konusudur.⁷ II. Meşrutiyet'in ilânı ve ihtilalin ülkede getirdiği iç karışıklıklar, öteki ulusları harekete geçirmiş; 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilân ettiği gibi Avusturya-Macaristan Berlin Anlaşmasıyla özerk bir yapıya sahip olan Bosna-Hersek'i kendi topraklarına kattığını açıklamıştır. Girit ise Yunanistan'a katıldığını ilân etmiştir.⁸

⁴ Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 2.Baskı, Ankara 1984, s.194-195.

⁵ Stanford J.SHAW, Ezel Kural SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I.Baskı, İstanbul 1983, s.320.

⁶ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, Ankara 1989, C.1, s.21.

⁷ Bernard LEWIS, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s.207.

⁸ Aynı Eser, s.213.

Osmanlı imparatorluğu bu oldu bittileri, ülkedeki karışıklıklar nedeniyle kabul etmek zorunda kalmıştır.

II.Abdülhamit, İttihat ve Terakki'nin isteklerini yerine getirmekle, bir bakıma onlara teslim olmuştur. Gerçi, padişah bir yıl daha iktidarda kalmıştır ama II. Abdülhamit dönemi sona ermiş artık Genç Türkler dönemi başlamıştır.⁹

1908'de Genç Türkler'in ihtilal ile kazandığı meşruti yönetimin üzerinden bir yıl bile geçmeden 1909 Nisan'ında (Eski tarihle 31 Mart) bir irtica olayı patlak vermiştir. Hedef meşrutiyetdir.¹⁰ Ayaklanmada, dini bir örgüt olan İttihad-ı Muhammedi'nin rolü vardır. Bu gerici ayaklanma haberi, Selânik'e bildirilince Selânik'den Mahmut Şevket Paşa ve onun kurmaybaşkanı Mustafa Kemal, Kurtuluş Ordusu'yla İstanbul'a hareket etmiştir. 23 Nisan'da İstanbul'a ulaşan ordu 24 Nisan 1909'da isyanı bastırmıştır.¹¹

Bu irtica ayaklanmasından sonra II.Abdülhamit, isyandan sorumlu tutularak 27 Nisan 1909'da tahttan indirilmiş; yerine V.Mehmet Reşat geçmiştir.¹²

Bu olaydan sonra artık, sivil siyasal bir parti konumuna gelen İttihat ve Terakki, 13 Kasım 1909'da ve daha sonraki kongrelerini açıktan yapmaya başlamıştır.¹³ V.Mehmet Reşat'ın padişahlık dönemi olan 1909-1918 yılları arasında devlet yönetiminde gerçekte tek söz sahibi olan İttihat ve

⁹ Stanford J.SHAW, Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.324.

¹⁰ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.57.

¹¹ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.215.

¹² İlhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, s.57.

¹³ Stanford J.SHAW, Ezel Kural SHAW, Aynı Eser, s.324.

Terakki partisiydi.¹⁴ Türkçülük ve islâmcılık arası bir siyaset izleyen Parti, Arnavutluk isyanı ve I.Dünya Savaşı'ndaki gelişmeler üzerine islâmcılığı terk edip milliyetçiliğe dönmüştür. II.Meşrutiyet'in gelmesiyle yapılan anayasal düzenlemeler sonrası, İttihatçılarla Hükümet arasındaki ilişkiler bir türlü düzelmez. Mali zorluklar, Arabistan ve Arnavutluk'daki baş kaldırmalar devam ederken, bir de buna Trablusgarp yüzünden Osmanlı ile İtalya'nın arasının açılması eklenir.¹⁵

1871'de birliğini tamamlayan Yeni İtalya Krallığı, eski Roma İmparatorluğu görkemini canlandırarak bir düşünce girerek, gözünü Osmanlıların elinde bulunan Trablusgarp ve Bingazi'ye çevirip, Kuzey Afrika'ya asker çıkarır. İtalyanlar, Bingazi cephesi komutanı Enver Bey, Derne ve Tobruk cephesi komutanı Mustafa Kemal tarafından yerli halk teşkilatlandırılarak durdurulur. İtalyanlar Osmanlı'yı barışa zorlamak için Beyrut'daki Osmanlı donanmasına saldırır. Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alıp 12 ada ve Limni'yi işgal ederler.¹⁶

Bütün bunlara rağmen Osmanlı İmparatorluğu direnir. Fakat Balkan Savaşlarının başlaması üzerine İtalyanlarla Uşi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalır. Bu antlaşmayla Kuzey Afrika'daki Osmanlı'nın son toprağı olan Trablusgarp, İtalyanlara bırakılır. Adalar ise, Balkan Savaşı sonuçlanana kadar güvenlikte kalması gerekçesiyle İtalyanlara bırakılır.¹⁷

¹⁴ Ahmet Mumcu, *Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*, 6.Baskı, İstanbul 1981, s.20.

¹⁵ İlhan AKIN, *Türk Devrim Tarihi*, s.57.

¹⁶ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*, s.40.

¹⁷ Hamza EROĞLU, *Türk İnkılâp Tarihi*, s.69.

Osmanlı'ya savaş ilân eden Balkan Devletleri içinde Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan vardı. Bütün cephelerde mağlup olan Osmanlı İmparatorluğu Balkanlardan gelen Türk göç dalgasıyla karşı karşıya kalır.¹⁸

1913 Mayıs'ında Londra Barışı yapılır. Arnavutluk bağımsız devlet olur. Osmanlı İmparatorluğu Selanik'i Mekodanya'yı, Midye-Enez'den çizilen hattın batısında kalan bütün Trakya'yı kaybettiğini onaylar.¹⁹

Balkan Devletlerinin Osmanlı topraklarını paylaşırken taksimatta anlaşamamaları ve Bulgaristan'ın aslan payını aldığı düşüncesi II.Balkan Savaşına yol açar.

Bütün Balkan Devletlerinin Bulgarlara saldırması ve Bulgarların bütün cephelerde yenilmesini fırsat bilen Osmanlı İmparatorluğu, Bulgarlara savaş açarak Edirne ve Kırklareli'yi alır. Bulgaristan'la imzalanan 9 Eylül 1913 İstanbul Antlaşması'yla bu durum teyid edilir.²⁰ Fakat Osmanlı İmparatorluğunun, dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin problemi daha bitmemiştir. Esas Osmanlı Devleti'ni bekleyen problem daha sonradır. O problem de I.Dünya Savaşı'dır. I.Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu Afrika'daki tüm topraklarını ve Balkanların hemen hemen tamamını kaybetmiştir.

Sanayileşmenin XIX.yy içinde kazanmış olduğu yeni hız ve bunun sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik diplomatik münasebetlerin alanını Avrupa'nın dar sınırlarından çıkararak yeni kıtalara ve uzakdoğuya yaymıştır.

---

¹⁸ Ahmet MUMUCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.41.

¹⁹ İlhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, s.63.

²⁰ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.71.

I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa karşılıklı ihtirasların menfaat çatışmalarının düğümlendiği bir merkez halindedir. Yüzyılın çözölemeyen problemlerinin birikimi ile Avrupa bir barut fıçısından farksızdır.²¹

Osmanlı'da ise yönetime hakim olan İttihatçılar, insan olarak dürüst ve mert olmalarına rağmen devleti yönetme niteliklerinden yoksundurlar. Toplum yapısını kemiren dertleri ortadan kaldıramıyorlardı. Ekonomi alanında kalkınma doktrinini bilmiyorlardı. Bu çaresizlik İttihatçıları çılgınca bir çareye itti. O da emperyalist Almanya ile yapılacak olan işbirliği idi.²²

Avusturya Veliahdı'nın, Sırplı milliyetçiler tarafından öldürölmesi savaşı kıvılcımlarını barut fıçısına fırlatırken, Osmanlı'da 2 Ağustos 1914'de Almanya ile gizli bir ittifak imzalayarak savaştaki yerinin kimin yanı olacağını belirliyordu. Fiiliyatı ise Osmanlı'ya sığınan iki Alman gemisi gerçekleştiriyordu. Alman Amirali Souchon'un komutasındaki bu gemiler Meclisin, Kabinenin Devlet Başkanının haberi olmadan Enver Paşa'nın emriyle Rus limanlarını topa tutuyor; bu oldu bittiyle de Osmanlı kendisini I.Dünya Savaşı'nın içinde buluyordu.²³

Savaşı girmemizde etkili olan İttihatçıların Pan-İslâmci kanadına göre bu savaşı dünya müslümanlarının desteğini sağlayarak; Mısır, Tunus ve Trablusgarp'ı yeniden kazanmak mümkün olabilecekti.²⁴

²¹ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.74.

²² Ahmet MUMCU, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, s.21.

²³ Hamza EROĞLU, Aynı Eser, s.79.

²⁴ Aynı Eser, s.77.

Türklerin savaşa katılması Almanlar için değer ifade eden Berlin-Bağdat karayolu bağlantısını gerçek haline getirirken; Osmanlı İmparatorluğu, I.Dünya Savaşı'nda tam dört yıl Kafkas, Hicaz, Yemen, Mısır, Irak, Suriye, Filistin, Galiçya, Romanya, Makedonya ve Çanakkale cephelerinde savaşmak zorunda kalıyordu.²⁵

İtilaf Devletleri ise Osmanlı İmparatorluğu savaşa girdikten sonra kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalarla Osmanlı'nın topraklarını paylaşıyorlardı. Tabii ki bu taksimat Osmanlı'nın yenilmesiyle uygulama sahası bulabilirdi.

Bu gizli antlaşmaların ilki Fransa, İngiltere ve Rusya arasında beş haftalık diplomatik yazışma sonucu kabul edilen 18 Mart 1915 tarihli İstanbul Anlaşması'dır. Bu anlaşmaya göre Ruslar, İstanbul ve Boğazlar'ı, İngiltere, İran ve Arap Yarımadasını, Fransa ise Suriye'yi, İskenderun Körfezi'ni ve Çukurova'yı ilhak edecekti.

İtalya savaşa girince haliyle bu gizli paylaşımından pay ister. Bu istek üzerine İtalya'ya 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşması'yla, Antalya bölgesi ve on iki ada vaad edilir.²⁶

İngiltere bu arada boş durmaz. Mekke Şerifi Hüseyin'le Arap toprakları konusunda anlaşmaya çalışır. Bunu duyan Fransa Ortadoğunun paylaşılmasına kesinlik kazandırılmasını ister. Bu amaçla 16 Mart 1916 tarihinde Sykes-Picot Anlaşması imza edilir.²⁷

²⁵ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.50.

²⁶ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, 6.Baskı, İstanbul 1985, s.21.

²⁷ Ayferi GÖZE, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, 3.Baskı, İstanbul 1989, s.4.

Anlaşmadan Rusya'ya da haber verilir. Rusya Kuzeydoğu Anadolu'daki isteklerinin kabul edilmesi şartıyla anlaşmayı onaylar. Fakat anlaşmada bu kez İtalya yoktur. İtalya, İngiliz ve Fransız yakınlaşmasından rahatsızlık duyar. Anadolu'daki paylaşımın eşit olmasında ve İzmir'in kendilerinde kalmasında ısrarcı olur. Bu ısrarın sonunda 17 Nisan 1917 tarihinde Saint-Jeande Maurienne Anlaşması imzalanır. Bu anlaşmaya Rusya kendi ülkesinde ihtilal çıkması sonucu katılamamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Rusya'nın da onaylaması şartıyla İzmir'i İtalyanlara bırakmışlardır.²⁸

Osmanlı İmparatorluğunun bu gizli anlaşmalardan daha I.Dünya Savaşı bitmeden haberi olur. Ekim 1917'de Rusya'da ihtilal olup Bolşevikler iktidara geldikten sonra I.Dünya Savaşı'ndan Ruslar çekilir. Buna müteâkip olarak Ruslar, yapılan gizli anlaşmaları açıklarlar. Bu anlaşmaları açıkladıkları gibi kendilerine verilen yerlerden vazgeçtiklerini yani Rus haklarının geçersizliğini ilân ederler.²⁹

Osmanlı İmparatorluğu ise I.Dünya Savaşı'nda özellikle Çanakkale Cephesi'nde üstün başarı göstermesine rağmen savaşın sonucunu değiştirememiş mağlup devletler olan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan yanında yerini almıştır.

Savaşa girerken İttihatçıların Pan-İslâmcı düşünceleri Irak ve Suriye'de Türk askerine İngiliz kurşununun yanında müslüman Arab'ın kurşununun da sıkılmasıyla uygulama sahası

²⁸ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, s.22.

²⁹ Stanford J.SHAW, Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.389.

bulamamış, bu da Türkleri ulusal kimlik arama sonucuna götürmüştür.

1918 sonlarında, Avrupa'nın hasta adamı artık ölmek üzeredir. Genç Türk liderlerinin diktatörlüğüne karşı kızgınlık artmıştır. Çünkü onlar savaşın sebebi ve mağlubiyetin sorumlusudurlar. Genç Türk paşaları Talât, Enver ve Cemal, çareyi bir Alman denizaltısıyla Karadeniz'in öteki kıyısına kaçmakta bulurlar.³⁰

Daha sonra Almanya'ya giden Enver Paşa oradan da Orta Asya'ya (Türkistana) giderek Pan-Turancı fikirlerine uygulama sahası bulmak düşüncesiyle buradaki Türkleri birleştirmeye çalışmış; Fakat Bolşeviklerle girdiği çatışmada Buhara'da ölmüştür.³¹

İttihat ve Terakki liderleri ülkeyi terk etmeden önce 8 Ekim 1918'de Hükümetten ayrılmışlardır. Bu karışık durumda kimse sorumluluğu üstüne almak istemiyordu. Bir haftalık boşlukdan sonra Ahmet İzzet Paşa sadrazamlığa getirilerek Hükümet boşluğu giderilir.³²

Padişahlığı ise 28 Haziran 1918'de Mehmet Reşat'ın ölümünden sonra VI.Mehmet Vahdettin yürütür.³³

Savaş gücünü kaybetmiş, 2 Ekim 1918'de Bulgarların savaştan çekilmesiyle Almanya ile bağlantısı kopmuş, Osmanlı Devleti için yapılması gereken ateşkes anlaşmasının geciktirilmeden imzalanmasıdır. Osmanlı Hükümeti bunu bilmekle beraber İtilaf devletlerinin kendi aralarında

³⁰ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.239.

³¹ Ahmet MUMCU, Türk Devrimlerinin Temelleri ve Gelişimi, s.21.

³² Stanford J.SHAW, Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.392.

³³ Aynı Eser, s.391.

yaptığı gizli anlaşmalardan çekinmekteydi. Rusya'nın gizli anlaşmaları deşifre etmesinden sonra İngiltere'nin "Biz Türkleri ne payitahtlarından ne de ekseriyetle meskun buldukları namlı Anadolu ve Rumeli topraklarından mahrum bırakmak için harp etmiyoruz"³⁴ açıklaması ayrıca Amerika başkanı Wilson'un Amerika'nın savaşa girmesiyle açıkladığı 8 Ocak 1918 tarihli ünlü ondört maddelik programının, 12.maddesinde Türklerin meskun oldukları bölgelerde egemenlikleri ve güvenliklerinin sağlanacağını söylemesi³⁵ manevi açıdan da olsa Osmanlı Hükümeti'ni rahatlatmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu çaresiz, esir İngiliz Generali Townshend aracılığı ile 20 Ekim 1918'de mütareke teklifinde bulunur.³⁶ İngilizler mütareke teklifini kasten uzatarak Halep ve Musul'u işgal ederler.³⁷

Sonuçta Bahriye Nazırı Rauf Bey, Reşat Hikmet ve Sadullah Beylerin temsilci olarak katıldığı mütareke 30 Ekim 1918'de İngiliz Zırhlısı Agamenon üzerinde imzalanır. Meclisi Mebusan'da da onaylanan anlaşma yürürlüğe girer.³⁸

Bu Mondros Mütarekesi Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu demek olup; çok ağır şartlar taşımaktaydı. Türkiye'nin hayat damarlarını oluşturan Çanakkale ve İstanbul Boğazları işgal ediliyor. Ordularımız hemen terhis edilerek; eldeki silah, cephane ve diğer gereçlerin yenenlere teslimi isteniyordu. Önemli demiryolu merkezleri ve limanlar denetim altına veriliyor, telli-telsiz bütün telgraf

³⁴ Enver Ziya KARAL, I.Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar Türkiye'nin Siyasi Olayları, İstanbul 1959, s.50-51.

³⁵ Ayferi GÖZE, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, s.6.

³⁶ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.90.

³⁷ Stanford J. SHAW, Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.392.

³⁸ İlhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, s.91.

haberleşmeleri de bu işten nasibini alıyordu. Bütün donanmamız yenelere bırakılıyordu.³⁹ Bir de çok ağır olan 7.madde vardı ki“Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardır.”⁴⁰ Bu madde İtilaf devletleri tarafından daha sonra Anadolu'da yapılacak işgallere yasal zemin hazırlama arzusuyla konmuştur. Nihayet İtilaf devletleri bu arzuyu gerçekleştirmekte geç kalmazlar. Mondros Mütarekesi'nden sonra mütakip 7.maddeye dayanarak işgale başlarlar. İngilizler, Çanakkale, Musul, Batum, Antep, Konya, Maraş, Bilecik, Samsun, Merzifon, Urfa ve Kars'ı işgal ederken Fransızlar, Trakya'daki demiryolunun önemli istasyonlarını Dörtyol, Mersin, Adana ve Afyon istasyonunu denetim altına alıyordu.

İtalyanlar önce pasif kaldılsa da Yunanistan lehine siyasal gelişmeleri görünce Antalya, Kuşadası, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i işgal edip; Konya ve Akşehir'e birlikler gönderirler. Bu işgaller gerçekte gizli antlaşmaların 7.maddeye dayanılarak uygulamaya geçme-siydi.⁴¹

Bu arada Mütarekenin 19.maddesine göre ülkesine dönen Alman generali Liman Von Sanders de giderken kumandayı Mustafa Kemal'e bırakıyordu. Mustafa Kemal kumandayı aldıktan sonra İstanbul Hükümetine çektiği telgrafta yıldırım orduları grubunun muhafaza edilmesini ve dağıtılmamasını istiyordu.⁴² İstanbul Hükümeti ise Mustafa

³⁹ Ahmet MUMCU, Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, s.22.

⁴⁰ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, II.Baskı, İstanbul 1982, C.1, s.68.

⁴¹ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.51.

⁴² İhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, s.70-71.

Kemal'in ikazlarını ciddiye almıyor ve 7.Orduyu dağıtarak Musfata Kemal'i, İstanbul'a çağırıyordu.⁴³

Mustafa Kemal, Adana'dan trenle hareketle İstanbul'a vardığında İtilaf devletlerinin 60 parçalık donanması da 13 Kasım 1918'de fiili olarak İstanbul'u ablukaya alıp; denetimi de İtilaf yüksek komiseri olarak Amiral Calthorp'e veriyordu.⁴⁴

Mustafa Kemal bu durumda itilaf donanması arasından Haydarpaşa'dan motorla karşıya geçerken "Geldikleri gibi gideceklerdir"⁴⁵ diyerek teslimetçi yapıda olmadığını ortaya koyuyordu.

Bu dönemde İstanbul perişan bir durumdadır. Soğuklar bastırmasına rağmen kömür yoktur. Tramvaylar çalışmamaktadır. Para değerini kaybetmiş, yiyecek fiyatları artmıştır. Türkler işgal yüzünden sadece ekmek almak için evlerinden çıkmaktadır.⁴⁶

Mustafa Kemal, İstanbul'a geldiği zaman İzzet Paşa sadrazamlıktan ayrılmıştı. Mustafa Kemal, İzzet Paşa'ya güvenmekte ve onunla beraber mücadele edebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle İzzet Paşa yerine sadrazamlığa atanan Tefvik Paşa'nın güven oyu almasına engel olmaya çalışır. Fakat sonuç alamaz.

Bunun üzerine Mustafa Kemal başka çareler aramak için sık sık arkadaşlarıyla Şişli'deki evinde bir araya gelir. Bu arkadaşlar arasında Ali Fuat Paşa, Kâzım Karabekir Paşa,

⁴³ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.95.

⁴⁴ Stanford J. SHAW Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.394.

⁴⁵ İlhan AKIN, Türk Devrim Tarihi, s.71.

⁴⁶ Lord KINROSS, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, 10.Baskı, İstanbul 1978, s.173.

İsmet Bey gibi isimler vardır. Görüşmeler sonrası hakim olan görüş Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'yi oradan başlatmaktır.⁴⁷ Bu amaçla Kâzım Karabekir Paşa kendisini Erzurum'daki 15.Kolordu komutanlığına tayin ettirerek Anadolu'ya geçer.⁴⁸

İstanbul Hükümeti ise kurtuluşu daha çok siyasi teşebbüsler ve vereceği tavizlerde görmektedir. Bu düşünce içersinde başkanlığını İngiliz din adamı rahip Frew'in yaptığı İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne padişah ve Damat Ferit Paşa üye olmuşlardı.⁴⁹

Böyle karışık bir tablo görünümündeki Anadolu'dan talepleri olan sırf işgalci devletlerde değildi.

Etnik-i Eterya ve daha sonra kurulan Pontus cemiyetleri Samsun-Trabzon merkezli bir Pontus-Rum Devleti peşinde koşuyorlardı.

Ermeniler ise Doğu'da bağımsız bir Ermenistan peşinde koşmakta, bu amaçla kurdukları Ermeni İntikam Alayı da tehdit hareketleri yapmaktan geri kalmıyordu.

Vanlı Seyyit Abdülkadir ise İstanbul'da kurduğu Kürt Teali Cemiyeti sayesinde Ermenilere özenerek Doğu'da bağımsız bir Kürdistan için mücadele ediyordu.⁵⁰

İşte Anadolu toprakları için bu kadar talepli varken mütarekeden sonra barış anlaşmasının yapılması amacıyla 32

⁴⁷ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.60.

⁴⁸ İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan Sabahattin Selek, II.Baskı, İstanbul 1982, s.172.

⁴⁹ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.57-58.

⁵⁰ Aynı Eser, s.56-57.

devletin temsilcisinin katıldığı Paris Barış Konferansı 18 Ocak 1919'da açılır.⁵¹

Konferansta Batı Anadolu ve Trakya'daki Türk topraklarında emelleri olan Yunanistan ile Batı Anadolu topraklarını gizli anlaşmalardan doğan hak gereği işgale hazırlanan İtalya'nın menfaatleri çatışır. İngiltere, sömürge yollarının güvenliği nedeniyle İtalya'ya sıcak bakmıyor, bunu İtalya'ya, Jeande Maurienne'deki haklarının, Rusya'nın bu antlaşmayı imza etmemesi, nedeniyle geçersiz olduğu şeklinde açıklıyordu.

Zaten İngiltere, İzmir'i, İtalya'ya vermeye hiç niyet etmemiş olacak ki 1915'de dahi Yunanistan'a savaşa katılması koşuluyla İzmir'in kendilerine verileceğini vaad ediyordu.⁵²

O halde yapılması gereken bu duruma yasal zemin hazırlamaktı. İngiltere Başbakanı Lloyd George konferansta, İzmir'deki Rumlar'ın güvenliğini sağlamak gerekçesiyle, Mondros Mütarekesi'ne uygun olarak Yunanistan'ın görevlendirilmesini önerir. Öneri kabul edilir.⁵³

15 Mayıs 1919'da İngiliz, Fransız ve Amerikan donanmalarından oluşan bir filo İzmir'e bir Yunan tümeni getirir.

İzmir'in işgal edileceğini duyan İzmir'liler 14 Mayıs 1919 gecesi gösteriler düzenlerler. İzmir Valisi İzzet Bey

---

⁵¹ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, s.40.

⁵² Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.240.

⁵³ Ahmet MUMUCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.52.

ve kolordu komutanı Ali Nadir paşa bu haberleri yalanlayıp halkı yatıştırmayı çalışırlar.⁵⁴

Yerli Rumların alkışları arasında Yunan Ordusu, İzmir'e çıkar. Yunan ordusuna ilk ateşi Hasan Tahsin isminde bir gazeteci yapar. Hasan Tahsin hemen öldürülür. İkinci ateş ise kim olduğu bilinmeyen bir genç tarafından yapılır. Bu saldırıda Yunan sancaktarı ölür.⁵⁵

Bunun üzerine Yunan askerleri savunmasız halka ve karşı koymama emri almış olan askerlere karşı katliama girişirler. Yerli Rumların da katıldığı bu vahşetde 2 gün içerisinde 5000 Türk öldürülür. İzmir'in işgali ile başlayan vahşet Yunanlıların Ege Bölgesi'nde yayılması ile devam eder. Yunanlılar 3 koldan ilerlerler. 1.kol, Gediz'den başlayarak Menemen, Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'e, 2.kol, Menderes Vadisi'nden başlayarak Torbalı, Bayındır, Ödemiş'e 3.kol, Torbalı'dan güneye Aydın'a yönelir.⁵⁶

İşgallere karşı direnmek için pek çok milli cemiyetler kurulur. İzmir'in işgaline karşı İzmir Müdafaa-i Hukuku Osmaniye Cemiyeti, Karadenizde Rum isteklerine karşı Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti, Doğu'da Ermenilere karşı ise Şark-i Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak bir çeşit yerel savunmalar oluşturulur.⁵⁷

Bunlar önceleri bölgelerindeki işgalci güçlere buldukları bölgede Türk halkının egemenlik hakkının

⁵⁴ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.52.

⁵⁵ Rahmi APAK, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Ankara 1990, s.15.

⁵⁶ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Aynı Eser, s.53.

⁵⁷ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.156-157.

çiğnenmesinin insan haklarına aykırı olduğunu belirttiler. Bu tür iddialar reddedilince de yerel otoriteyi ele alıp Kuva-yı Milliye adı altında kendi direniş kuvvetlerini örgütlediler. Gerilla çetelerinden yerel politik komitelere bağılı gönüllü milis kuvvetlerine kadar değışen Kuva-yı Milliye'de yalnız askerler değıl, memurlar, toprak sahipleri, iş adamları, zanaatkârlar, dini liderler, köylüler, gazeteciler, ittihatçılar ve diğerk partililer de katılırlar. Bunlar işgale karşı özgürlük kararıyla biraraya gelmişlerdir.⁵⁸

Batı Anadolu'da çok etkin bir şekilde ortaya çıkan Kuva-yı Milliye'nin örgütlenmesini Ali Fuat Cebesoy, Albay Bekir Sami, Albay Kâzım (Özalp), Albay Şefik Sağılarken Mustafa Kemal de İzmir'in işgalinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da yanan çoban ateşlerini birleştirmek için Anadolu'ya yani Samsun'a hareket ediyordu. Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığı tarihten 2 gün sonra ise Anadolu'nun batısında Kuva-yı Milliye hareketinin güçlenmesi dolayısıyla Yunan ilerleyişinin durdurulması amacıyla Bekir Sami Bey, Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit'le; bu görüşmeden dört gün sonra da aynı amaçla Rauf Orbay, Çerkez Ethem'le görüşüyordu.

---

⁵⁸ Stanford J. SHAW, Ezel Kural SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, s.406.

§ 1- ÇERKEZ ETHEM'İN BİYOGRAFİSİ.

I- Çerkez Ethem'in Çocukluğu ve Öğrenimi.

Çerkez Ethem, Balıkesir'de, Bandırma ve Mihaliç ilçeleri arasında bulunan Emreköy'de 1886'da doğmuştur.

Ailesi, Kafkasya'dan Anadolu'ya göç etmiş, Çerkez boylarından Sapsız oymağındandır. Çerkez Ethem, Ali Bey'in beş oğlundan en küçüğüdür. Ali Bey'in ekonomik durumu iyi olup ziraat ve değirmencilik yapardı.⁵⁹

Çerkez Ethem de bunu anılarında şöyle anlatır.

"Ben kimim; ben emlak ve arazi sahibi mesut ve müreffeh yaşayan ve aynı zamanda ekmeğinin hasımını denecek kadar cömert bir ailenin evladıyım. Merhum babam Ali Bey, malikhanesinin bulunduğu Bursa vilayetinde şeref ve haysiyeti ile tanınmış bir kimse idi. Ben babamın çok sevdiği en küçük oğlu, ağabeyimin de evlatlarına tercih ettiği bir kardeş idim."⁶⁰

Çerkez Ethem'in en büyük ağabeyi İlyas'la üçüncü ağabeyi Nuri, Rum şâkileriyle girdikleri çatışmalarda ölmüşlerdi. Diğer ağabeyleri Reşit Bey 1901'de Tefvik ise 1902'de harbiyeyi bitirmişlerdi.

İkisi de Resneli Niyazi Bey'in tavsiyesiyle İttihat ve Terakki'ye girmişlerdir. Reşit Bey daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa'ya da bu teşkilatın reisi Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın tavsiyesiyle alınmıştır.⁶¹

⁵⁹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı , İstanbul 1990, s.29.

⁶⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, 1962, s.11.

⁶¹ Cemal ŞENER, Aynı Eser, s.30.

Çerkez Ethem ağabeyleri gibi subay olmayı çok ister. Ama babası en küçük oğlu olduğu için ve onu çok sevdiğinden yanından ayırmak istemez. Bu yüzden askeri okula vermez. Çerkez Ethem iri yarı, uzun boylu (1.96) ve sarışın idi. Babası tarafından Çakır olarak adlandırılırdı.⁶²

Çerkez Ethem 19 yaşında subay okuluna gitmek için, kaçıp İstanbul'a gider. Rüstiye mezunu olduğu için Bakırköy küçük süvari zabıt mektebine ayrılır. Okuldan birincilikle zabıt vekili olarak mezun olur.⁶³

II- Çerkez Ethem'in Hizmetleri.

Çerkez Ethem, Osmanlı Devleti'nin siyasal, sosyal karışıklıklarının en yoğun olduğu bir dönemde görev beklemeye başladı.

Osmanlı Devleti, yüzyıllardır süregelen çözümler ve çürümeler nedeniyle hızla toprak yitiriyordu. Bu arada Balkanlar'dan da sayısı yüzbinleri bulan Türk göçmenleri, hem üzüntü kaynağı oluyorlar, hem de sosyal sorunlara neden olmaktaydılar. İşte Çerkez Ethem, bu siyasal sosyal sorunlar karmaşasındaki Osmanlı Devleti'ne ne ölçüde katkıda bulunacaktı? Ya yüzlerce subay gibi yok olacaktı ya da haris kişiliğiyle ön planda kalacaktı.

Nihayet Çerkez Ethem Çürüksulu Mahmut Paşa'nın kolordu muhafız bölümünde süvari kıtası kumandanı olarak Bulgar Cephesinde görevlendirilir. Savaşır, yaralanır, kıdem zammı ve madalya alır.⁶⁴

⁶² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.30.

⁶³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, 4.Baskı, İstanbul 1990, C.1, s.44.

⁶⁴ Aynı Eser, Aynı Yer.

Çerkez Ethem'in resmi askerlik hizmeti burda sona erer. Bundan sonraki dönemde I.Dünya Savaşı sırasında ağabeyi emekli yüzbaşı Reşit ile Teşkilat-ı Mahsusa'da çalışır.

Teşkilat-ı Mahsusa Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında kurulan devletin iç ve dış emniyetini yüklenmiş gizli bir örgüttü.⁶⁵

Teşkilat-ı Mahsusa'nın düzenlediği İran-Afgan üzerinden Türk Anavatan'ına yol açma hareketine Rauf (Orbay) nezaretinde katılır. Hemedanı fetheden Ali İhsan Paşa'nın Kâbil üzerine yapılacak ileri hareketin öncüleri olarak sevkettiği akıncıların başında bulunur.

1918 başlarında yine Teşkilat-ı Mahsusa'nın kadrosu içinde olarak Sadun Paşa ile Irak harekâtına hizmet eder. Yine yaralanır. Hasta olarak Bandırma'daki baba evine döner. Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Bandırma'dadır.⁶⁶

---

⁶⁵ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.30.

⁶⁶ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.44.

§ 2- ÇERKEZ ETHEM'İN, MİLLİ MÜCADELE'YE KATILMASI.

I- Çerkez Ethem'in, Rauf Bey'le Görüşmesi.

Çerkez Ethem'i ilk mücadeleye çekmeye çalışan Ali Nadir Paşa'nın yerine 17.kolordu kumandanlık vekâletine ve 56.Tümen komutanlığına tayin edilen Bekir Sâmi Bey'dir. Bekir Sâmi, 21 Mayıs'da Bandırma'ya çıkar. Amacı işgallere karşı mukavemeti artırmaktır. Geceyi geçirdiği Çerkez Hasan'ın evine Çerkez Reşit'i çağırır. Ondan Milli Mücadele'ye katılmasını ister. Reşit de Bandırma ve Manyas civarından toplayacağı Çerkez atlılarını Çerkez Ethem'in kumandasında Manisa'ya gönderebileceğini belirtir.⁶⁷

Milli Mücadele'ye katılma konusundaki diğer görüşmeyi 25 Mayıs 1919'da direkt Çerkez Ethem'le Rauf (Orbay) yapmıştır.

Rauf Bey'le, Çerkez Ethem'in tanışmaları İran sınırında görevli oldukları sırada olmuştur.⁶⁸

Rauf Bey, Bandırma'da, Çerkez Ethem'le yaptığı görüşmede bu mntıkayı dolaştıktan sonra Ankara'ya gideceğini orada Ali Fuat Paşa ile buluşacağını oradan da beraberce Amasya'ya Mustafa Kemal Paşa'ya daha sonra da Erzurum'a, Kâzım Karabekir Paşa'ya gideceğini esaret altında yaşamaktansa ölümü tercih edip; vatani kurtarmak gerektiğini bütün meselenin Çerkez Ethem'in kendilerine zaman kazandırması olduğunu zaman kazandırmak için de Çerkez Ethem ve kardeşlerinin Milli Mücadele'ye girmesi

⁶⁷ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.18.

⁶⁸ Rauf ORBAY, Yakın Tarihimiz, C.1, s.41.

aynı zamanda halkı da silahlı mücadeleye çekmesi gerektiğidir.⁶⁹

Buradan anlaşılacağı üzere Çerkez Ethem ve kardeşleri Milli Mücadele içine Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına zaman kazandırmak için çekilmişlerdir.

Çerkez Ethem, Rauf Bey'le yaptığı görüşmede ağabeylerinin Manyas'ta olduğunu söyleyince, birlikte Manyas'a hareket ederler. Rauf Bey'in yanında dört arkadaşı da vardır. Bunlardan biri Teşkilat-ı Mahsusa Reisi olan Eşref Kuşçu Bey'dir.

Manyas'a vardıklarında gün ışımak üzeredir. Rauf Bey'i, Çerkez Ethem'in ağabeyleri olan Reşit ve Tefvik birlikte karşılarlar.⁷⁰ Karşılama sonra Rauf Bey hemen bir durum değerlendirmesi yapar. Bu değerlendirmede Yunan ilerlemesinin daha çok kendilerini güvende hissetmeleri bakımından anayollar üzerinden muhtemelen Salihli-Akhisar istikametine doğru olacağını en sağlam müdafaa hattının burda kurulması gerektiğini belirtir.⁷¹

Bu müdafaa hattının oluşması için Rauf Bey, Çerkez Ethem'e eski Teşkilat'ı Mahsusa'nın Reisi Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğini merkez üs olarak önerir. Buranın teşkilatlanmak için uygun olduğunu çiftlikteki para, silah ve zahireden faydalanabileceklerini belirtir.⁷²

Fakat Çerkez Ethem'in ağabeylerinde mücadeleye atılma konusunda tereddütler vardır.

---

⁶⁹ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.51.

⁷⁰ Aynı Eser, Aynı Yer.

⁷¹ Aynı Eser, s.156.

⁷² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.36.

Çerkez Ethem hatıralarında bunu ağabeylerinin fazla ümitli olmadığını, ağabeylerinin gelenlerin sadece Yunanlı değil arkalarında İngilizlerin olduğunu, toplanacak bir avuç insanla ne yapılabileceği endişesi taşıdıklarını ifade etmektedir.

Çerkez Ethem, ağabeylerindeki tereddüdü görünce bu durumu konuşmak için Kızıksa köyünde hasta olan babasının yanına gider. Babası Ali Bey, Osmanlının bu duruma nasıl düştüğünü hala anlayamadığını söyler.

Çerkez Ethem'e "Yunan boyunduruğunda yaşanmaz Çakır." der. Çerkez Ethem o saatden sonra mücadeleye karar verir. Toplayabildiği kuvvetlerle 2 gün sonra Salihli'ye hareket eder.⁷³

II- Çerkez Ethem'in Batı Cephesi'nde Faaliyete Geçmesi.

Salihli'de bulunan Çerkez Ethem orada direniş örgütlenmesini Draman, Gönen, Balıkesir, Kirmasti, Bandırma ve Bursa'da tanıdığı Çerkezleri etrafına toplayarak başlatır.⁷⁴ Daha sonra İttihatçı diye İstanbul Hükümeti'nin peşine düştüğü Akhisar bölgesinde dolaşan Serezli Parti Pehlivan'ı da hizmetine alır. Böylece Çerkez Ethem güçlenmeye başlar.⁷⁵

Bu dönemde Salihli ve Nazilli çevresinde Yunan ilerleyişi sürmektedir. Bu ilerleyişe Kuva-yı Milliye'ci Mustafa Bey'le, Çerkez Ethem beraber karşı koyarlar.⁷⁶

⁷³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.61.

⁷⁴ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, s.255.

⁷⁵ Doğan AVCIOĞLU, Milli Kuruluş Tarihi, C.1, s.117.

⁷⁶ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.14.

Çerkez Ethem, kısa bir süre sonra diğer Kuva-yı Milliye birliklerini tasfiye edip; bölgeye tek başına hakim olur.

Çerkez Ethem, kendi hatıralarında bu olayı yorumlarken Salihli ve Alaşehir çevresinde faaliyet gösteren Poyraz ve Alaşehir milli kuvvetlerini ittihat ve itilaf zihniyetinin esiri olduğu için ortadan kaldırdığını söylemesine rağmen,⁷⁷ ortadan kaldırma gerekçeleri başkadır.

Çerkez Ethem iddialarının aksine bölgeye tamamen hakim olmak için Salihli kaymakamını Alaşehir'e gönderir; peşinden de Mustafa Bey'i saf dışı bırakmak için ona karşı olanları yanına alır. Aralarında çatışma çıkartır ve Alaşehir'i basar.⁷⁸

Çerkez Ethem, Mustafa Bey'i tasfiye yapmak için bastığı Alaşehir'de, Mustafa Bey, kendisini akrabasının evinde saklanarak kurtarır. Daha sonra da mevki kumandanı kaymakam Haydar Bey, ordudan Mustafa Bey'in, Divan-ı Harp'te yargılamak üzere Afyonkarahisar'a götürülmesi gerektiği konusunda kâti emir aldığını söyler. Bu bahaneyle Mustafa bey'i, Alaşehir'den çıkarmayı başarır. Çerkez Ethem artık Alaşehir'e hakimdir.⁷⁹

Çerkez Ethem Alaşehir'e hakim olduktan sonra hapisneden idama müstahak üç adam istetir.⁸⁰ Bunları hemen çarşı kenarında infaz eder. Suçu az olanları ise cepheye gönderir.⁸¹

⁷⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.15-16.

⁷⁸ Sıtkı AYDINEL, Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı, Ankara, 1990, s.139.

⁷⁹ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, s.263.

⁸⁰ Aynı Eser, Aynı Yer,

⁸¹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.22.

Bu gelişmelerden sonra Çerkez Ethem'in İngiliz generali Milne'in, Fransız ve İtalyanların isteği üzerine haritada çizdiği Yunanlıların duracakları hattın hemen bitimindeki en geniş cepheyi kontrol etmeyi başladığını görmekteyiz. Bu hatta Milne hattı denmesinin gerekçesi general Milne tarafından çizilmiş olmasındandır.⁸²

III- Çerkez Ethem'in, Kuvay-ı Seyyare'nin Başına Getirilmesi.

Bu gelişmelerden sonra cephe işlerini Çerkez Ethem'e bırakan Reşit Bey idareyi ele alır. Siyasi kimliği ile dikkat çeken ve daha sonra da karşımıza mebus olarak çıkacak olan Reşit Bey ismini kendisi koyduğu "Gezici kuvvet" anlamındaki Kuva-yı Seyyare'nin umum kumandanınının Çerkez Ethem olmasını uygun gormuş, kardeşi Tefiki de siyasetden uzak, aynı zamanda alışkan, çok sert bir zabıt olarak gördüğü için Kuva-yı Seyyare Umum Kumandan Vekilliği görevine getirmiştir.⁸³

Bu dönemde Milli uyanış devam etmekteydi. Zabıtlar İstanbul Hükümeti'nin çok ağır baskısına ve İtilaf devletlerinin denetimine rağmen ellerindeki silahları Milli kuvvetlere kazandırmaya başlamışlardır.

Batı Cephesi'nde direnişler yaşanırken Mustafa Kemal Paşa kongreleri toplamış ve Temsil Heyeti'yle birlikte Ankara'ya gelmiştir.

Kuşkusuz Ankara'da Millet Meclisi'nin açılabilmesi ve çalışma ortamı bulabilmesi Çerkez Ethem'in Milne hattındaki

⁸² Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.104.

⁸³ Aynı Eser, Aynı Yer.

savunması, yani Yunan ilerleyişini durdurması sayesinde olmuştur. Çerkez Ethem'in Batı Cephesi'ndeki direnişisi sayesinde Ankara ihtilalin merkezi olmuş, aynı zamanda Çerkez Ethem Ankara'yı çıkan bir çok iç isyandan da korumuştur.⁸⁴

---

⁸⁴ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.38.

§ 3- İÇ İSYANLAR VE ÇERKEZ ETHEM.

I- İç İsyanlar'ın Kaynağı.

Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bir çok ayaklanmalar çıkmıştır. Bunların bir bölümü Türk topraklarını parçalayıp yeni bir devlet kurma amacını taşıyanlardan, bir bölümü de saltanata ve hilafete geleneksel ve dinsel bakımdan bağlı olanlarca çıkarılmıştır.

"Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Bolşevik, İttihatçı, asi olarak tanıtan Yunan Ordusunu hilafet ordusu olarak gösteren Osmanlı yönetiminin temel amacı kendi otoritesine alternatif olarak ortaya çıkan ulusal uyanışı önlemektir."⁸⁵

Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığı döneminde dozu artan isyanların başlıcaları Anzavur, Düzce, Bolu, Hendek, Adapazarı, Yenihan, Yozgat, Konya, Milli Aşireti, Ali Batı, Şeyh Eşref, Koçkiri, Cemil Çeto, Bozkır, Demirci Mehmet Efe pontus ayaklanmalarıdır.⁸⁶

Mustafa Kemal, bu zor dönemde ortaya çıkan iç isyanların amacını çok doğru biçimde ortaya koymaktadır.

"Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki bütün ayaklanma örgütleri bütün düşmanlar ve Yunan Ordusu el birliği edip bizi yıkmak için çalışmaya başladılar."⁸⁷

⁸⁵ Ahmet MUMCU ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, s.106.

⁸⁶ Aynı Eser, Aynı Yer.

⁸⁷ Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 9.Baskı, C, I-II, s.252.

Bu isyanlar Avrupa'nın yeni bir uygulaması olarak dışardan desteklenirler. Tabii ki Avrupa'nın amacı ulusal girişimleri baltalamaktır.⁸⁸

Aşağıdaki alıntıda bu kışkırtıcı merkezleri daha net olarak görmek mümkündür.

"Son günlerde Biga ve havalisi halkı Kuva-yı Milliye'ye karşı açıkça ve düşmanca davranmaktadır. Hazırlanmakta olan irtica hareketini teşvik edenler İngilizler olup merkezi ve beyi İstanbul'dur."⁸⁹ Tabii burada merkezden kastedilen İstanbul Hükümeti'dir.

Bu dönemde Mustafa Kemal ve arkadaşlarının işi gerçekten zordur. Çünkü bir taraftan Anadolu halkının örgütlenmesini ve ulusal çıkarlar etrafında birleştirilmesini başarabilmeli; diğer taraftan da İtilaf devletlerinin masa başı oyunlarını bozup, Anadolu'daki işgalci güçlerin ilerlemesini durdurabilmeliydiler. Bunlar yetmiyormiş gibi bir de iç isyanlarla uğraşabilmeliydiler.

Yukarıda isyanların gerekçeleri konusunda yaptığımız değerlendirmeler İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti adına olumlu sonuç vermiş ettikleri nıfak tohumları da Anadolu'nun değişik yerlerinde filiz vermiştir. Bu filizlerden bir bölümünü de Çerkez Ethem ortadan kaldırmıştır.

---

⁸⁸ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, I.Baskı, İstanbul 1993, s.16.

⁸⁹ Kâzım KARABEKİR, İstiklâl Harbimiz, İstanbul 1960, s.502.

II- Çerkez Ethem'in Bizzat Bastırmakla Görevli Olduğu İsyanlar.

1- Ahmet Anzavur isyanı.

Ahmet Anzavur ilk defa Biga ve çevresini işgal etmiştir. Biga'yı işgal eden Anzavur'un üzerine Balıkesir ve Bandırma'dan Çerkez Yusuf İzzet Paşa komutasında yedi bin kişilik kuvvet gönderilmiş, bu kuvvet mağlup olarak toplarını da Ahmet Anzavur'a bırakarak çekilmiştir.⁹⁰

Bunun üzerine isyanın bastırılabilmesi için 10 Mart (1136)1920'de Kâzım Özalp, Çerkez Ethem'e bir telgraf çeker. Ahmet Anzavur'un Bandırma'ya girdiğini Balıkesir'e de girmesi durumunda bunun Yunanlılarla irtibatı temin edeceğini bunu önlemek için Balıkesir'e hareket etmesini bildirir.⁹¹

Çerkez Ethem, görevi kabul eder. Balıkesir'de iki gün kaldıktan sonra Susurluk'a hareket eder. Burada Taşköprü mevkiinde Ahmet Anzavur kuvvetleriyle on saat çarpışır ve Ahmet Anzavur, Bandırma'ya kaçır.

Çerkez Ethem takiptedir. Bandırma'da, Ahmet Anzavur'u bir kez daha mağlub eder. Ahmet Anzavur bu kezde Gönen ve Biga istikametine kaçır.⁹²

Çerkez Ethem, Biga'da, Ahmet Anzavur'la bir kez daha muharebeye tutuşur. Bu muharebe sonunda Ahmet Anzavur, Karabiga Limanı'nda bulunan İngiliz filosuna sığınır

⁹⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.26.

⁹¹ Aynı Eser, s.28.

⁹² Aynı Eser, s.30-31.

İstanbul'a kaçar. Çerkez Ethem, Ahmet Anzavur'dan bir kolorduyu donatacak kadar silah ve mühimmat ele geçirir.⁹³

2- Bolu, Adapazarı, Düzce İsyanları.

Çerkez Ethem, Biga telgrafhanesinden Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Miralay İsmet Bey (İsmet İnönü) ile telgraf başında görüşür. İnönü, Çerkez Ethem'e, Mustafa Kemal ile ağabeyi Reşit'in yanında bulunduğunu söyler. Teşekkürle birlikte Miralay Mahmut Bey fırkasının Hendek boğazında asilerin hücumuna uğradığını ayrıca Geyve boğazında Ali Fuat Paşa'nın da vaziyetinin tehlikede olduğunu bildirirler. Başarıları tebrik edilen Çerkez Ethem'den Ali Fuat Paşa'ya yardım etmesi istenmiştir.⁹⁴

Çerkez Ethem Karacabey'den sonra Bursa'da iki gün dinlenmek niyetindedir. Fakat Ali Fuat Paşa'dan vaziyetinin vahim olduğu konusunda yeni bir telgraf alınca dinlenmekten vazgeçip hemen Geyve'ye hareket eder.⁹⁵

Geyve'deki isyanın gerekçesi de İstanbul Hükümeti'dir.

"İstanbul Hükümeti Geyve civarındaki Milli Kuvvetleri vurmak için İngilizlerden silah yardımı ile 18 Nisan 1920 tarihli bir kararname ile Kuvay-i İnzibatiye adlı bir teşkilat kurmuş önce Süleyman Şefik Paşa daha sonra Suphi Paşa'nın kumanda ettiği Kuvay-i İnzibatiye, Anzavur Ahmet'le de işbirliği yaparak Sakarya'nın doğusundan ve Geyve boğazından Milli Kuvvetlere saldırmışlardır."⁹⁶

⁹³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.242.

⁹⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.35.

⁹⁵ Aynı Eser, s.38.

⁹⁶ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, s.208.

Çerkez Ethem'in, kuvvetleri isyan mıntıkasına vardiktan sonra Ankara Hükümeti'nin saldırı şekline karşı çıkmasına rağmen zaman kaybetmemek amacıyla daha rizikolu Geyve boğazından saldırmış aynı günün akşamı yani 23 Mayıs 1920'de Sapanca ve Adapazarı'nı da işgal etmiştir.

Artık sıra isyanın merkezi durumundaki Düzce'dedir. Albay Refet Bey Bolu üzerinden Düzce'ye, Çerkez Ethem'de Adapazarı'ndan Düzce'ye hareket etmiştir.⁹⁷

İsyana katılan Düzce'liler, Çerkez Ethem yerine Refet Bey'in Düzce'ye girmesini tercih etmektedirler.⁹⁸

Çünkü isyancılar aslen çerkez olan Miralay Mahmut Bey'i isyanı yatıştırmak ve kan dökülmesini önlemek için gayret gösterirken pusuya düşürerek öldürmüşlerdir. Zaten Çerkez Ethem'in bu tür isyanlarda sert tedbirler aldığı ve sorumluları cezalandırdığı bilinmektedir. Bir de Miralay Mahmut Bey'in öldürölüp cesedinin dere yatağına atılması Çerkez Ethem için olayın tuzu biberi olmuştur.⁹⁹

İsyancıların araya Ankara Hükümeti'ni sokma çalışmaları da sonuç vermemiş, ilçeye Refet bey kuvvetleri gelmeden 26 Mayıs'da Çerkez Ethem'in kuvvetleri girmiştir.

İki gün içinde de isyancı elebaşlarından elli üç kişiyi asmıştır.¹⁰⁰

---

⁹⁷ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, II. Baskı, İstanbul 1982, C.2, s.776.

⁹⁸ Aynı Eser, s.777.

⁹⁹ Aynı Eser, s.773.

¹⁰⁰ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, II.Baskı, Ankara 1985, s.17.

3- Yozgat İsyanı.

a- Çerkez Ethem'in, Ankara'ya Hareket Etmesi.

Çerkez Ethem, Kuva-yı Milliye'nin umumi vaziyetini tehlikeye sokan bu isyan faaliyetlerinin artık ortadan kalkmış olabileceğini tam düşünmeye başlamışken, Ali Fuat Cebesoy tarafından çekilen bir telgrafla Yozgat ve Zile tarafında Çapanoğlu isyanının çıktığını ve kendisinin bu isyanı bastırmak için Yozgat'a gitmesi gerektiği konusunda bir telgraf alır.

Çerkez Ethem, bu sırada Batı Cephesi'ne gitmeyi düşünmektedir.¹⁰¹

Çerkez Ethem ısrarlar karşısında Batı Cephesi'ne gitmekten vazgeçip Eskişehir'den trene binip Ankara'ya varır.

Çerkez Ethem'i, Ankara'da karşılayanlar arasında Fevzi Paşa, İsmet Paşa, Yusuf İzzet Paşa gibi isimlerin yanında Mustafa Kemal de vardır. Mustafa Kemal Paşa tarafından vagon basamaklarında kucaklanarak karşılanır. Mustafa Kemal'in arabasıyla ziraat mektebine varılır. Burası Mustafa Kemal'in Çankaya'dan önceki ikametgâhı idi.¹⁰²

Ziraat mektebindeki görüşmede İsmet Bey, Mustafa Kemal'in izniyle doğrudan konuya girer.

İsmet Bey Yozgat İsyanı'nı değerlendirirken bu isyanın bastırılmadığını da itiraf eder. "Kuvvetlerimiz Yozgat İsyanı'nı tedip edemedi. Buradan ve mıntıkadan asiler

¹⁰¹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.49

¹⁰² Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.273.

üzerine sevk edecek kuvvetimiz yok. Yozgat mutasarrıfı asilerin elinde Konya havalisinde de ferdi kımıldanmalar var. Ethem Beyfendi biliniz ki şu anda isyan Kırşehir'e kadar yayılmıştır. Erkan-ı Harbiye Reisi olarak mütalâam bu isyan tamamen tedip edilmedikçe Ankara'nın vaziyetinin emin olmadığıdır".¹⁰³

İnönü'nün bu açıklamalarından sonra Çerkez Ethem çok sert sayılabilecek bir konuşma yapar.

"Şimdi görüyor ve siz de itiraf ediyorsunuz ki Orta Anadolu'da ve bir köşede hiç bir ecnebi ve İstanbul Hükümeti'yle irtibatı kalmayan Yozgat İsyanı'nı söndürmekten acizsiniz".¹⁰⁴ Çerkez Ethem'in, bu konuşmasından sonra o ana kadar susan Mustafa Kemal Paşa söze girer.

"Yozgat havalisinde çıkan isyanın mahiyeti ve ehemmiyeti ne olursa olsun himmetinizin arzını bekliyor demektir. Bu zahmeti deruhte ettiğiniz vakit büyük yararlılıkta bulunacaksınız. 5-10 günde bu isyanı bastıracağınızdan eminim" der. Çerkez Ethem'in, Batı Cephesi hakkındaki tereddütlerini görünce de "İzmir Milli Cephemizi Yunan taaruzuna karşı endişe etmeyiniz, Mezaret ve teftişini Fevzi Paşa yapacaktır"¹⁰⁵ diyerek Çerkez Ethem'in endişesini giderir.

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasından sonra görevi kabul eder. Bu sırada T.B.M.M'den bir heyet gelir. Heyetin amacı ziyarettir. Bunun üzerine "Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'i, Meclise davet eder ve "Görüyorsunuz

¹⁰³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.276.

¹⁰⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.56.

¹⁰⁵ Aynı Eser, s.57.

ya Ethem Bey, siz de siyasetin içine giriyorsunuz” diyerek şaka eder. Bu davete Çerkez Ethem “Aman Paşam, benim sivil elbisem ve kıyafetim yok, müsait değil” deyince Mustafa Kemal, “Millet Meclisi sizi kıyafetiniz içinde görsün, daha iyi” der.

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem’i Ankara istasyonunda karşılarken Çerkez Ethem, eksiksiz bir çeteci kılığında idi. Başında boz bir başlık sırtında sımsıkı kara halk giyneği sağ elinde filintasını tutuyordu.

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem’i, Meclis’e davetten sonra ondan bir istekte bulunur. “Meclis önünde düzgün bir yürüyüş yapın, atlılar tırıslla geçsinler. Piyadeler yığın düzeninde olsun” der.¹⁰⁶ Çerkez Ethem, Mustafa Kemal’in bu ricasına uygun olarak Meclis’e gelmeden önce Yozgat’a hareket edecek kıtalarını 19 Haziran 1920’de son kez denetler. Onları İstasyon caddesinden yukarıya doğru yürütür. Müfrezenin önünde davulcular ve trampetçiler yürüyordu. Bunların arkasından mızraklı, kılıçlı tek biçimde giyinmiş atlı takımları gidiyordu. Bunlar alkışlar arasında Meclis’in önünden geçtikten sonra yine iyi giyimli piyade kıtalarının başında Çerkez Ethem Bey binmiş olarak görününce onbinlerce Ankara’lı alkışlamaya başlar.

Mustafa Kemal, Meclis’in biraz önünde atından inen Çerkez Ethem’in koluna girerek Meclis’e getirir. Milletvekillerin hepsi ayağa kalkarak Çerkez Ethem’i dakikalarca alkışlar.¹⁰⁷

¹⁰⁶ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.47.

¹⁰⁷ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, İstanbul 1986, C.4, s.572-573.

Çerkez Ethem ayaktaiken Meclis müzarekelerini izler. Meclisin memleket meselelerine bu kadar muktedir olduğunu asla bilmediğini Reşit Bey'e söyler.

Reşit Bey de ona konu memleket meselesi olunca hepsinin birlik olduğunu söyler.¹⁰⁸

Sonra Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'i Bakanlık odasına götürür. Ankara'da kaldığı sürece burasının ona özgü olduğunu söyler. Ankara'da tek olan otomobilini de Çerkez Ethem'in emrine verir.¹⁰⁹

Çerkez Ethem ertesi gün artık Yozgat'a hareket etme hazırlığındadır. Çerkez Ethem vilayet önüne geldiğinde Mustafa Kemal ona Boğazlıyan'ın da isyancıların eline geçtiğini söyler. Ayrıca isyan bölgesini de harita üzerinde Çerkez Ethem'e izah eder.

b- Çerkez Ethem'in, İsyân Bölgesine (Yozgat'a) Hareketi.

Ankara'da yeteri kadar kaldığını düşünen Çerkez Ethem hazırlıklarını tamamlar 20 Haziran 1920'de Yozgat'a hareket eder.

Yozgat'da isyanın bastırılmıyacağı düşüncesi içersinde "mülki örgüt sinmiş yitiklere karışmıştı. Buralarda artık hükümet yoktur. Ayaklanmacılar kendi adamlarını mutasarrıf kaymakam yapmışlar. Maliye hazinelerini sömürmüşler harıl harıl silah ve asker toplamışlardı."¹¹⁰

¹⁰⁸ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.287.

¹⁰⁹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.47.

¹¹⁰ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.577-578.

Çerkez Ethem Ankara'dan ayrılışının 3.gününde asilerin ilk topluluğu ile temas eder. Çok kanlı bir muharebe sonrası şehri asilerden temizler. Çerkez Ethem bu temizlik hareketinde isyan elebaşlarının şehirde olmadığını görür. Bunun nedeni isyanın başında bulunan Çapanoğlu Celal ve Edip Bey'lerin bu ilk mücadeleye bizzat yetişip katılamamalarıdır.

Çerkez Ethem ertesi gün şehirde Divan-ı Harb'i kurarak teşvikçi ve tahrikçilerden 12 kişiyi idam ettirir.¹¹¹

Çerkez Ethem geldiği günün gecesi Yozgat Hükümet konağındadır. Çerkez Ethem bu arada telgraf başına çağrılmaktadır. Arayan Kayseri'den Kılıç Ali Beydir. Kılıç Ali Bey'in, Boğazlıyan'da bulunan süvari müfrezesi ve piyade taburu bozulmuş olup bunu Çerkez Ethem'e bildirmektedir.

Çerkez Ethem, Kılıç Ali Bey'e isyan bastırmaya çalışırken isyancıları silahlandırmaktan başka bir işe yaramadıklarını söyleyerek; Ankara'ya dönmesini ister. Çerkez Ethem daha fazla görüşmeye lüzum görmeyerek, telgraf görüşmesini keser.

c- Yozgat İsyanı'nın Bastırılması.

Çerkez Ethem ile isyan elebaşısı olan Çapanoğulları arasındaki çatışma Arap Seyfi Boğazı'nda olur. 4 saat süren bu çatışma ölüm kalım mücadelesi şeklinde geçer. Çapanoğlu bozguna uğrar.¹¹²

Muharebe sahasında top, makineli tüfek, birkaç yüz ölü ve yaralı bırakarak Çapanoğlu Edip yaralı olmak üzere Celal

¹¹¹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.62.

¹¹² Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C/4, s.585.

Bey'le beraber Uzunyayla istikametine doğru kaçarlar. Celal Bey bazı Çerkez beylerini araya sokarak af ister. Çerkez Ethem bu af isteğini kabul eder. Bu durumu da Ankara'ya bildirir.¹¹³

Çerkez Ethem bu ayaklanmaları Ankara Hükümeti adına bastırdıktan sonra Alaca üzerinden Yozgat'a döner. Burada iken Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'dan kutlama telgrafı alır.

Mustafa Kemal Paşa çektiği telgrafta Çerkez Ethem'e, "son Arap Seyfi Boğazı'nda elde edilen kahredici yenginizden dolayı sizi ve silah arkadaşlarınızı bütün kalbimle kutlarım" der. Ayrıca bozguna uğrayarak dağılan başıboş ayaklanmacıların izlenmeleri için Çorum'da Refet Bey'e, Zile'de, Cemil Cahit Bey'e buyruk verdiğini Çerkez Ethem'e bildirir.¹¹⁴

Fevzi Paşa ise Çerkez Ethem'e 29 Haziran 1920'de çektiği telgrafta kutlamanın yanında Ankara'da, Çerkez Ethem'e verilen söz gereği Batı Cephesi'nde yaptığı teftiş hakkında bilgi de verir. Bu bilgiye göre Batı Cephesi'nde yeni bir Yunan saldırısı söz konusu değildir.¹¹⁵

Fakat Çerkez Ethem bu konu hakkında 2.telgrafı 3 Temmuz 1920'de İsmet Paşa'dan alır. İsmet Paşa telgrafında, Fevzi Paşa'nın tahminin aksine Yunanlıların ani saldırıya geçtiğini ve Kuva-yı Milliye cephelerinin bozulduğunu yazıyordu.

---

¹¹³ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.69.

¹¹⁴ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.585.

¹¹⁵ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.312.

İsmet Bey, Çerkez Ethem'e bu bilgiyi verdikten sonra eğer Yunanlılara yeni bir darbe indirmeye muvaffak olamazsak ortadan kaldırılmış tehlikelerin tekrar canlanacağından bahsederek Çerkez Ethem'den yardım istiyordu.¹¹⁶

Çerkez Ethem bu telgrafdan sonra Batı Cephesi'ne dönme düşüncesindedir. Yalnız Yozgat İsyanı sırf Çerkez Ethem'in bu isyan hareketini bastırmasıyla sınırlı kalmamış bu isyandan sonra Çerkez Ethem'in konumu değişmiştir.

Ayrıca Mustafa Kemal'le arasındaki ilk uyuşmazlığı olan Yahya Galip olayı da bu isyan döneminde yaşanmıştır.

d- Yozgat İsyanı'ndan Sonra Çerkez Ethem'in Liderlik Hevesine Kapılması.

Çerkez Ethem, Yozgat İsyanı'nı bastırmaya giderken Umum-i Kuva-yı Seyyare kumandanı sıfatıyla gitmişti. Yozgat isyanı'nı bastırdıktan sonra da, bu sıfatda resmi açıdan bir değişiklik yoktur. Fakat Çerkez Ethem'in Yozgat dönüşü bir lider görünümü kazandığı ve prestijinin yükseldiğini göz ardı edemeyiz.

Çerkez Ethem, Yozgat dönüşünde Ankara'da, kendisine gösterilen sıcak ilgi nedeniyle Anadolu'nun, Hükümet merkezinde dahi biricik kuvvet, şeref ve iktidar sahibi olabileceğine inanmıştır.¹¹⁷

Artık Çerkez Ethem, milli ihtilalin önde gelenleri arasındadır. Ama bunu tümüyle Kuva-yı Seyyare'nin prestijinin zirvede olmasına borçludur.¹¹⁸

¹¹⁶ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.113.

¹¹⁷ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, C.2, s.919.

¹¹⁸ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.50.

Çerkez Ethem'in bu görüntüsünü İsmet Bey de farketmiş olacakki Mustafa Kemal'le beraber Çerkez Ethem'i Yozgat dönüşü istasyonda karşılarken "Bugün memlekete hakim olan kimdir? Bunlar mı bizmiyiz"? diye Mustafa Kemal'e sormuştur.¹¹⁹

Gerçi Çerkez Ethem'in, Yozgat dönüşünde, Mustafa Kemal'in Ankara'da olması mümkün değildir. Bu dönemde Mustafa Kemal'in, Ankara'da olduğunu İsmet Bey'den başka kısmen Hasan İzzettin Dinamo söylemektedir. Kısmen diyorum çünkü Hasan İzzettin Dinamo eserinde Çerkez Ethem'in Ankara'ya gelmeden Mustafa Kemal'in, 2 saat önce Ankara'dan ayrıldığını uzun uzun anlatmakta sonra da başka bir bölümde Mustafa Kemal Paşa'yla, Çerkez Ethem'i Yozgat İsyanı dönüşünün 3.günü Ankara'da yemekde buluşturmaktadır. Halbuki 3.gün Mustafa Kemal Batı Cephesi'nde yani Afyonkarahisar'dadır. Buradaki bilgilerde bir karışıklık olsa bile İsmet İnönü'nün kendi ifadesiyle Çerkez Ethem'in memlekete hakim görüntüsü üzerindeki yorumu bize Çerkez Ethem'in, Ankara'da bıraktığı izlenim üzerinde net bilgi verebilmektedir.

Yozgat İsyanı sonrası Çerkez Ethem'in prestijinin yükseldiği hem kendisi tarafından, hem de Mustafa Kemal tarafından farkedilmiştir.

Artık Çerkez Ethem'in amacı prestijinin yükseldiğini dikkate alarak siyasi nüfuzunu artırmak olurken, Mustafa Kemal'in de amacı tansiyonu yükseltmeden, Milli Müdace-dele'ye zarar verecek çatışmalara girmeden, insiyatifi elinde tutmak olmuştur. Yapla Galip olayının da gelişiminde bu düşünceler vardır.

---

¹¹⁹ İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan, Sabahattin Selek, s.207.

§ 4- YAHYA GALİP OLAYI VE MUSTAFA KEMAL'LE, ÇERKEZ ETHEM'İN İLK UYUŞMAZLIĞI

I- Çerkez Ethem'in, Yahya Galip'i Yargılanması İçin Yozgat'a Çağırması.

Yozgat'da, Çerkez Ethem kardeşi Tefvik'in de başkanı olduğu Divan-ı Harbi kurar. Amacı isyancıların cezalandırılmasını sağlamaktır. Bu arada Yozgat İsyanı'nda yetersiz kaldığı gerekçesiyle Yozgat mutasarrafını da sorgusunda suçlu bulur. Mutasarrıfdan Ankara valisinin sorumlu olduğu düşüncesiyle Ankara valisi olan, Yahya Galip de, Çerkez Ethem, tarafından Ankara Hükümeti'nden yargılanmak için istenir.¹²⁰

Mustafa Kemal bu isteği bir nüfuz denemesi olarak algılar ve işi yumuşak bir şekilde çözmeye çalışır.

Çerkez Ethem'i de doğrudan karşısına almıyacak şekilde, araya dahiliye vekâletini sokarak Çerkez Ethem'e şu telgrafı çektirir.

"Ankara valisi Yahya Galip'in ilk telgrafınız üzerine vazifesine son verilmiştir. Ancak kendisi yol meşakkatlerine dayanamayacak derecede hasta olduğu doktor raporu ile anlaşıldığından gönderilemeyecektir".¹²¹

Divan-ı Harp başkanı Tefvik ve Çerkez Ethem'e göre Yahya Galip hasta değildir. Doktor raporu da bir teptipdir.¹²²

¹²⁰ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.587.

¹²¹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.74.

¹²² Aynı Eser, s.75.

Bu nedenle Çerkez Ethem, Ankara'ya baskıyı artırmaya çalışır. Manisa Mebusu olan ağabeyi Reşit ise Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından Çerkez Ethem'e karşı ihtilafın çözümünde kullanılmak istenebilirim, düşüncesiyle rahatsızlığını ileri sürerek Ankara'dan ayrılıp, Bursa'ya gider.¹²³

Fakat Mustafa Kemal, Çerkez Ethem üzerinde çok etkili olan Reşit Bey'i, Bursa'dan, Ankara'ya çağırır. Mustafa Kemal tarafından Reşit Bey'in Ankara'ya çağrılmasındaki amaç Reşit Bey'in Divan-ı Harp üzerine tesir etmesi ve Yahya Galip'in ısrarla istenmesinden vazgeçilmesidir.¹²⁴

Bu arada Çerkez Ethem, Mustafa Kemal'in, Yahya Galip'i göndermemesi üzerine Yozgat'da bulunan mebuslara "Ankara'ya avdetimde adalet sehpasını Meclis önünde kurmak gerekir," sözünü söyler. Çerkez Ethem'in, bunu anılarında inkâr ettiğini görmekteyiz. Fakat Mustafa Kemal'in bu sözü Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey'i şahit göstererek açıklaması,¹²⁵ bunun yanında Hasan İzzettin Dinamo'nun isim vermemesine rağmen, Çerkez Ethem'in bu olayı mebuslardan birine yazdığı mektuplarda ifade ettiğini belirtmesi,¹²⁶ ayrıca bu sözün Ankara'da dilden dile dolaştığının bir çok eserde görülmesi, Çerkez Ethem'in bu sözü söylediğini göstermektedir. Çerkez Ethem'in bu sözü hatıralarında inkâr etmesinin gerekçesi de daha Yozgat dönüşü, kendi ağzından asi konumuna girmek istemeyişi olsa gerekir.

Bu gelişmeler olduktan sonra Ankara'ya dönen Reşit Bey'le, Mustafa Kemal uzunca bir görüşme yapar. Mustafa

¹²³ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.590.

¹²⁴ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.314.

¹²⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, 15.Baskı, Ankara 1987, C.2, s.470.

¹²⁶ Hasan İzzettin DİNAMO, Aynı Eser, s.593.

Kemal, sonunda Reşit Bey'i, Ankara valisi Yahya Galip Bey sorununa ve buna ilişkin mahkemeyi hoş görüşle geçmesi konusunda Çerkez Ethem'e nüfuz etmeye ikna eder.¹²⁷ Çerkez Ethem ağabeyi Reşit'le görüştüktan sonra vicdanının razı olmamasına rağmen Divan-ı Harp'ten mahkemenin iptalini ister.

II- Çerkez Ethem'in Dolaylı Olarak Mustafa Kemal'i Hedefe Alması.

Çerkez Ethem'in, Yahya Galip'i yargılamada ısrarcı olmasının gerekçesi sırf isyandan sorumlu olduğu için açıklaması yeterli doğruları kapsamaz. Bunu söylemekteki niyetimiz Yozgat isyanı'nın siyasal çekişmelere sahne olduğu ve Mustafa Kemal'in de bu işi içine çekilmeğe çalışıldığıdır.

Nihayet Çerkez Ethem, Yozgat İsyanı'nın sorumlularını Mustafa Kemal'i de işin içine çekerek hatıralarında anlatmaktadır.

"Hakikaten Mustafa Kemal Paşa bir iyi niyetle de olsa Yozgat ve havalisi isyanının büyümesine sebep olmuş bunun yaratıcısı kendisi bulunmuş Yahya Galip için doktor raporu tanzim ettirmesi de telaş ve heyecanından idi. Bunda da pek haksız sayılmazdı."¹²⁸

Mustafa Kemal'in de, Yahya Galip'i teslim etmemekteki niyeti Yahya Galip'in isyandaki suçsuzluğunun ve vatan-severliğinin yanında Çerkez Ethem'e, Ankara Hükümeti'ne

¹²⁷ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.591.

¹²⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.77.

karşı yürüttüğü nüfuz denemelerine prim vermemek de vardır.¹²⁹

Çerkez Ethem'in bu kadar cesurca hareket edebilmesinin kaynağı sahip olduğu askeri otoritenin yanında, Yozgat isyanı sonrası sahip olduğu prestijdir.

Bilindiği gibi bu dönemde Ankara Hükümeti'nin vekâlet, kapılarına dikecek muhafızı bile yokken Çerkez Ethem, Yozgat İsyanı'nı bastırmaya 2000 piyade 1500 süvariyle gitmiş,¹³⁰ dönüşte Dede Galip sayesinde oluşan süvari birlikleri ile bu sayı toplam 4000 askere ulaşmıştır.

Ankara Hükümeti meşru siyasi otorite olmasına rağmen, Çerkez Ethem, Yozgat dönüşü elde edebileceği bu otoriteyi Yahya Galip olayından vazgeçmesiyle, kendi eliyle itmiştir.¹³¹

Zaten Ankara Hükümeti de Çerkez Ethem'e karşı bir daha bu kadar hazırlıksız yakalanmayacaktır.

Çerkez Ethem'in, Yahya Galip olayındaki tavrına askeri disiplin içinde yaklaşarak, Çerkez Ethem'in tavrını haklı ve doğru görmeye çalışanlar, aynı tavrı Çerkez Ethem'den, Yozgat İsyanı'na karıştığını söylediği Dede Galip olayında göremeyeceklerdir.

"Alaca Eşrafından alevilerin ruhani reisleri bulunan Dede Galip Bey'in geçmiş olan bu isyan hareketlerinde alakası bulunduğu bizce de anlaşılmışsa da ben bu zatı siyasetten ve idareten Divan-ı Harbe vermemiştim. Buna

¹²⁹ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2. s.470.

¹³⁰ İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan Sabahattin SELEK, s.207.

¹³¹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.53.

mukabil o da 400 kişilik bir süvari müfrezesi teşkil etti. Silah, hayvan teçizatını kendisi karşıladı. Başına da oğlu Gazi Bey'i verdi".¹³²

Çerkez Ethem demekki siyaseten ve idareten uygun gördüğü kimseleri doğrudan isyana karışmış olsa da affedebilmektedir.

Daha sonra bu Gazi Bey'in adamlarının, Çorum dolaylarında Refet Bey'in bulunduğu dönemde asker toplamaya çalıştığını görmekteyiz.

Bu asker toplama işine Refet Bey, müdahale edip engellemiş, engellemesiyle de Çerkez Ethem devreye girmiş. Refet Bey'in adamlarına sert bir çıkış yaptığı gibi Refet (Bele) Bey'e hakaret dolu bir telgraf çekmiştir.¹³³

Bu olay Refet Bey ile Çerkez Ethem'in arasının açılmasını sağlayan ilk olay olmuştur.

---

¹³² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.71.

¹³³ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, İstanbul 1955, s.19.

§ 5- ÇERKEZ ETHEM'İN YENİDEN BATI CEPHESİNE DÖNÜŞÜ.

I- Çerkez Ethem'in, Yozgat'tan, Ankara'ya Gelmesi ve Eskişehir'e Hareketi.

Mustafa Kemal, Yozgat'dan kendisi hakkında tehlikeli haberler alınca Reşit Bey vasıtasıyla Çerkez Ethem'in milislerini Konya üzerinden Salihli Cephesi'ne göndermeye çalışmıştır. Niyeti Çerkez Ethem'i ve milislerini Ankara'dan uzak tutmak hem de Konya çevresinde Milli Mücadele'ye karşı oluşan isyankâr tavırlara karşı bir gözdağı vermektir.

Fakat Çerkez Ethem bunun altında Ankara'dan uzak tutulma niyeti olduğunu sezmiş, bu nedenle Mustafa Kemal'in isteğinin aksine Ankara üzerinden dönmeye karar vermiştir.¹³⁴

Çerkez Ethem, Ankara'ya geldiğinde bir kahraman gibi karşılanır. Fakat kendisine durum hakkında bilgi verecek İsmet Paşa'dan başka kimse yoktur.¹³⁵

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'in, Ankara'ya hareketini telefonla öğrendikten sonra Çerkez Ethem'in, Ankara'ya varmasına 2 saat kala trenle Eskişehir'e hareket eder.

Tabii ki Mustafa Kemal'in, Eskişehir'e hareket etmesinde Yunan saldırısına bir çözüm bulmanın yanısıra Çerkez Ethem'in, Yozgat'da söylediği iddia edilen aleyhte sözlerin etkisi düşünülebilir. Her halde Çerkez

¹³⁴ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.592.

¹³⁵ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.323.

Ethem'in çapını aşan oyununa Mustafa Kemal'in gelmesi beklenemezdi.¹³⁶

Çerkez Ethem, İsmet Paşa'yla görüştüğden sonra kendi birliklerinin Ankara'ya gelmesini bile beklemeden gece treniyle Eskişehir'e hareket eder. Gelecek birliklerin cepheye sevkini de Erkân-ı Harbiye'ye bırakır.

Ankara'ya gelen Çerkez Ethem'in kuvvetleri Yozgat çevresinde yağmacılık yapmıştır. Gelen birliklerin Eskişehir'e sevkinden önce Ankara çarşısında ve Ankara etrafında panayırlar kurarak Yozgat'dan getirdikleri koyunları satmışlardır. Erkân-ı Harbiye Reisi İsmet Bey bu durumu hüzünle seyretmiş fakat bir şey yapamamıştır.¹³⁷

Çerkez Ethem, ertesi gün Batı Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa ile İnönü mevkiinde görüşme yapar. Bir yandan da kuvvetlerinin gelmesini bekler. Bir an Ali Fuat Paşa'ya "Mustafa Kemal Paşa'nın fikrinden istifade edemiyoruz, nerededir." diye sorar. Ali Fuat Paşa "o reyini bize bırakarak 2 saat önce Afyonkarahisar'a gitti" der.¹³⁸

Bu arada Çerkez Ethem'in kuvvetleri Ankara'dan, Eskişehir'e yollanır. İsmet Bey'in anlattıklarının bir benzeri de burada seyyar kuvvetler tarafından sergilenir.

Çerkez Ethem, kuvvetlerinin Yozgat'dan cepheye dönüşü sırasında sergiledikleri sorumsuzluk hareketleri sonrasında ilk defa Kuva-yı Seyyare hakkında Millet Meclisi'ndeki devlet kadrolarında nizamlandırılmaları hatta bu nizamın seyyar jandarma şeklinde olabileceği ciddi bir suretle

¹³⁶ Hazan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.595.

¹³⁷ İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan: Sabahattin SELEK, s.207.

¹³⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.80.

konusulmuş hatta bu maksatla bir kanun projesi de ilgili encümene gönderilmişti. Fakat seyyar kuvvetler kumandanlığının muhalefeti sonucu bu gerçekleşmemiştir.¹³⁹

Ankara'da, Kuva-yı Seyyare'nin, Ulusal Mücadele'nin başarısı için devlet kadrolarında nizamlandırılması önerileri yapılırken, Çerkez Ethem, Batı Cephesi'nde Ali Fuat Paşa'yla görüşmektedir.

Bu görüşmede Yunanlılar'ın ileri harekâtı ve alınacak tedbirler üzerinde durulur. Sonuç hakkında da 8 Temmuz 1336 (1920)'de şifre ile Mustafa Kemal'e bilgi verilip onayı istenir. Mustafa Kemal Paşa, bu kararları onayladığı gibi, Çerkez Ethem'i de, Yozgat'daki başarılarından dolayı kutladığını zaruri nedenlerden dolayı kendisiyle görüşemediğini inşallah buradaki tedbirlerden sonra görüşebilecekleri haberini gönderir.¹⁴⁰

II- Çerkez Ethem'in, Batı Cephesi'nde Yeniden Yunanlılarla Mücadeleye Girmesi.

Çerkez Ethem'in, Yozgat'da isyanları bastırmakla uğraştığı sırada Yunanlılar'da uzun süreli hazırlıklarını tamamlamış ve Milne hattını aşmak için saldırıya geçmiştir.

Üç koldan ilerleyen Yunan birliklerine karşı Çerkez Ethem, Kütahya-Demirci hattının müdafasını üzerine almıştır.

Ali Fuat Paşa'nın, Bursa Cephesi'ni önermesine rağmen Çerkez Ethem'in, Kütahya-Demirci Cephesi'ni almasının bu çevredeki halkın evvelce Çerkez Ethem'in aleyhine tezahürde

¹³⁹ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.11.

¹⁴⁰ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.325.

bulunmasının ve Çerkez Ethem'in bunlardan hesaplaşma arzusunun etkisi de vardır.¹⁴¹

Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare'nin sayısını artırmak için bu yörede teşkilât görevi yürüten yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'i görevlendirir. Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey ortalıkta yaşlı ve çocuk haricinde eli silahlı tutacak adam olmaması yüzünden başarılı olamaz.

Bunun üzerine Çerkez Ethem, Kütahya hapishanesini boşaltıp 400 kişilik bir kuvvet sağlamış, 150 kadar gönüllü bir birlikte bir tabur oluşturmuştur.¹⁴²

Bu sırada Kütahya'daki Çerkez Ethem'in kuvveti 4500 kişiye ulaşmıştır. Çerkez Ethem, Simav ile Demirci arasındaki bir düşman taburunu geriye sürer. Çerkez Ethem ileri yürüyüşüne devam eder. Bir kaç gün sonra bir taburdan fazla düşman kuvvetlerini bozguna uğratır.¹⁴³

Bursa, Balıkesir ve Uşak'da Milli kuvvetlerin yenilgilerinden sonra 20 Temmuz 1920'de Yunanlılar bir tümen de Tekirdağ'a çıkarırlar. Her taraftan bağlantıları kesik olan Trakya'daki kuvvetlerimiz mukavemet edemez. Kolordu komutanı Cafer Tayyar Paşa esir düşer. Artık Trakya da dahil olmak üzere Yunanlılar memleketin batısındaki büyük bir sahayı da işgal altına almışlardır.¹⁴⁴

Trakya ve Anadolu'da, Yunanlılara karşı bu mağlubiyetler alınırken, Çerkez Ethem'in, Demirci

¹⁴¹ Sabahattin SELEK, Milli Mücadele, C.2, s.920.

¹⁴² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.83.

¹⁴³ Sabahattin SELEK, Aynı Eser, s.920.

¹⁴⁴ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, 4.Baskı, İstanbul, Cilt 2, s.466.

Cephesi'ndeki başarıları şöhret ve nüfuzunu daha da artırır.

Çerkez Ethem, Demirci Cephesi'nde olduğu sırada Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf alır. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'e, Afyonkarahisar'dan, Ankara'ya zaruri nedenlerden ötürü hareket ettiğini bildirmektedir.

Mustafa Kemal, Ankara'dayken cephe hakkında bilgi almak için Dr.Tevfik Rüştü ve Hüsrev Sami Bey'leri, Çerkez Ethem'in karargâhına gönderir.

Mustafa Kemal, cepheden Ankara'ya, Yunan Ordusunun yarattığı heyecanı yatıştırmak için gelmiştir.

Çerkez Ethem heyete hoş davranmaz. "Lüzumsuz zahmet ettiniz" der. Gerekçesini de bu kritik dönemde "Mustafa Kemal'in Ankara'da değil cephenin başında olması gerekir" diyerek gösterir.¹⁴⁵ Halbuki bu dönemde Mustafa Kemal'in Ordunun başında cephede olması konusunda ne komutanlar arasında ne de Ankara Hükümeti'nde herhangi bir tartışma yoktur.

III- Düzenli Ordu Tartışmaları Üzerine Çerkez Ethem'in Ankara'ya Dönmesi.

Çerkez Ethem, Demirci Cephesi'ndeki başarısından sonra Ankara'ya dönmek ister. Bu arada hem midesinden hem de ciğerlerinden rahatsızdır. Dönüş nedeni olarakda rahatsızlığını gösterir. Tabii ki Çerkez Ethem'in, Ankara'ya dönmesinde rahatsızlığının yanında Ankara'nın siyasi tansiyonundan uzak kalmama arzusunun da payı vardır.

---

¹⁴⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.97.

Çerkez Ethem, yola çıkmadan önce Ağabeyi Reşit'i, Ankara'dan karargâhına çağırır. Karargâhta üç kardeş Reşit, Ethem, Tevfik bir aradadır. Bir araya gelme gerekçesi mevcut siyasal durumu gözden geçirmektir.

Reşit Bey, kardeşlerine özellikle İsmet, Fevzi ve Refet Bey'in başını çektiği bir gurubun kendilerini ilk fırsatta ortadan kaldırmaya hazırlandığını, bu nedenle yapılacak tek şeyin Ankara'da mebuslarla tek tek görüşerek kuvvetlerine baskı yapıldığını anlatmaları olduğunu belirtir. Bu sayede milletvekillerin desteği alınıp rahat hareket etme imkânı sağlamayı düşünürler.¹⁴⁶

Aslında bu dönemde Çerkez Ethem'in başarıları Ankara Hükümeti tarafından takdir toplamaktadır. Yalnız düzenli orduya geçme çalışmaları olduğu için Çerkez Ethem'in adamlarına mümkün olduğu kadar Ankara Hükümeti asker ve silah toplatmamaya çalışmaktadır.

İşte bu yüzden Çerkez Ethem oluşan tansiyonu Ankara'da ölçmek niyetindedir.

Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa'yla, cephenin durumunu bir kez daha görüşükden sonra kumandanlığı kardeşi Tevfik'e bırakarak Eskişehir'e hareket eder.¹⁴⁷

Çerkez Ethem, Eskişehir'deyken, Mustafa Kemal'den sıcak bir telgraf alır. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'i, Ankara'ya çağırır. Çerkez Ethem, Ankara'ya geldiğinde kendisini bir çok mebusun yanında Mustafa Kemal de karşılamıştır.

¹⁴⁶ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.47.

¹⁴⁷ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.339.

Çerkez Ethem, Ankara'da dostu olan Tüccar Arif Aslan Bey'in köşkünde misafir olur.¹⁴⁸

Çerkez Ethem'in bu seferki Ankara'ya gelişinde yaşadığı önemli olay Nazım Bey meselesindeki siyasi bunalımlardır.

---

¹⁴⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.102.

§ 6- NAZIM BEY MESELESİ.

I- Nazım Bey'in Siyasi Yapısı.

Nazım Bey, eski Harput valisi ve ilk T.B.M.M.'nin Tokat mebuslarındanıdır.¹⁴⁹

Nazım Bey, 7 Aralık 1920'de resmen kurulan Halk İştirakiyun Fırkası'nın kongresi yapılana kadar geçici genel başkanlığını yapmıştır.¹⁵⁰

Nazım Bey, sosyalist mebusların başında geliyordu. Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektuplarda bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁵¹

Mustafa Kemal, Nazım Bey'in Halk İştirakiyun Partisi diye temelsiz, yalnız çıkar sağlamak için bir parti kurduğunu ifade etmekle beraber aynı zamanda Nazım Bey'in casus olduğuna da inanmaktadır.¹⁵²

Çerkez Ethem'in, bolşevik hareketine çekilmesinde büyük etkisi olan Nazım Bey, bu çalışmalarından ötürü Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin 5 Mayıs 1921'de (Çerkez Ethem ve işbirlikçilerine ilişkin bir kararın içinde) 15 yıla kadar hapse mahkum olmuş, Kayseri Cezaevi'nde 4,5 ay yattıktan sonra 29 Eylül 1921'de özel bir af yasası ile cezaevinden çıkarılmıştır.¹⁵³

¹⁴⁹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.77.

¹⁵⁰ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, 4.Baskı, İstanbul 1991,C.2, s.381.

¹⁵¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.500.

¹⁵² Aynı Eser, s.510.

¹⁵³ Mete TUNCAY, Aynı Eser, s.381.

Mustafa Kemal'in casus olduğuna inandığı Nazım Bey için Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği mahkumiyet kararında casuslukdan söz edilmemektedir.¹⁵⁴

Cezaevinden çıkan Nazım Bey Türkiye Halk İştirakiyun Partisini 1922 ilkbaharında yeniden canlandırmıştır.

Ayrıca Nazım Bey, 12 Temmuz 1922 tarihli Şarkın Sesi gazetesinde yayınladığı makalede "Rus taraftarı" bir kabine seçilmesi için kendisinin T.B.M.M.'nde 120 oy toplayabilecek bir gurubu olduğunu ileri sürerek Sovyet Büyükelçisi'nden yardım istemiştir. Sovyet Büyükelçisi Aralov kuşkuyla karşıladığı bu öneriyi Hükümete haber vermiştir. Nazım Bey'in Aralov'a gerçekten böyle bir teklifi olduyorsa Aralov kuşkusunda haklıymış demektir. Çünkü Meclis'te Hükümet kuracak kadar yandaşı olan bir kimse herhalde böyle bir yazı yazmazdı.¹⁵⁵

I- Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliğine Seçilmesi ve Mustafa Kemal Tarafından İstifaya Zorlanması.

Mustafa Kemal Paşa, bolşevikliği incelemiş olmakla birlikte kendisi cumhuriyetçi olarak biliniyordu. Mustafa Kemal cumhuriyetçi olmasına rağmen Milli Mücadele döneminde hiç bir siyasal grubu ve düşüncüyü mümkün olduğu kadar karşısına almamıştır. Sorunların daha çok askeri yönüyle ilgilenmiş, Milli Mücadele'de her kesimden gücünü dağıtmamak ve bölmek için yararlanmaya çalışmıştır. Bu yönüyle Mustafa Kemal, siyasal kimliği ile birleştirici ve kaynaştırıcı bir liderdir.

¹⁵⁴ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, s.384.

¹⁵⁵ Aynı Eser, s.381.

Fakat Nazım Bey'in Dahiliye Vekilliği gibi bir makama seçilmesi Mustafa Kemal'i, Milli Mücadele'nin en yoğun olduğu dönemde dahi haklı olarak tavır almaya itmiştir.

Bilindiği gibi Ankara'daki İlk Meclis, savaş koşullarında oluştuğu için Meclis Hükümeti şeklindeydi. Dolayısıyla boşalan bakanlıklara milletvekilleri tarafından en çok oy alan kişi seçilmekteydi.

Dahiliye Vekilliği için iki aday vardı. Mustafa Kemal'in desteklediği Refet bey ve bolşevik olan Nazım Bey.

Tokat milletvekili Nazım Bey, 4 Eylül 1920 tarihinde 89 oy'a karşı 98 oy ile Dahiliye Vekilliğine seçilir. Seçildikten sonra başkanlık odasına giderek çalışmaya başlar. Biraz sonra İcra Heyeti Reisi olan Mustafa Kemal'i ziyaret eder. Mustafa Kemal, Nazım Bey'le görüşmeyi kabul etmez. Gerekçe olarak memleket menfaatlerini gösterir.¹⁵⁶

Aslında sosyalist olan Nazım Bey'in İçişleri Bakanı seçilmesi, dolayısı ile jandarmayı elinde tutması ve Yeşilordu ile de müşterek hareket etme ihtimalinin bulunması Ankara Hükümeti için tehlike oluşturabilirdi.¹⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in istifaya zorlanması için Çerkez Ethem'den yardım ister. Gerçi Nutuk'ta, Mustafa Kemal yardım meselesine değinmemekle beraber; "o günlerde aslında güçler dengesi düşünüldüğünde Mustafa Kemal'in tek başına Nazım Bey meselesini halletmesi pek mümkün gözüküyordu. Meclis'te, Nazım Bey, lehinde olan çoğunluk "Çerkez Ethem'in gücü ile birleşseydi, Mustafa Kemal'in

¹⁵⁶ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.500.

¹⁵⁷ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.82.

Refet Bele'ni içişleri bakanı seçtirmesi gerçekleşemezdi".¹⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa, yardım istemek amacıyla Arif Aslan Bey'in evinde, bir çok milletvekilinin de bulunduğu sırada sosyalist olan ve Aydın Cephesi kahramanı Hacı Şükrü Bey'le beraber Çerkez Ethem'i ziyaret eder.

Mustafa Kemal, gümüş tabakasından oradakilere sigara tutup sigarasını yaktıktan sonra konuya girer. "Nazım Bey Dahiliye Vekilliğinde bulunursa hiç bir iç karışıklığın sorumlusu olmayacağını, gerekirse Meclis Başkanlığı'ndan çekilebileceğini söyler."¹⁵⁹

Hacı Şükrü Bey ve diğer milletvekillerinin ısrarıyla Çerkez Ethem ikna edilir. İkna olan Çerkez Ethem, Nazım Bey'e şu haberi gönderir. "Kendisinin liyakat ve iktidarına bütün arkadaşlar gibi benim de itimadım olmakla beraber bugün bu vazifeyi kabul etmemesini uygun bulanlardım."¹⁶⁰

Herkes ayrıldıktan bir saat sonra Çerkez Ethem yatmak üzereyken Hacı Şükrü Bey, köşkün kapısını çalar. Hacı Şükrü Bey, hemen o gece Nazım Bey'le görüşmüş ve geri dönmüştür. Hacı Şükrü Bey, cebinden bir kağıt çıkartıp, Çerkez Ethem'e uzatır. Bu kâğıt Nazım Bey'in Meclis Riyasetine yazdığı istifa mektubuydu.¹⁶¹

¹⁵⁸ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.81.

¹⁵⁹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.64

¹⁶⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.104.

¹⁶¹ Aynı Eser, s.105.

Ertesi gün Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in istifa mektubunu Meclis'e getirir. Nazım Bey'in istifasıyla Refet Bey'in iç işleri bakanı olmasının önü açılmış, sorun çözülmüştür.

III- Çerkez Ethem'le, Nazım Bey'in Görüşmesi ve Bolşevizmi Benimsemesi.

Çerkez Ethem, Nazım Bey'in istifası için Mustafa Kemal'e destek olduktan sonra Hacı Şükrü Bey'in Taşhan'daki odasına gider. Biraz sonrada Nazım Bey gelir. Nazım Bey'in burada Çerkez Ethem'e söyledikleri ilginçtir.

"Mustafa Kemal Paşa Kurtuluş Savaşı'nın ilerisinde hepimizi tasfiye ederek bir burjuva devleti meydana getirecektir."

"Yeni orduyu neden sizin kişiliğiniz çevresinde istemiyorlar da; yetenekleri ve güçleri üstüne hiç kimsenin bir şey bilmediği eski Osmanlı Ordusunun general ve albayları çevresinde yaratmak istiyorlar. Çerkez Ethem, sizin gücünüz artık çete değildir."¹⁶²

"Çar yanlısı emperyalist devletlerin beslemesi orduları önüne katıp kovalayan, hep halkın içinden fıskırmış sizin gibi kumandanlardır."¹⁶³

Nazım Bey'in, Çerkez Ethem'i ihtilâlcı milis güç olarak gördüğü açıktır.

Nazım Bey açıklamalarına devam eder.

¹⁶² Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, s.70.

¹⁶³ Aynı Eser, s.71.

"Bizim amacımız sosyal devrim yapıp Türkiye'yi sınıfsız bir halk Hükümeti durumuna getirmektir. Sovyetler de sosyalizmi meydana getirmek için her türlü yardıma her gün söz veriyorlar. Sizi de Mustafa Kemal'den üstün buluyorlar. Mustafa Kemal Paşa, emperyalizme karşı savaşıyor salt bir siyasal güç olarak biliniyorsa da elinde asker gücü olmadığından sahip olduğu gücün yarısını yitirmektedir.

Sizin isteğinize uyarak Dahiliye Vekilliğinden vazgeçmiş bulunmam yarın için bize çok büyük güçlükler çıkarabilir."¹⁶⁴

Mustafa Kemal'e, karşı Nazım Bey'in gösterdiği olumsuzluk doğaldır. Çünkü Mustafa Kemal Paşa sosyalist değil cumhuriyetçidir.¹⁶⁵

Nazım Bey'in niyeti, sürdürdüğü sosyalist mücadelenin başarıya ulaşması için, Çerkez Ethem'in askeri gücünü yanına çekmektir.

Nazım Bey'in söyledikleri Çerkez Ethem'i etkilemiştir.

Artık Çerkez Ethem, bolşevikliğini ilan ederek bolşevikliği öven konuşmalar yapar.

"Bolşevizm istikbalizm için faydalı ve verimli olacaktır. Şimdi bolşevizm memleketi kurtarıyor. Gelecekte halkımızın hayat ve saadetini de koruyacaktır".¹⁶⁶

¹⁶⁴ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, s.72.

¹⁶⁵ Yalçın KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, 3.Baskı, İstanbul 1987, C.2, s.623.

¹⁶⁶ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.76.

Çerkez Ethem bunları söylemekle kalmıyor, Nazım Bey'in söylediği Sovyetler'in, Çerkez Ethem'i desteklediğine kendisi de inanıyordu.

"Ankara'nın, Moskova ihtilâl merkezi ile dostluk münasebetleri günden güne artıyordu. Bolşeviklerin lehimizde mühim, hattâ nakdi muavenetleri, gizli ve aşikâr bizi iltizam eden dostlukları inkâr edilemeyecek kadar meydanda idi. Gerçi o zaman için bu dostluk her iki taraf için zaruri idi. Bu cihetleri hepimiz takdir etmekle beraber Moskova yoldaşları Türk ihtilâl ileri gelenleri arasında daha ziyade beni emin buluyorlardı."¹⁶⁷

Çerkez Ethem, Nazım Bey'in yanından ayrıldıktan sonra İsmet Bey'le görüşmeye gider. İsmet Bey'e yeni teşkil edilmiş nizami birliklerin kendi birliklerinin yerine bırakılıp kuvvetlerini biraz geri çekip istirahat etmeyi düşündüğünü söyler. İsmet Bey, bu dönemde Batı Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa için konuyu onunla görüşmesi gerektiğini söyler.

Bunun üzerine Çerkez Ethem, Ankara'dan, Eskişehir'e hareket eder. Yanına hastalığına yardımcı olması için doktor Zeki Bey de verilmiştir. Çerkez Ethem, Eskişehir'e varıp, Ali Fuat Paşa'yla görüşmeye başladığı sırada Yunanlılar, Gediz'i işgal eder.¹⁶⁸

Çerkez Ethem bu arada Eskişehir'de Eylül 1920'de kurduğu Seyyare-i Yeni Dünya gazetesinin idaresine uğrar.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.109.

¹⁶⁸ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.350.

¹⁶⁹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.220.

§ 7- SEYYARE-İ YENİ DÜNYA GAZETESİ.

I- İdeolojik Yapısı.

Seyyare-i Yeni Dünya 30 Ağustos 1920'de yayın hayatına başlamıştır. Önce Arkadaş adıyla yayınlanan gazete Arif Oruç'un, Demirci Cephesi'nden Eskişehir'e gelmesinden sonra 6 Eylül 1920'de Seyyare-i Yeni Dünya adını alır.

Başyazarı 1894 Dimetoka doğumlu Arif Oruç, sosyalist eğilimlidir.¹⁷⁰

Seyyare sözü bize bir yandan Çerkez Ethem'in, Kuva-yı Seyyare'sini hatırlatmakta bir yandan da Yeni Dünya sözü ile bu seyyar kuvvetin (Sovyet dünyasına) bağlı olduğunu çağrıştırmaktadır.

Yeni Dünya, Mustafa Suphi'nin, Moskova'da kurup, Kırım'da, Türkistan'da ve Kafkasya'da çıkarmada devam ettiği bir gazetenin de adıdır.¹⁷¹ Eskişehir'de çıkan Seyyare-i Yeni Dünya gazetesi ise İslâmi bolşevik (yeşilordu) yayın organı olarak bilinir.¹⁷²

Seyyare-i Yeni Dünya gazetesinin, Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sıyla aynı ismi taşımasına rağmen hiç bir organik bağları yoktur.¹⁷³

Arif Oruç Bey'i, Kuva-yı Seyyare safları arasından tanıyan Çerkez Ethem bu gazeteyi satın alır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.82.

¹⁷¹ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.1, s.127.

¹⁷² Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, C.2, s.357.

¹⁷³ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.83.

¹⁷⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.110.

Seyyare-i Yeni Dünya sırtını Çerkez Ethem'in asker gücüne dayandırarak islâm bolşevik modelini savunur.

Yeni Dünya'nın başlığı altında "Dünyanın fıkaraı kasibesi birleşiniz" diye yazıyordu.

Bu gazetede ropörtajı çıkan Çerkez Ethem iyi uygulanmak koşuluyla bu milletin bolşevikliğı kabul etmekten başka çeresi yoktur diyordu.¹⁷⁵

II- Mustafa Kemal'in, Gazeteyi Ankara'ya Naklettirmesi

Eskişehir'de, Ankara Hükümeti'nin denetimi dışında islâmi bolşevik modelini savunan bir gazetenin çıkması Mustafa Kemal'i rahatsız eder.

Nihayet 28 Eylül 1920 T.B.M.M.'inde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet'i Umumiyesi hakkında konuşurken Yeni Dünya gazetesinin merkezin denetimi dışında kaldığını söyler.¹⁷⁶

Bu gazete islam bolşevizmini (yeşilordu) savunduğuna göre Mustafa Kemal bu gazetenin yanı sıra Yeşilordu'yu da kontrol altına almalıydı. Bu amaçla 18 Ekim 1920'de Ankara'da, Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulmasını sağlar. Bu parti İsmet Bey, Fevzi Paşa gibi ordu kumandanlarını, Yeşilordu'nun önderlerini ve Yunus Nadi, Hakkı Behiç gibi Meclis üyelerini içine alır.¹⁷⁷

Mustafa Kemal bu partinin kuruluşunu bir mektupla Çerkez Ethem'e bildirir.

¹⁷⁵ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, s.221.

¹⁷⁶ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.I. s.128.

¹⁷⁷ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, s.369.

Mektubunda, Çerkez Ethem'e "muhterem yoldaş" diye hitab ederek; Ankara'da 3. Enternasyonele bağlı umumi bir merkez kurulduğunu, bu cemiyete kendisi dahil olmak üzere Ethem ve Refet'in dahi alındığını belirterek Yeni Dünya Gazetesi'nin de bu cemiyetin fikirlerini yazacağını bu nedenle matbaanın hemen Ankara'ya nakline müsaade buyurmasını Çerkez Ethem'den rica eder.

Çerkez Ethem bu izni verir.¹⁷⁸

Yeni Dünya'nın, Ankara'ya taşınmasını sağlamak için Celal Bayar ve Tefvik Rüştü, Eskişehir'e gelirler. Gazetenin sahibi Arif Oruç'a içkili yemek verirler. Bu arada matbaa, görevli asker ve polisler tarafından sökülüp sandıklara yüklenir. Yemek dönüşü durumu gören Arif Oruç'un yapabileceği bir şey yoktur. Bu sırada Celal Bayar, Arif Oruç'u bir yana çekip içinde yüklüce para bulunan zarfı kendisine uzatır. Bundan böyle Yeni Dünya'yı, Ankara'da çıkartacaksın der.

Arif Oruç çaresiz kabul eder.¹⁷⁹ Gazete bundan sonra Ankara'da çıkacaktır.

Eskişehir Yeni Dünya'sı, İslâm bolşevik gazetesi iken Ankara Yeni Dünya'sı, Türkiye komünist gazetesidir. Türkiye komünist fırkası genel sekreteri de Hakkı Behiç olmuştur. Fakat, Ankara yazılarının ilkinde bir baş yazısı olmakla beraber diğer sayıların hepsinde baş yazıları Arif Oruç yazmıştır.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ Çerkez, Ethem'in Hatıraları, s.108-109.

¹⁷⁹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.86-87.

¹⁸⁰ Mete TUNCA, Türkiye'de Sol Akımlar, C.1, s.128.

Ankara'ya getirilerek Çerkez Ethem'in etki alanından çıkartılan gazete, önceleri Çerkez Ethem'den bahsederken Milli kahramanımız deyip zaferlerini övmüş 83. sayıdan itibaren ise T.B.M.M'nin izinsiz asker toplamayı kesinlikle yasaklayan 28 Aralık 1920 tarihli beyannamesini yayınlayarak Çerkez Ethem'i yavaş yavaş hedef almıştır. 29 Aralık 1920'de de gazetenin adının başındaki "seyyare" sözü kaldırılmıştır.¹⁸¹

Çerkez Ethem'in üzerine asker gönderildiği günlerde Yeni Dünya Gazetesi, Eskişehir demiryolu işçilerini greve çağırınca Hükümet 2 Ocak 1921'de gazetenin idarehanesini tahrip etmiştir.¹⁸²

"10 ay sonra Arif Oruç'un, Yeni Dünya'yı 1921 Kasım başında yeniden çıkarttığını görmekteyiz. Tabiatıyla artık Türkiye Komünist Partisi'nin yayın organı değildir."¹⁸³

---

¹⁸¹ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, s.129.

¹⁸² Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.156.

¹⁸³ Mete TUNCAY, Aynı Eser, s.129.

§ 8- YEŞİLORDU.

I- Kafkasya'da İki Farklı Düşüncenin Yarattığı Yeşilordu'lar.

Yeşilordu, 1920 ilkbaharında Anadolu'da kurulan derneğin adı olmakla beraber işin bir de efsanevi tarafı vardır.¹⁸⁴

Efsanevi tarafı, Kafkasya kökenli olmasına rağmen Anadolu'daki Yeşilordu söylentisinin kökleri niçin Enver Paşa'ya dayandırılmaktadır? Bunun nedeni, Kafkasya'da Pan-Turanist politikasıyla tanınan Enver Paşa'nın üvey kardeşi Nuri'nin 5. ve 36. Kafkas Fırkasıyla Azeri gönüllü ve milislerden kurulan bir yeşil bayraklı islâm ordusunun 14 Eylül 1918'de Bakü'yü zapt edip Hazar'a çıkmaları, sonraki dönemde de bu yeşil bayraklı islâm ordusunun kalıntılarından bir Yeşilordu kurulmasının etkisi olduğu gibi.¹⁸⁵

Eski İttihatçı çevreler tarafından Enver Paşa'ya bağlanan ümidin de etkisi vardır.¹⁸⁶

Çoğu müslümanlardan oluşan bu Yeşilordu Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nden sonra çıkan iç savaş sırasında Kızılordu'nun yanında, Beyazordu dediğimiz karşı devrimcilerle savaşmışlardır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.1, s.84.

¹⁸⁵ Aynı Eser, Aynı Yer.

¹⁸⁶ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, s.360.

¹⁸⁷ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem OLAYI, s.55.

Bu Yeşilordu dediğimiz bolşevik müslümanlardan oluşan ordunun yeşili kullanmalarının gerekçesi, bu rengin islâmiyetin kutsal rengi olmasıdır.¹⁸⁸

Yukarda bahsi geçen ve daha çok efsanevi diye bilinen Yeşilordu'dan başka bir Yeşilordu daha vardır. O da 1919'da Rus Ovası'nda yapılan kanlı bir iç savaş sırasında Batı devletlerinin yardımını alan eski Rus generallerinin, Kızılordu'ya karşı verdikleri mücadelede hem Beyaz Rus generallerine hem de Kızılordu'ya karşı savaştan Makno'nun Yeşilordusu'ydu. Eski Rus generali Makno, Ukrayna ve Batı Rusya ormanlarından türemiş, etrafına gittikçe artan asker ve Kazak köylülerini toplamıştır. Sığınağı da uçsuz bucaksız ormanlar olduğu için, ordusuna ormanın yeşilliğinden gelme Yeşilordu denmiştir.

Bu Yeşilordu'nun Kafkas kıyılarına kadar vardığı ve Gürcistan'ın Soçi şehrine kadar geldiği bilinmektedir.¹⁸⁹

O halde, biz Kafkasya'da etkisini gösteren iki tane Yeşilordu'dan bahsedebiliriz.

Bunlardan biri Gürcistan'ın Soçi'sine kadar gelen ismini ormanın renginden alan eski Rus Generali Makno'nun Yeşilordusu, diğeri ise Rusya'da karşı devrimcilere karşı savaştan, çoğu müslümanlardan kurulu ve adını müslümanların kutsal renginden alan ve adından başka gerçek anlamda artık ortalıkta olmayan bolşevik islâm (Yeşilordu) ordusudur.

¹⁸⁸ Mete TUNCAY, Aynı Eser, s.84.

¹⁸⁹ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, s.358.

II- Anadolu'da Kurulan Yeşilordunun Kaynağı.

Anadolu'da, Yeşilordu söylentilerine yol açanın Kafkasya kökenli Yeşilordu'lardan hangisi olduğu bilinmemekle beraber, burada önem taşıyan bu söylentilerin Ankara Hükümeti tarafından ne şekilde değerlendirildiğidir.

Ankara Hükümeti, Milli Mücadele'nin direniş yönünü kuvvetlendirir, manevi güç verir düşüncesiyle bu olayı efsane olmaktan çıkarmaya çalışmıştır.

Bu amaçla Kâzım Karabekir Paşa, Cafer adlı birinin emrine Umumi Harp'ten sağ kalan kabadayılardan 36 kişiyi verir. 14 Mayıs 1920'de Erzurum'dan hareket eden bu birlik Yeşilordu'nun ismini ve bayrağını alarak Ankara'ya varır.¹⁹⁰

Ankara'da sevinç gösterileri ile karşılanan bu birlik güya Yeşilordu'nun öncü birlikleriydi. Ama hiç bir zaman arkası gelmemiştir. Gerçekten de bu öncü birliğin arkası yoktur.

Bu tür hareketlerin Ankara Hükümeti ve Milli Mücadele açısından aşağıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere olumlu sonuç verdiğini söylemek mümkündür. Rahmi Apak* :

"Açık konuşuyorum. Benim Milli Mücadele davamızın yüzde yüz muvaffak olacağı hakkında kanaatim yoktur. Fakat yüzde otuz bile olsa madem ki başka kurtuluş çaresi yoktu, bu mücadeleyi yapmak gerekti. Bu tıpkı yüzde yüzbir ölüme mahkum olan bir hastanın yüzde bir kurtuluş ihtimali ile operasyon masasına yatmaya razı olması gibi bir şeydir.

¹⁹⁰ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.150.
* Milli Mücadele Dönemi Subaylarından

Sonuna kadar dövülecektik. Düşman bütün Anadolu'yu istila edecek olursa ve bütün vuruşmalarda ölmeyip sağ kalacak olursak Kafkaslar'a kadar çekile, çekile çarpışacaktık. Oralara çekildikten sonra da Yeşilordu ile işbirliği etmek zaruri olacaktı. İtiraf edeyim, bu bizim için geride bir destek ve kuvvet idi. Yalnız benim değil bir çoklarının"¹⁹¹

Dikkat edilirse 1919 yılının ortalarında duyulmaya başlanan doğu müslümanlarından Anadolu'nun yardımına gelecek halk kuvvetleri anlamındaki Yeşilordu'nun, Milli Mücadele'de yeni bir mevzi ve direnç kaynağı olarak görüldüğü açıktır.

---

¹⁹¹ Rahmi APAK, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, 1.Baskı, Ankara 1988, s.212.

§ 9- ANKARA'DA KURULAN YEŞİLORDU CEMİYETİ VE SİYASİ YAŞAMI.

I- Yeşilordu Cemiyeti'nin Kurulmasının Gerekçeleri.

Acaba niçin Ankara'da böyle bir cemiyet kurulmuştur? Bunun nedenini aradığımızda yukarda açıkladığımız Kafkas kökenli Yeşilordu'nun manevi etkisini kullanmanın yanında bir çok gerekçe daha karşımıza çıkacaktır.

Yeşilordu Cemiyeti'nin kurulduğu 1920 Anadolu'sunda bolşevikliğin en yaygın olduğu dönemdir.

Hatta bu dönemde Anadolu'da, islamiyetle, bolşevizmin çelişmediğini, aksine Kuran'a uygun olduğunu yaygın olarak söyleyenler vardır.¹⁹²

Anadolu'da böyle bir hava varken batılı emperyalist devletlere karşı savaşıyan Mustafa Kemal'e, Rusya yardım elini uzatmıştır. Tabii ki Rusya'nın bu yardım elinin ardında ortak düşman olan emperyalist devletlerin yanında, Anadolu'daki bolşevik havanın da etkisi vardır. Tabii ki, Mustafa Kemal de tutmak zorunluluğunda olduğu bu yardım elini reddetmemiştir. Zaten bu dönemde Rusya'ya şirin görünmenin Ankara açısından olumsuz bir tesiri yoktur. Çünkü Sovyetler, Anadolu hareketinin muhtaç olduğu maddi desteğin yanında silah, top, para gibi (ki bu rakam 1920 ve 1921 yılları Milli Savunma bütçelerimiz kadardı) vaatlerde bulunuyordu.¹⁹³

O halde Mustafa Kemal Paşa, niçin Sovyetleri karşısına alsın ki? Sovyetler, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı ve Ankara

¹⁹² Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.146.

¹⁹³ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, I.Baskı, İstanbul 1993, s.25.

Hükümeti'ni ilk tanıyan devletti. Ayrıca Yeşilordu Cemiyeti, 3.enternasyonelde hoş gözükürse ittifak halinde de yürümeğe imkan verebilirdi.¹⁹⁴

II- Yeşilordu Cemiyeti'nin Kurulması.

Mustafa Kemal Paşa, Sovyetlerle ilişkileri güçlendirmenin yanında İstanbul Hükümeti'nin isyanlardaki kışkırtıcı tesirini Anadolu halkı üzerinden azaltmak ve Ulusal (milis) birliklerin güçlendirilmesi açısından¹⁹⁵ "ordu içindeki çözümleri önlemek ve Milli Kuvvetlere yeni bir ruh aşılama amacıyla"¹⁹⁶ Yeşilordu Cemiyeti'nin kurulması ortamını sağlamıştır. Kurulmasını sağlamıştır diyoruz. Çünkü aşağıdaki konuşma Mustafa Kemal'in dernekteki konumu hakkında farklı bir şey söylememize engel olmaktadır.

"Feridun Bey yine sordu.

Demek Mustafa Kemal Paşa yine başımızda"

"Yunus Nadi Bey bastonuna dayanarak ayağa kalktı."

"Efendi şu avuç gibi Ankara'da başında onun bulunmayacağı hangi iş yapılabilir ki? Bunu düşünmek bile saçma. Kaldı ki şu sırada Yeşilordu derneğini kuran kişilerin hepsi evet ayırt edilmeksizin hepsi tıpkı Meclis'te olduğu gibi Paşa'yı başkan bilip onun çerçevesinde ona sımsıkı bağlanarak toplanmış olan kişilerdir. Bu böyle olunca artık küçücük bir kaygıya yer kalır mı?"¹⁹⁷

¹⁹⁴ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.11.

¹⁹⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, C.I,II, s.271.

¹⁹⁶ Lord KINROSS, Atatürk, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, s.300.

¹⁹⁷ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.80.

İşte bu çerçevede oluşan "Yeşilordu Cemiyeti, Hükümete resmi bir beyanname verip kurulmadığı için gizli bir örgüt" olarak kurulmuştur.¹⁹⁸

Fakat yukardaki bölümlerden anlaşılacağı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında değildir.

Zaten kurucularına da dikkat edilirse Mustafa Kemal'in yakın çerçesinden geldikleri görülecektir. Bu cemiyetin gizliliği, işte böylesi bir gizliliklidir.

Yeşilordu Derneği'nin kurucuları "Şeyh Servet, Dr.Adnan Adıvar, Hakkı Behiç, Eyüp Sabri, Yunus Nadi, Hüsrev Sami, İbrahim Süreyya, Çerkez Reşit (Ethem'in ağabeyi), Sırrı Bellioğlu, Mustafa Cantekin, Hamid Namık, Muhittin Baha ve Nazım Öztelli gibi İttihatçı milletvekilleridir.¹⁹⁹

Yeşilordu Derneği'nin genel sekreteri yazar Mete Tuncay, Nazım Bey, olarak göstermekle beraber, Mustafa Kemal, Hakkı Behiç olarak belirtmektedir.

III- Yeşilordu Cemiyeti'nin İdeolojisi.

Yeşilordunun yayılması için Vakkas Ferit adında bir mülkiye kaymakamı 1920 ilkbaharında Meclis'in karşısında millet bahçesinde ilk resmi Sovyet temsilcisi Şerif Manatov'la birlikte bir konferans vermiştir. Konferansın konusu sosyalizmdir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.I, s.85.

¹⁹⁹ Aynı Eser, Aynı Yer.

²⁰⁰ Aynı Eser, Aynı Yer.

Bu derneğin genel sekreteri Hakkı Behiç kendi marksist düşüncelerini Yeşilordu felsefesiyle uzlaştırarak şöyle demektedir.

"Müslüman âleminde Rus inkılâbına tadilen vücuda gelecek bir sosyalist ittihadı fikrine bağlıydım."²⁰¹

Bu konferans ve açıklamalar tabii ki Yeşilordu Cemiyeti'nin ne tür düşüncelere göre şekilleneceğini ortaya koyuyordu.

Bu düşünce de "Bolşevizm'i, İslâmiyetle birleştirerek bir tür yeşil komünizm fikrini gerçekleştirmektir".²⁰²

Tabii ki bu cemiyet de, yeşil komünizm fikrine destek bulabilmek için beyannameler ve nizamnameler hazırlayıp propagandalar yapmıştır. "1920 Haziran ayı ortalarında (kısmen Nâzım Bey tarafından) yazılıp üye olabilecek kimselere gösterilmeye başlanan Yeşilordu Nizamnamesi, bu kuruluşun islâmi komünist rengini açıkça ortaya koymaktadır. Yeşilordu'nun bundan başka, Eski Dünya Neydi? Yeni Dünya'da Neler Oluyor? başlığı altında, bey, paşa ve ağalara karşı fıkaranın durumu konusunu işleyen bir beyannamesi ve bir de talimatnamesi vardır. Bu belgelerde, yaratılmak istenen hareketin gerici niteliğinin komünizan fikirlere oranla öncelik taşıdığı, onlara ağır bastığı dikkati çekmektedir. Genel olarak, Avrupai sefahat yerilmekte ve Asya'nın nezih ahlâkının Batı kapitalizm ve emperyalizmi karşısında tehlikeye girdiği anlatılmaktadır."²⁰³

Bu beyannameler ve nizamnameler bize Yeşilordu Cemiyeti'nin ideolojisini daha yakından tanıttacaktır.

²⁰¹ Ali Fuat CEBESÖY, Milli Mücadele Hatıraları, s.465.

²⁰² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.58.

²⁰³ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.I, s.85.

"Eski dünya neydi? Yeni dünya ne oluyor?"

Eski dünya bir kaç zenginin milyonlarca insanı esir gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanın açlık ve sefaletine karşı kendi rahatlıklarını temin etmesinden başka bir şey değildir.

Köylüler, çiftçiler, bağcılar, bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar, velhasıl ayağıyla ve koluyla çalışan bütün işçiler geceyi gündüze katarak çalışırlar, çabalarlar pek zorlukla ancak karınlarını kuru ekmekle doyurabilirler. Hasta olurlar, aç ilâçsız kalırlar. Onlara ne ekmek veren ne ilaç veren ne de hekim getiren bulunur.

Dünyada, yenen, giyilen her şeyi fukara meydana getirir. Evleri, konakları, sarayları amele çalışarak yapar. Fakat kendi aç, çıplak, sefil, evsiz, yurtsuzdur. Âşar diye alırlar, vergi diye alırlar, iane alırlar. Zavallı köylü her türlü vergilere katlanır, ne yolu yapılıır, ne memleketi yapılıır, ne çocuğu okutulur.

Fukaranın hayrına hiç bir iş görülmez. Ne davasına bakan olur, ne de kimse ona insan diye bakar. Sanki Allah köylüyü, ameleyi, fukarayı zenginlere kul köle olmak için yaratmıştır.

Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar ve ameleler gözlerinizi açınız, etrafınıza dikkatle bakınız! Etrafınızda bulunan beyler, paşalar, ağalar kimlerdir bilir misiniz? Onlar da sizin gibi insandır. Allah'ın indinde aranızda hiç bir fark yoktur. Allah insanları hep eşit yaratmıştır. Sizi fukara yapan,

cahil yapan bu zalim adamların şerrinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırınız, sesinizi yükseltiniz, onlardan korkmayınız. Onlar kendi kendilerine size bir şey yapamazlar. Rusya'dan gelen haberlerden, Rusya'da ve Azerbaycan'daki çiftçi ve askerın yaptıkları işleri yavaş yavaş herkes öğreniyor. Onlar yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri eski hükümleri tamamiyle değiştirmişler, yeni idare hükümetler yapıyorlar. Yeni dünya bambaşka oluyor. Yeni dünyada hükümet hep fukaranın eline geçti. Hükümet adamlarını fukara intihâp ediyor. Valiler, mutasarruflar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep eşit oldu. Rütbeler hep lağvoldu".²⁰⁴

Bu açıklamalar bize Yeşilordu Cemiyeti'nin sosyal ve islâmi yönünü göstermekle beraber; nizamnamelerden de bir kaç örnek vererek örgütün komünist eğilimlerini görmeye çalışalım.

5.Madde: Menkul ve servet sağlayan sermayelerden hasıl olacak faydanın şahıslara ve ailelere değil bütün efradı ahaliye temini için iktisadi idareye hükümetin şiddetli müdahalesine taraftardır.

8.Madde: Yeşilordu harp ve askerlikten, kuvvetin kaynak olduğu temellük hakkı davalarından nefret eder. Muharebe ve mücadeleyi ancak bu davalara mani olmak için emperyalizmi imha edinceye kadar meşru görülebilir.

10.Madde: Yeşilordu, yalnız adeli ve fikri emeğinin karşılığı olarak yaşayan rençber, amele, hademe, memur gibi

---

²⁰⁴ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılap Tarihi, s.107-108.

beşeriyetin hakiki hadimlerini teşkilatının en sağlam unsurları olarak bilir.

19.Madde: Yeşilordu kızıl inkılâp ordularının samimi bir kardeşlik ile ebediyen bağlısı ve müttefikidir.

20.Madde: Yeşilordunun fârik alâmeti yeşil bayraktır. İslâm kardeşliği bu bayrak altında teesüs ve insanlar arasında kızıl ve yeşil bayrakların ittihadı meş'ut inkılâba ve gerçek saadete yönelen çalışmaları tamamlayacaktır.

21.Madde: Yeşilordu, Türkiye'de hafi (gizli) bir umumi merkez ile idare olunur. Umumi merkez bütün Yeşilordu teşkilatına mâlik memleketlerle bağlı olduğu gibi Moskova ve Kızılordu'lar merkezi ile de münasebetlidir.

Yeşilordunun en ağır suç olarak da emperyalizmi gördüğü ve yalnızca bu suça idam cezası öngördüğü nizamnamenin 17.maddesinde karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁵

IV. Yeşilordu Cemiyeti'nin Amacından Sapması ve Mustafa Kemal Tarafından Kapattırılması.

Yeşilordu Cemiyeti kurulduktan sonra Mustafa Kemal'in düşündüğü amaçların dışına çıkmıştır. Bunu da Nutuk'da "kurulmakta olan örgüt yalnız ulusal birlikler meydana getirmek gibi sınırlı alandan çıkmış, çok genel bir amaca yönelmişti,"²⁰⁶ şeklinde anlatmaktadır.

Acaba Mustafa Kemal'in bahsettiği amaca ki (İslâm bolşevizm)ini kast ediyor, ulaşmak için Yeşilordu belirli bir güce mi ulaşmıştı?

²⁰⁵ Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılâp Tarihi, s.332-333.

²⁰⁶ Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, Hazırlayan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, s.272.

Bunu Mustafa Kemal'le, Yeşilordunun, genel sekreteri Hakkı Behiç arasındaki görüşmeden çıkarmak mümkündür.

"Bu derneğin zararlı bir biçim ve nitelik aldığı inancına vardım. Hemen kapatılmasını düşündüm. Tanıdığım arkadaşları aydınlattım. Görüşümü söyledim, gereğini yaptılar. Ama genel yazman olan Hakkı Behiç Bey, derneğin kapatılmasıyla ilgili önerimin kabul edilemeyeceğini ve uygulanamayacağını söyledi. Ben kapattırırım dedim. Bunun da olamayacağını çünkü derneğin düşünülenden daha büyük ve daha güçlü olduğunu ve bu derneği kuranların sonuna dek amaçlarından ayrılmayacakları üzerine birbirlerine söz vermiş olduklarını özel bir tavır takınarak söyledi."²⁰⁷

Mustafa Kemal Paşa, Hakkı Behiç'in bahsettiği gücün arkasında Çerkez Ethem, Reşit Bey ve Tevfik'i görmektedir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, ortadaki bunalımı geçiştirmek için, çözüm olarak Resmi Türkiye Komünist Fırkası'nı 18 Ekim 1920'de kurar. Kurduğu bu partinin başına da Hakkı Behiç'i getirerek, Yeşilordu'nun da bu partiye katıldığını bildirir. Çerkez Ethem'e de bir mektup yazarak onu da bu kuruluşa davet eder.²⁰⁸

Yeşilordu Cemiyeti üyelerini, Resmi Türkiye Komünist Partisi'ne katmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa, bolşevizm ve komünist düşüncelerin de başka dernekler de aranmasını doğru bulmaz.

²⁰⁷ Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, Hazırlayan, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, s.272.

²⁰⁸ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.1, s.90.

Mustafa Kemal Paşa, Resmi Türkiye Komünist Partisi'ni sırf Yeşilordu Cemiyeti'ni ortadan kaldırmak için kurduğu düşünceleri yeterli doğruları kapsamaz.

Eğer Milli Mücadele başarıya ulaşırsa, bu parti kolayca dağıtılabılırdi. Yok başarılmazsa, Yunanlılar ya da başkalarının baskısı karşısında merkezini Sivas'a veya daha doğuya çekmek zorunda kalırsa, Anadolu'nun Rusların nüfuzu altına gireceği belli bir şeydi. O zaman komünist partisi Milli bir kuruluş olarak Rusların karşısında Türkiye'nin bağımsızlığını korumak ve bir hükümet kurmak için araç görevi görebilirdi.²⁰⁹

---

²⁰⁹ Lord KINROSS, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, s.302.

Ş 10- YEŞİLORDU VE ÇERKEZ ETHEM.

I- Çerkez Ethem'in, Yeşilordu'yla İlişkisi.

Çerkez Ethem bu konuda "hakikat nedir, bilmiyorum. Bilmeme imkân yoktur. Fakat benim kat'iyetle söyleyeceğim şudur ki; ben Yeşilordu'nun hiç bir safhasıyla alakadar olmadım," demektir.²¹⁰

Bir kere Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey'in bizzat kurucuları arasında yer aldığı Yeşilordu Cemiyeti'ni duymadığını söylemesi kabul edilemez.

Bunun yanında Çerkez Ethem'in hatıralarında dahi satın aldığını ifade ettiği Eskişehir'deki Arif Oruç'un, Yeni Dünya gazetesi islâm bolşevik (Yeşilordu) modeline sıcak baktığı ve Yeşilordu Cemiyeti'nin yayın organı haline geldiği bilinmektedir.²¹¹

Bu dönemdeki Çerkez Ethem'in, görüntüsü, gerek Yeşilordu'nun Ankara ve Eskişehir örgütünde egemenlik sağlayan komünistler, gerekse Şerif Manatof gibi Sovyet temsilcileri önünde ihtilal liderliğidir.²¹²

Çerkez Ethem'in, Nazım Bey'le, Ankara'daki görüşmesinden sonra Nazım Bey'in, sosyal devrim ve Türkiye'yi sınıfsız toplum yapma fikrinden etkilenip "bolşevizm memleketi kurtarıyor, gelecekte halkımızın hayat ve saadetini koruyacaktır" dediği bilinmektedir.²¹³

²¹⁰ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.I, s.291.

²¹¹ Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilali, s.583.

²¹² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.60.

²¹³ Aynı Eser, s.77.

Çerkez Ethem'in siyasi tavrını ortaya koyan diğer bir kanıt, Çerkez Ethem'in sahibi olduğu Yeni Dünya gazetesine destek arayan Reşit Bey'in, Fahrettin Altay'a yazdığı mektupdur. "Bilmem ki bolşevik olacaksınız, bolşevik olmazsanız bile herhalde bir bolşevik gazetesi olan Yeni Dünya'ya abone olarak yaşamasına yardımınızı dilerim".²¹⁴

Bütün bunlardan, Çerkez Ethem'in islâm bolşevik modeline sıcak baktığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Acaba Çerkez Ethem fiili olarak Yeşilordu Cemiyeti'ne girmişmidir?

Çerkez Ethem bunu hatıralarında inkâr etmekle beraber, Mete Tuncay, bu konuda tam bir netlik olmasa dahi, Çerkez Ethem için Çapanoğlu (Yozgat) isyanı'nı bastırmaya giderken veya döndükten sonra Ankara'da, Yeşilordu Cemiyeti'ne girmiştir; demektedir.²¹⁵

II- Yeşilordu Düşüncesinin, Kuva-yı Seyyare-i Kuşatmaya Başlaması.

Aslında bu Yeşilordu konusunda ciddi olarak cevabı aranan soru, Çerkez Ethem'in, Kuva-yı Seyyare'sinin, Yeşilordu Cemiyeti'nin milis gücü olma yolunda olup olmadığıdır.

Biz Çerkez Ethem'in siyasi tavrına değinirken amacımız Çerkez Ethem'in, Yeşilordu Cemiyeti ile yani islâm bolşevizm düşüncesiyle ters düşmediği mesajını vermektir. Geriye kalan bu cemiyetle Çerkez Ethem arasındaki organik bağı tespit edebilmektir.

²¹⁴ Fahrettin ALTAY, 10 Yıl Savaşları, s.277.

²¹⁵ Mete TUNCAY, Türkiye'de Sol Akımlar, C.1, s.85.

Gerçi Çerkez Ethem'in, Kuva-yı Seyyare'siyle Yeşilordu Cemiyeti arasında ciddi bir organik bağ bulunmamakla beraber zamanla bu bağı kuracak eğilimler söz konusudur.

Bu bağıntının düşsel bir davranış olmaktan çıktığını ise Bolşevik Taburu'ndan anlıyoruz. Çerkez Ethem'in bu taburunda kumandan yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'dir. Kuvay-ı Seyyare içinde 700 kişiden meydana gelen bu milis kuvvetler Eskişehir karakeçili aşiretinden oluşmuştur.

Eskişehir, Müdafaa-i Milliye'nin öncülüğünde kurulan tabur komutanlığına yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'in getirildiği bu milisler daha sonra Çerkez Ethem'in emrine verilecekti. Mustafa Kemal, Nutuk'da bu kuvvetden söz ederken Çerkez Ethem'in, birliği deyimini kullanmış ve bilgisi dışında kurulduğunu ifade etmiştir.²¹⁶

Bu Yeşilordu Cemiyeti'ne milis güç oluşturma eğilimlerini başka yerde de görmek mümkündür.

"Lâkin şimdi Yeşilordu'cular milis ordusu kurulması davasını ortaya attılar. Eskişehir'de yeni görev yerine giderken, İstanbul'dan yeni gelmiş bir kaç gazeteci, bir kaç genç ve akıllı başında üç dört kişinin meclisine tesadüf olarak ben de katıldım. Sırtımda ki kurmay binbaşı üniformamı göre göre bu adamlar benim yanımda derhal ordunun dağıtılmasını, Çerkez Ethem'in kuvvetleri esas olmak üzere bir milis ordunun kurulması lüzumunu müdafaa edip durdular."²¹⁷

²¹⁶ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.24.

²¹⁷ Rahmi APAK, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, s.213.

O halde ordu birliklerini milis güç yapıp Kuva-yı Seyyare'ye katma eğilimleri olduğunu, "Kuva-yı Seyyare'nin de, Yeşilordu Cemiyeti'nin silahlı kuvvetleri haline gelmekte olduğu"²¹⁸, görüşünün sağlam olarak ayakları yere basmaktadır.

---

²¹⁸ Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilâli, s.582.

§ 11- GEDİZ MUHAREBESİ.

I- Saldırı Kararının Alınması ve Ankara Hükümeti'nin Muhalefeti.

Çerkez Ethem, Eskişehir'de, Yeni Dünya'nın idarehanesine uğradıktan sonra Eskişehir'den ayrılıp Ali Fuat Paşa'nın, Bozhöyük'deki karargâhına vardığında onu büyük bir savaş hazırlığı içinde bulur.

Ali Fuat Paşa, Gediz mevkiine kadar ilerlemiş olan 13.Yunan Tümeni'ni her taraftan sarıp yok etmek; dolayısıyla Milli Kuvvetler tarafından Yunanlılara karşı insiyatifi ele almak istiyordu. Kaldı ki bu 13. Tümen Yunan Ordusundan ayrı duruyordu.²¹⁹

Ali Fuat Paşa, saldırı hakkında, Çerkez Ethem'e fikrini sorar. Çerkez Ethem bu düşünceye sıcak bakar.

"Hakikatten, Gediz'de ayrı bir halde bulunan bir fırkalık, Yunan kuvvetine yapacağımız kat'i bir baskın taarruzuyla iyi bir netice alacağına bende inanıyorum".²²⁰

Ne var ki, Genelkurmay Başkanlığı, Batı Cephesi Komutanlığı'nın saldırı önerisini kabul etmez.

Gerekçe ise kuvvetlerimizin böyle bir saldırıyı genel ve sonuçlu bir başarıya dönüştürmeye yeterli olmadığıdır. Bunun yanında kuvvetlerimizin yıpranması neticesinde, düşman saldırıya geçerse her yanda yenilginin kaçınılmaz olmasıdır.²²¹

²¹⁹ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.199.

²²⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.111.

²²¹ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2. s.496.

Fakat Çerkez Ethem ile Ali Fuat Paşa ısrar edince Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'sinin de iznini sağlarlar.²²²

Çerkez Ethem, Ali Fuat Paşa'yla saldırı kararı aldıktan sonra ayrılıp Kütahya'ya gider. Midesindeki sancılar artmıştır. Bu nedenle bir yaylıyla atlayarak cepheye gider. 100 Km bir alanda incelemelerde bulunur. Bu sırada Ali Fuat Paşa'dan kendisine Alayunt'taki savaş meclisine katılması için çağrı gelir. Ağabeyi Tefvik Bey'e yakında Yunanlılara karşı girişilecek bir saldırıya orduyu hazırlamasını söyleyerek Alayunt'a yollanır.²²³

Alayunt'taki toplantıya Yarbay İzzettin (Çalışlar), Çerkez Ethem, Ali Fuat Cebesoy, Albay Kazım (Özalp), Albay Arif (Ayıcı Arif) ve Çerkez Ethem'in kurmay başkanı Halil Bey katılır.²²⁴

Toplantıda Çerkez Ethem'e, Ankara Hükümeti'nden gelen telgrafı Ali Fuat Paşa okur. Ankara Hükümeti, Çerkez Ethem'in, Konya İsyanı'nı bastırmasını istemektedir.

Çerkez Ethem, isyanın Dahiliye Vekili Refet Bey tarafından bastırılmasının daha uygun olacağını söyler. Ayrıca, düşman karşısında Kuva-yı Seyyare'nin ayrılmasının doğru olmadığını, kaldı ki rahatsızlığının da yolculuğa engel olduğunu belirtir.²²⁵

Albay Kazım Bey'in, Çerkez Ethem'in konuşmasını onaylaması yeterli görülür.

²²² Yalçın KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, C.2, s.629.

²²³ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.224.

²²⁴ Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilali, s.119.

²²⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.112.

Toplantıda bulunanlardan sadece İzzetten Çalışlar araç ve gereç noksanlığı yüzünden saldırının doğru olmayacağını söyler. Eksiklerin Ankara'dan istendiği söylenir.

Saldırı konusunda başka da muhalefet olmaz.²²⁶

Plana göre 61. Tümen, Kütahya-Gediz yolunun iki tarafından taarruz edecek 11. Tümen ise bunun solundan hareket edecekti. Çerkez Ethem'in, Kuva-yı Seyyare'si daha soldaki vadilerden Gediz-Uşak yolunu yani düşmanın ricat istikametini kesip Hamidiye hanları üzerine yürüyecektir.

11 ve 61. Tümenleri Ertuğrul grup kumandanı Albay Kâzım Bey kumanda ediyordu. Bu grup Gediz'e taarruz edecek guruptu.²²⁷

II- Taarruz'un Yapılması ve Seyyar Kuvvetlerle Düzenli Ordu Arasındaki Uyuşmazlıklar.

Saldırı 24 Ekim 1920'de sabahleyin başlar. Bastıran sisin de etkisiyle piyadelerimizden 11.Tümen yolunu şaşırarak bir Yunan bölüğünün ateşiyle karşılaşmış, yere yatıp müdafaa yerine talim ve terbiye noksanlığı yüzünden panik halinde geri çekilince 50 kadar zayıfın yanında 11.Tümen'in sağındaki alayda duraklamış, böylelikle Yunanlılar sağ taraftan çevrilme tehlikesini atlatmışlardır.

Öğleden sonra topçu ateşi ile taarruz yeniden başlamasına rağmen maneviyatı kırılan ve talimleri eksik olan nizami kuvvetlerden sonuç alınamayacağı düşüncesiyle ilk günkü çarpışmalardan sonra geri çekilmişlerdir.²²⁸

²²⁶ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.225.

²²⁷ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.199-200.

²²⁸ Aynı Eser, s.206.

Çerkez Ethem öncelikle Ali Fuat'ın bir günlük mücadeleden sonra geri çekilmesini doğru bulmamakla beraber; "cephe kumandanı olduğu için İnönü ve diğer noktaları gözönünde tutmaya mecburdur" diyerek Ali Fuat Paşa'ya hak vermiştir.²²⁹

Bu arada Gediz havzasında seyyar kuvvetlerle nizami birlikler arasındada hoşnutsuzluk baş göstermiştir. Nizami kuvvetler, Çerkez Ethem'i aldığı görevi yerine getirmemekle ve uzak mesafeden at oynatmakla suçlarken;²³⁰ Çerkez Ethem'in kardeşi Tefvik'de, 11.Tümen nizami kuvvetler kumandanını yeterli gayret göstermemek ve düşman karşısında durarak, saldırmamakla suçlar.²³¹

Bu dönemde iki kuvvet arasındaki kuşku o derece artmıştır ki 11.Tümen komutanı Yarbay Arif "Bu heriflerin maksatları kötü bizi kırdırıp kendileri sağlam kalmak, böylece bu iki mavazzaf tümeni yok ettirerek vaziyeti ellerine almak istiyorlar" der ve saldırıya izin vermez.²³²

Kuvvetlerini de 25 Ekim sabahı Yenice Armutlu köyüne çeker.

61. Tümen ise ricat emri geldiği vakit olan 25 Ekim sabahına kadar çarpışmalarına devam eder. Fakat en son 61. Tümen kıtaları çekilirken topçu ateşiyle takip edilmemeleri dikkat çeker.²³³

Tam bu sırada bir köylünün koşarak gelip söyledikleri durumu açığa çıkartır.

²²⁹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.121.

²³⁰ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.200.

²³¹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.228.

²³² Rahmi APAK, Aynı Eser, s.201.

²³³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.9.

"Ben dedi size geliyorum. Yunanlılar bütün gece çekildiler. Şimdi Gediz'de hiç bir Yunanlı kalmamıştır". Yani Ali Fuat Paşa çekilme emri verdiği zaman Yunan tarafı da çoktan çekilmeye başlamıştır.²³⁴

Bundan sonra Çerkez Ethem, Gediz'e birliklerini sokmuş ve Yunanlıların esas mevzileri olan Uşak'ın 5 km uzağındaki cephelerine kadar da keşif ve takip hareketinde bulunmuştur.

III- Gediz Taarruzu'nun Sonuçları.

Gediz muharebelerinde Kuva-yı Seyyare 200 şehit ve 500 yaralı vermiş.²³⁵ 11. ve 61. Tümenler ise 14 Zabit 170 er ve 700 nefer kayıp vermişlerdir.²³⁶

Çerkez Ethem, Yunan tarafının kayıpları hakkında bizim kaybımızın iki katı diye açıklama yaparken; Yunanlılar kendi kaynaklarında Gediz Muharebesi için biri subay olmak üzere 24 ölü ve 72 yaralı verdiklerini yazmaktadırlar.²³⁷

Çerkez Ethem, Gediz Muharebesi için "Kuva-yı Seyyare'nin bu galibiyeti, Yunanlılar üzerinde büyük bir tesir yaratmış Venezilos Hükümeti düşmüştür." diyerek Yunanlıların bu mağlubiyetinin umumi seçimlere tesadüf etmesi neticesinde bu olayın muhalif partiler için koz olduğunu ve Venezilos'un kaybetmesinde etkili olduğunu belirtmektedir.²³⁸

Mustafa Kemal ise Batı Cephesi komutanı Ali Fuat Paşa'nın buyruğu ile 24 Ekim 1920'de yapılan saldırının başarısızlıkla sonuçlandığını ve Ordumuzun, Gediz'de

²³⁴ Yalçın KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, C.2, s.631.

²³⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.120.

²³⁶ Cemal KUTAY, Aynı Eser, s.10.

²³⁷ Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.199.

²³⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.119-120.

yenilgiye uğrayarak Dumlupınar sırtlarına değin çekilmek zorunda kaldığını açıklamaktadır.²³⁹

Yani Çerkez Ethem, Gediz Savaşı için zaferden söz ederken Mustafa Kemal Paşa, mağlubiyetden söz etmektedir.

Gerçekte ise Yunanlıların, Gediz Savaşı sonunda Bursa civarında faaliyete geçmesi ve Yenişehir'i işgal etmesi, bu taarruzu da Uşak üzerinden gerçekleştirmesi²⁴⁰ Gediz Savaşı'nın, Çerkez Ethem'in, iddia ettiği, hükümet değiştirecek kadar ciddi bir zafer olmadığını net olarak ortaya koyarken; Mustafa Kemal'in de bunu kendi açımızdan bir yenilgi olarak ifade etmesinin gerekçesi Ordumuzun, Uşak'dan Dumlupınar sırtlarına çekilmesi ve Yunan kuvvetlerine göre uğradığımız aşırı asker kaybıdır.

Gediz Muharebesi'nde her iki tarafın geri çekilmesinin nedeni ise Yunanlılar açısından daha güvenli bir yer olan Uşak'ın tercih edilmesi, bizim açımızdan ise hava muhalefeti yüzünden baskın şeklinden çıkıp, istenilen sonucun alımda uzak kalınması ve Yunanlıların Bursa üzerinden İnönü istikametine doğru yapacağı saldırıya hazırlıklı olma düşüncesidir.

Yorumların farklı olmasının nedeni Çerkez Ethem'in Seyyar Kuvvetleri hep başarılı gösterme arzusunun olmasıdır.

Bu muharebeden sonra Mustafa Kemal Paşa Seyyar Kuvvetleri, Düzenli Orduya dönüştürme çalışmalarında, Ali

---

²³⁹ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.497.

²⁴⁰ Kazım ÖZTÜRK, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumdaki Konuşmaları, Ankara 1981, s.351.

Fuat Paşa ile bu işin olamayacağına kanaat getirmiş ve Ali Fuat Paşa'yı, Batı Cephesi Komutanlığı görevinden almıştır.

Gediz Savaşı'nın sonucundaki başarısızlık da Ali Fuat Paşa'nın, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü başarılı bir cephe komutanının görevden alınmasının izahatı zordur. Yunus Nadi'de bu olayı yapıtında şöyle anlatmaktadır.

Aslında "Çerkez Ethem'in idaresindeki seyyar kuvvetlere ordu kadrosu içinde bir mevki ile beraber ona göre çeki düzen de verilmek lazımdır. Bu ihtiyaç bütün kuvvetiyle hissediliyordu. Seyyar kuvvetler kumandanları dahi bunu görmüyor değillerdi. Halbuki her nedense bu düzeltme ve nizamlaştırma onların hiç işine gelmiyor. Onlar bilakis "ordu fikri iflas etmiştir. Artık ne yapılacaksa bizim usulde yapılmak gerektir". propagandasına hız vermiş gidiyorlardı.

Gerçekten bu içinden çıkılması zor görülen bir vaziyetti. Ali Fuat Paşa, iyi asker olmasına rağmen Çerkez Ethem Bey'lerle dostça münasebetlerde bulunan yüzü yumuşak bir kumandandı. Bu işi kendisinin başaramıyacağı ve hatta bu işe kendisi ile teşebbüs edilmesinin belki asla muvafık bile olamayacağını kuvvetle hükmedilmişti. İşte Moskova Sefareti bilhassa bu düşünceden doğmuştur."²⁴¹

---

²⁴¹ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.21.

**§ 12-ALİ FUAT PAŞA'NIN, MOSKOVA ELÇİLİĞİ VE BATI CEPHESİ'NİN
YENİDEN DÜZENLENMESİ.**

**I- Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi Kumandanlığından
Alınmasının Gerekçesi ve Moskova Elçiliğine Tayini.**

Mustafa Kemal Paşa, seyyar kuvvetleri düzenli ordu haline getirme kararını uygulama safhasına geçirmek için ilk hamlesi Ali Fuat Paşa'nın, Batı Cephesi Kumandanlığından alınmasıdır.

"Beyler: Gediz Savaşı'ndan sonra onun nesnel ve dinsel sonuçlarından sonra Fuat Paşa'nın cephedeki komutanlık etkinliği ve erki sarsılmış gibi görünüyordu. Beyler: artık Ali Fuat Paşa'nın, Batı Cephesi'ni kumanda edemeyeceği kanaatine varmıştım."²⁴²

Mustafa Kemal Paşa'nın amacı bellidir.

"Mustafa Kemal, bir yandan elinin altındaki İsmet Bey'i, yakında başlayacak olan savaşın yeni dönemi için vazgeçilmez bir elamanı olarak görüyor. Öte yandan gözü yükseklerde olan bir çete başına karşı fazla yakınlık gösteren Ali Fuat Paşa'nın, böylece elinde bulundurduğu düzensiz kuvvetlerle başına buyruk kesilmesini ordu hiyerarşisinde aşırı güç kazanmasını istemiyordu".²⁴³

Ruslarla olan ilişkiler Mustafa Kemal Paşa'ya arzu ettiği fırsatı vermiştir. Ali Fuat Paşa, Moskova Elçiliğinin tebligâtı için Ankara'ya çağrılır.

²⁴² Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, s.268.

²⁴³ Lord KINROSS, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, s.303.

Çerkez Ethem, bu olayı kendisi Eskişehir'deyken ziyaretine gelen İzmit milletvekili Fuat Bey'den öğrenir. Çerkez Ethem, Gediz Savaşı sonrası kumandayı Tevfik Bey'e bırakarak Kütahya'ya çekilmiş; buradan Batı Cephesi Karargâhı'nda Ali Fuat'ı ziyaret etmiş, ziyaretde Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem'e rahatsızlığının tedavisi için Eskişehir'e gitmesini tavsiye etmiştir.

Çerkez Ethem, Eskişehir'deyken bu haberi almış, bu haberi alınca Batı Cephesi Karargâhı'na dönmüş, Ali Fuat'a söylentilerin aslını sormuş, Ali Fuat'da duyduklarının doğru olduğunu, kendisine Moskova Elçiliğinin önerildiğini detayları görüşmek için Ankara'ya gideceğini, ayrıca arzu ederse kendisini de yanında Moskova'ya götürebileceğini söyler. Çerkez Ethem bu teklife sıcak bakar.²⁴⁴

8 Kasım 1920'de Ali Fuat Paşa, Ankara'ya gelir. Ali Fuat Paşa'yı istasyonda karşılayanlar arasında Mustafa Kemal Paşa'da vardır. Ali Fuat Paşa'yı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuva-yı Milliye kılığında görür. Bunun üzerine Batı Cephesi Kumandanı'nın bu kıyafeti benimseten düşüncenin yani çeteciliğin etkisinde aşırı olarak kaldığını düşünür.²⁴⁵

Aynı gün Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ile kısa bir görüşme yapar. Ali Fuat'la görüşmesinde Ruslarla ilişkilerin yeni bir safhaya girdiğini bu nedenle Moskova Elçiliğinin önem kazandığını kendisinin de bu göreve uygun bulunduğunu söyler.²⁴⁶

²⁴⁴ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.233-234.

²⁴⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.504.

²⁴⁶ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.52.

Ali Fuat Paşa biraz zaman kazanmayı dener. Mustafa Kemal Paşa kararını hemen vermesini isteyerek bunu önler.

Ali Fuat Paşa, kendisinin bu görevden alınıp Moskova elçiliğine tayin edilmesinin gerekçesi olarak Mustafa Kemal Paşa'nın, çevresine başta İsmet Bey, olmak üzere kendi görüşüne uygun insanlar toplamak istemesi şeklinde değerlendirir. Kendisinin Mustafa Kemal Paşa ile ters düşmesi Milli Mücadele'yi böylece düşüncesiyle görevi kabul eder.²⁴⁷

Bu gelişmeler döneminde Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat'a, Çerkez Ethem ve kardeşleri için eğer kendileri isterse, bunları da birlikte götürüp Moskova Elçiliği'nde, uygun görülecek işlerde görevlendirebileceğini söyler.

Çerkez Ethem de bu düşünceye sıcak bakmakla beraber gidememesinin gerekçesi Ali Fuat Paşa'nın çok kısa zamanda hareket etmesi ve onun bu gidişe hazırlıksız yakalanmasının yanında, Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisini kasıtlı olarak uzaklaştırmaya çalıştığı şeklinde ki şüpheli dedikoduların da etkisi vardır.²⁴⁸

---

²⁴⁷ Lord KINROSS, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, s.304.

²⁴⁸ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.247.

II- Düzenli Orduya Geçme Çalışmaları ve Batı Cephesi'nin, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisliği'ne Bağlanması.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat'la görüşme gününün gecesi 8 Kasım 1920'de çarçabuk düzenli ordu ve büyük süvari gücü oluşturmak için İsmet ve Refet Paşa'ları çağırarak yeni durum ve görevlerini kararlaştırır.²⁴⁹

Bu dönemde her ne kadar düzenli ordu Mustafa Kemal'in gayretleriyle gelişme sürecini hızlandırdıysa da Rauf orbay, Kazım Karabekir, Refet, Ali İhsan, Ali Fuat, İzzettin, Fahrettin, Halit Paşa, Fahri Paşa diğerleriyle beraber elliyi aşkın yetkin ve işinin ehli kumandanı Milli Mücadele'de düzenli orduda görürüz. Aralarında iç çatışmalar çıkmasına rağmen hiç birisi anlayışının dışına çıkma-mıştır.²⁵⁰

Zaten düzenli orduya geçiş kararı ilk olarak Ankara Hükümeti'nin kuruluş tarihi olan 3 Mayıs 1920'den 13 gün sonra aldığı düzenli orduya geçiş kararıdır. Bu kararla bütün gönüllü, milisler Teşkilat-ı Milli Müdafaa Vekâleti'ne bağlanıyordu.²⁵¹

9 Kasım 1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin daha önce verdiği düzenli ordu kurulması kararını gerçekleştirmek için toplanan vekiller heyeti emir komutada değişiklikler yapmışlardır. Bu kararlarda;

1- Batı Cephesi, Kuzey ve Güney Cephesi olmak üzere ikiye ayrıldı. Kuzey Cephesi, Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi

²⁴⁹ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.504.

²⁵⁰ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.38.

²⁵¹ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.41.

Albay İsmet Bey'in, Güney Cephesi de Albay Refet Bey'in komutasına verildi.

2. Bu cephelerin emri altındaki kıtalar ve görevleri Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi'nce tespit edilecek ve her iki cephe komutanı Erkan-ı Harbiye Umumi Reisi'ne bağlanacaktı.²⁵²

Bu sırada Çerkez Ethem Ankara'dadır. Mustafa Kemal Paşa'yla, Batı Cephesi'ndeki düzenlemeler hakkında görüşmek ister. Randevuyu ayarlayan Hayati Bey, Ali Fuat'ın, dokuz kişilik bir kurul ve üç milletvekiliyle beraber bu sabah Moskova'ya hareket ettiğini söyler. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'da Direksiyon Konağına döner. Çerkez Ethem'le görüşür. Bu sırada Genel Kurmay Başkanlığı Vekilliği'ne bakacak olan Fevzi Paşa'da gelir. Fevzi Paşa, Çerkez Ethem'e Ankara Hükümeti'nin bilgisi dışında kurulan Karakeçili Müfrezesi'ni sorar. Çerkez Ethem, bu soruya Kuva-yı Seyyare'nin varlığı düzenli ordunun kurulması için tehlikelimi görülüyor, şeklinde cevap verir.

Fevzi paşa kendisine Kuva-yı Seyyare'nin, Demirci'de kazandığı başarıyı başka bir güç elde edemezdi. Yalnız sizin erat toplanması ve para toplanması gibi işleriniz düzen altına alınmalıdır, diyerek görüşmeyi bitirir.²⁵³

İsmet Paşa ise bu arada görevlendirilmesinin akabinde hemen cepheye hareket etmiş, 10 Kasım 1920'de Batı Cephesi'ndeki görevine başlamıştır.²⁵⁴

²⁵² Sıtkı AYDINEL, Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekâtı, s.383.

²⁵³ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.

²⁵⁴ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.510.

Ş13- İSMET İNÖNÜ İLE TEVFİK BEY (KUVA-YI SEYYARE) ARASINDAKİ UYUŞMAZLIKLAR

I- İsmet Bey'in Seyyar Kuvvetleri Düzenli Birlikler Haline Getirme Çalışmaları

Garp cephesi kumandanı İsmet Bey 10 Kasım 1920'de Eskişehir'de vazifesine başlar başlamaz, Çerkez Ethem, rahatsızlığını gerekçe göstererek Ankara'ya gelir. Kardeşi Tefvik ise Kütahya'dadır.²⁵⁵

İsmet Paşa, Eskişehir'e gelir gelmez tümen komutanlarını toplar. Onlara "Anadolu'da Milli Hükümet'in teşekkülünden sonra vaziyette sevk ve idarede esaslı bir değişiklik olmuştur. Şimdiye kadar her kumandan kendisine ayrılmış olan bölgeden efradını alır. Kıtasının iaşesini ve tesisatını kendisi temin eder. Ordunun idaresi Hükümet'le bir ilgisi olmaksızın kumanda tarafından halkta temas edilerek doğrudan doğruya yapılırdı. Artık bu usulü terk edeceğiz. Bundan sonra ne ihtiyacınız olursa Garp Cephesi kumandanlığından isteyeceksiniz der."²⁵⁶

Tabiki İsmet İnönü'nün söyledikleri Kuva-yı Seyyare'nin özüne ve çalışmasına aykırıydı. Dolayısıyla daha ilk günden Kuva-yı Seyyare ile aykırı düşmüş olur.

İlk mesele, Garp Ordusu Kumandanlığı tarafından Simav taraflarına gönderilen bir bölge komutanı yüzünden çıkmıştır. O günler de Yunanlılar, Simav taraflarını boşaltmış olduklarından o bölge o taraflarda bulunan seyyar kuvvetler tarafından işgal edilmiştir.

²⁵⁵ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek adam. C.2, s.470.

²⁵⁶ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.214.

İsmet Bey bu bölgeye İbrahim Bey adında idari bir kumandan göndermiş. Mevcut durumu da bölge halkına bir beyanname ile duyurmuştur.²⁵⁷

İsmet Bey, yaptığı düzenlemeyle her iki kuvveti birer tümen kabul ederek Çerkez Ethem kuvvetlerine I. Kuva-yı Seyyare, İbrahim Bey'in kuvvetlerine'de II. Kuva-yı Seyyare adını vermiştir.²⁵⁸

İsmet Bey beyannamede yeni kurulan bölge kumandanlığının Gediz, Emet, Gödes kazalarını kapsadığını bu bölgelerde hareket yapan gerek seyyar kuvvetlerin gerek nizami birliklerin askerlik işleriyle meşgul olacağını, dahili işlere karışmayacağını açıklar.

II- Tefik Bey'in, Düzenli Ordu Uygulamasına Karşı Muhalefeti.

Garp Cephesi'nin seyyar kuvvetleri fırka haline getirme çalışmaları Tefik'i rahatsız eder. Öncelikle Çerkez Ethem'e haber verir: "Bu günlerde Garp Ordusu Kumandanlığı'nda can sıkıcı ve icrası kabil olmayacak derecede bazı saçma emirler verilmektedir. Bu böyle devam ederse, vakitsiz büyük bir gürültü çıkacaktır."²⁵⁹

Tefik Bey, bu arada İbrahim Bey'in, Simav Bölgesi Kumandanlığı'na atanmasını "benim mntıkamda başka bir memur istemem ben o işi yaparım" diyerek rededer.

İsmet Bey'in seyyar kuvvetleri düzenli ordu haline getirme düşüncelerini de seyyar kuvvetlerin yapısı

²⁵⁷ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.23.

²⁵⁸ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.216.

²⁵⁹ Yunus NADİ, Aynı Eser, s.26.

nedeniyle mümkün görmez ve durumu Batı Cephesi Komutanlığı'na mektupla bildirir.

Tevfik, 27 Kasım 1920 tarihli mektubunda: "Kuva-yı Seyyare ne bir tümen ne de bir düzenli kuvvet biçimine sokulabilir. Olanak da yoktur. Çünkü bu kuvvetin bir düzene girebilmesi ve bu yükü kabul edebilmesi için her müfrezenin başına bir çok subay hesap memuru bulundurmakla kayıtların düzenli tutulması gereklidir. Halbuki bu serserilerin başına ne bir subay ne de hesap memuru koymak mümkün olmakla beraber kabul ettirilmesi imkanı da yoktur. Çünkü subay gördülermi, Azrail görmüşcesine baş kaldırıyorlar. Bizim müfrezeler, Pehlivan Ağa, Ahmet Onbaşı, Sarı Mehmet, Halil Efe, Topal İsmail gibi adamlar tarafından yönetilmektedir. Bölük eminleri de yazdığını okuyamaz ve okuduğunu yazamaz adamlardan kuruludur. Sen yapamıyorsun diye bunların değiştirilmesi olanağı da yoktur. Kuva-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişi güzel yönetilmesi zorunludur. Tersini iddia etmek, kesinlikle doğru olmamakla beraber bunu da kabul ederiz dersek büyük bir yalan söylemiş oluruz. Bu zamana kadar olduğu gibi gelişi güzel yönetilemez dersiniz Kuva-yı Seyyare'nin işine son vermekten başka çıkar yol yoktur.

İşin doğrusu budur. Bunun dışında söylenecek her şey yalandır. Ben bir kez bu işin dışında hiç bir iş kabul edemem. Ethem Bey'e yazınız, bunu bu saatte kabul ederse gelsin idare etsin. Doğrusunu isterseniz bu askeri gücü disiplin ve düzene koymak değil bu düşüncenin yer almakta olduğunu duyduğu anda dağılır."²⁶⁰ diyerek, bundan böyle

---

²⁶⁰ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.67-69.

Batı Cephesi'yle aralarındaki sorunlar çözülene kadar üst olarak tanımıyacağını söyler.

İsmet Bey, bu mektupları aldıktan sonra cephe incelemelerine gider. Döndükten sonra Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı'nın artık günlük raporlar vermediğini ve Garp Cephesi'yle münasebeti kestiğini görür. Kuva-yı Seyyare'nin durumu belirsizdir. Yunanlılar ise Bursa Cephesi'ne yığınak yapmaktadırlar.

İsmet Paşa'ya, Kuva-yı Seyyare'den, Yüzbaşı Tahsin imzalı bir yazı gelir. Gelen yazıda raporlar lâzım olduğu vakit Ankara'ya, T.B.M.M. Reisliği'ne gönderilmektedir denir.²⁶¹

Gerçekten bu raporlar Çerkez Ethem tarafından Mustafa Kemal'e verilmektedir. İsmet Bey, raporların cephe kumandanlığına yani kendisine yazılması için Mustafa Kemal'den gerekli tebligâtı yapmasını ister.²⁶² Bunun üzerine Mustafa Kemal, Tefik Bey'i yumuşak bir şekilde ikaz eder:

"Bana 3-5 günden beri resen vermekte olduğunuz yevmi harp raporlarının son maddesinde bu raporların Garp Ordusu Kumandanlığı'na verildiği yazılmak lazım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir unutmamıdır. Yoksa bir sebepimi müstenettir."²⁶³

Tefik Bey Mustafa Kemal'in bu uyarısına cevap vermez.

²⁶¹ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam., C.2, s.471.

²⁶² İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.217.

²⁶³ Kazım ÖZTÜRK, Atatürk'ün T.B.M.M. Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları, s.363.

Ismet Bey'in, Batı Cephesi'ne atanmasından sonra Simav Bölgesi Kumandanlığı ve Çerkez Ethem'in kuvvetlerini düzenli orduya geçirme düşüncelerinden gerginleşen ortama birden Kütahya Mutasarrafı olayı eklenir.

Tevfik Bey, bir takım aileleri tehcir (göç) ettirip Kütahya'ya göndermiş, Kütahya Mutasarrafı Kadı Asım Efendi de İstiklâl Mahkemesi kararı olmadığı için göç ettirilen halkı köylerine geri göndermiştir.²⁶⁴

Bunun üzerine seyyar kuvvetler komutanı, Tevfik Bey, Asım Bey'in evini bastırır. Onu zorla il dışına çıkartır. Adliye Vekâleti bu tutumu onu tayin eden Hükümete karşı yapılmış olarak değerlendirir. Asım Bey'i tekrar görevlendirirler. Ayrıca bu gibi hareketlerin tekrar olmaması olursa Harp Divanı'na sevkini Batı Cephesi Kumandanlığı'na bildirir. Batı Cephesi bu emirleri 18 Kasım 1920'de I. Seyyar Kuvvetler Komutanlığı'na iletir. Tevfik Bey, verdiği cevapta kadının il dışına sürülmesi emrini kendisinin verdiğini geri dönerse idam edileceğini belirtir.²⁶⁵

---

²⁶⁴ Kazım ÖZTÜRK, Atatürk'ün T.B.M.M. Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmaları, s.364.

²⁶⁵ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.69.

**§ 14- ÇERKEZ ETHEM'İN, MUSTAFA KEMAL VE İSMET BEY İLE
UYUŞMAZLIĞI.**

**I- Çerkez Ethem'in, Yeniden Kuvvet Toplamaya Başlaması
ve Mustafa Kemal'i Silahlı Adamlarıyla Ziyareti**

Çerkez Ethem artık iyiden iyiye cephe kumandanlarının değiştirilmesini Kuva-yı Seyyare ve kendisi aleyhine olan tutumlara bağlar. Bu amaçla kendisine karşı olanlara olabildiğince tedbir almaya çalışır.

Daha önce iç işleri bakanı olmasını sağladığı Refet'i, İstiklâl Mahkemesi'ne verir. Gerekçe de Çerkez Ethem'in oluşturmaya çalıştığı Alaca Müfrezesi'nde Refet Bey'in yaptığı konuşmadır. Refet Bey bu konuşmasında "Ethem'in bu müfrezeyi oluşturması selâhiyeti dışındadır" demiştir.

Çerkez Ethem'e göre bu konuşma bu müfrezeden 150 kişinin Gediz Muharebesi'nden kaçmasına yol açmıştır.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi davayı uygun bularak; Refet Bey'in yargılanmasına karar verir.²⁶⁶

Çerkez Ethem'in aldığı diğer tedbir mevcut asker sayısını artırmak olmuştur. Çerkez Ethem, sırf Kütahya'dan 40-50 atlı daha toplar. Ayrıca Konya ve Haymana yörelerine "bağlantı subayı" adıyla gönderdikleri adamlarıyla yeniden silah ve hayvan toplar.²⁶⁷

Çerkez Ethem'in asıl hedefi kendi bölgesinde Meclis Hükümeti kurmaya çalışan Refet ile İsmet Bey ve bu ikisinin emir aldıkları Mustafa Kemal Paşa'ydı. Yalnız Mustafa

²⁶⁶ Çerkez Ethem'in Hatıraları s.127-128

²⁶⁷ Ayferi GÖZE, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, s.134.

Kemal'i doğrudan hedef almak yerine şimdilik onunla ipleri tam koparmıyarak öbürlerini tasfiyeye çalışıyor; Mustafa Kemal'den anlaşmazlık çıkarana kadarın uyarılmasını istiyordu. Olaylar göstermektedir ki eğer Çerkez Ethem'e yani Kuva-yı Seyyare'ye karşı çıkan varsa Mustafa Kemal'in bizzat kendisiydi."²⁶⁸

Çünkü ordu konusundaki bu düzenlemeleri Mustafa Kemal gerçekleştirmişti. Çerkez Ethem de böyle düşünmeye başlamış olacak ki uzlaşmacılığın ötesinde "Mustafa Kemal'e, Ankara İstasyonun da garip bir ziyarette bulunur. Peşinden tepeden tırnağa silahlı adamlarından bir kafiyeyle birden adeta bir yeri basar gibi Mustafa Kemal'in çalıştığı binaya girer. Adamlarından bir kısmı derhal kapıları tutarlar. Bir kısmı merdiven başlarıyla yukarı holü istila ederler. Bizzat Mustafa Kemal'in kapısına silahlılar dikilir ve Çerkez Ethem, Mustafa Kemal'in odasına dalar."²⁶⁹

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal ile konuşurken muhafızları olan Çerkez çeteciler gerek binanın içinde gerekse dışında dikkat çekecek bir takım kuşkulu hareketlerde bulunmaya başlarlar. Bunu gören Recep Zühtü Bey Paşa'nın yaveri Salih Bozok'a haber salar. O da derhal karargâhın muhafız birliğini harekete geçirerek binanın etrafını sardırır. Bunu gören Çerkezler aralarında kendi dilleriyle konuşmaya başlarlar ve normal hale dönerler. Çerkez Ethem de bir süre sonra hiç bir şey olmamış gibi ayrılır."²⁷⁰

---

²⁶⁸ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethemin İhaneti, s.82.

²⁶⁹ Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam C.2, s.473.

²⁷⁰ Salih BOZOK-Cemil S. BOZOK, Hep Atatürk'ün Yanında, I.Baskı, İstanbul 1985,s.89

Çerkez Ethem'in bu ziyaretteki maksadının ne olduğu kesin bilinmemekle beraber; Mustafa Kemal'in o gün kesin bir tehlike atlattığı ortadadır.

Mustafa Kemal, içerdeki görüşmede Çerkez Ethem'i gayet soğukkanlı karşılamış; hatırını ve sıhhatini sormuştur. Çerkez Ethem de saygılı bir şekilde ayrılmıştır. Çerkez Ethem'in böyle ayrılmasında Mustafa Kemal'e gelen yardım kuvvetinin yanında hakim şahsiyetinin de etkisi vardır.

II- Çerkez Ethem'in, İsmet Bey'i Tehditkâr Ziyareti.

Bu sırada Ankara'dan, Kütahya'ya, milletvekilleri üst üste gidip geliyordu. Bunların başında Reşit Bey ve Eskişehir milletvekili Eyüp Sabri Bey gelmekteydi.

Öte yandan Kuva-yı Seyyare ve Batı Cephesi hakkında da arayışlar düzeltilir. Ciddi hiç bir sonuç alınamıyordu. Her iki tarafta şirin görünmeye çalışılıyordu. Hatta bu amaçla İsmet İnönü, Çerkez Ethem'e, Eskişehir'den bir otomobil de gönderir. Bu otomobili cephe ziyaretlerinde kullanmasını ister. Fakat el altından da birbirlerine karşı tedbiri elden bırakmıyorlardı.

Çerkez Ethem bir gün bu sorunu kendi usulince çözmek için 15 kadar silahlı adamıyla ve yanında özel doktoruyla trenle Eskişehir'e gider. Çerkez Ethem, sorunları yüzyüze konuşmak ve çözmek ister. Öncelikle eski karargâhına giderek istirahate çekilir. Ziyaretine gelen Kuva-yı Milliyeci Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'i, İsmet Bey'den randevu almak için gönderir. Yüzbaşı gittikten bir saat sonra döner. Çerkez Ethem'e, karargâh kumandanını gördüğünü,

kumandanın ona İsmet Paşa'nın meşgul olduğunu görüşmenin ancak yarın olabileceğini söyler.²⁷¹

Yüzbaşı devam eder. Kuva-yı Seyyare'mizin irtibat zabiti ile konuştum. Onun belirttiğine göre İsmet Bey hastahanedan çıkmış Kuva-yı Seyyare zabitlerine tesadüf ettiği zaman onlara hakâret ediyormuş.²⁷²

Çerkez Ethem bu açıklamalardan sonra o an İsmet Bey'in karargâhına hareket eder.

Nöbetçilerin itirazına rağmen nizamiye kapısından içeriye girer. İsmet Paşa'nın bulunduğu 2. kata çıkar. İsmet Paşa'nın kapısını vurmasıyla içeriye girmesi bir olur. Odada levâzım subayı da vardır. İsmet Bey şaşırmıştır. Fakat şaşkınlığı atlatır. Çerkez Ethem'in ellerinden tutarak sıhhatini sorar. İsmet Bey'in amacı Çerkez Ethem'i yatıştırmaktır. Çerkez Ethem'in isteği üzerine İsmet Bey'in izniyle levâzım subayı çıkartılır.

Çerkez Ethem, "Samimiyetle söylüyorum sizinle müşterek olan hayatımıza son vermeye geldim. Şu günlerde Kuva-yı Seyyare aleyhindeki maksat nedir? Eğer Kuva-yı Seyyare'ye artık lüzum kalmadığı ise bunu açıkça söyleyiniz. Derhal bu fedakâr kuvvetleri dağıtmaya amedeyim der. İsmet Paşa, ortamı gerginleştirmemek için alttan alır. "Allah şu fesatların cezasını versin. Samimiyetle ifade ediyorum ki sizi Ali Fuat Paşa'dan çok seviyorum, takdir ediyorum. İtimad ediniz, emin olunuz. Size ve kuvvetlerinize lüzum kalmadığı kanaatinde değilim. Bundan sonra da sizden başka şekilde hizmetler bekleniyor. Evvela şunu söyleyeyim ki

²⁷¹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.264.

²⁷² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.130.

hizmetinizle mütenasip bir askeri üniforma içinde sizi görmek isterim. Rütbenin derecesini tayin size ait karar ve emri almak vazifemdir" der.²⁷³

"Böylece Çerkez Ethem'i yatıştıran İsmet Bey arkasından Refet Paşa'yı başışlamasını ister. İstiklâl Mahkemesi'ne verilen evrağın geri alınmasını rica eder. Hatta Refet Paşa için isterseniz elinizi öptürürüm der. Refet Bey'in gelecekte her ikisinin de işine yarayabileceğini belirterek gönlünü almaya çalışır."²⁷⁴

Çerkez Ethem bu ilgiden memnun kalmıştır. Kendi kuvvetleri arasında bunu hak edenin olmasına rağmen kendisinin rütbe meraklısı olmadığını söyler. Fakat Çerkez Ethem, Refet Bey meselesinde geri adım atmaz ve şöyle der: "Mahkemece beraat etmesine imkân görülmeyen bir maznun Dahiliye Vekaleti kâfi bir hata iken ona birde Cenup Cephesi Kumandanlığı verilmesi,"²⁷⁵ affedilemez.

Çerkez Ethem bu görüşmeden sonra ertesi gün Ankara'ya döner. Çerkez Ethem, İsmet Bey'le yaptığı görüşmeyi samimi bulmasına rağmen bunların entrika icabı olabileceğini düşünerek, güvensizliğini ortaya koyar. Eğer İsmet Bey'in subaylık teklifine evet deseydi, belki de her şey değişecekti. Çerkez gibi işgalcilere baş kaldırmış biri yine o işgalcilere baş eğmemiş olacaktı. Kurtuluş Savaşı'nın kaderinde olumlu gelişmeler olacak ve zafere giden yol daha kısa ve daha az kişinin kaybı ile aşılacaktı. Fakat Çerkez Ethem bu teklifi reddetmiştir.²⁷⁶

²⁷³ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.132.

²⁷⁴ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.97.

²⁷⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.133.

²⁷⁶ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.53.

III- Mustafa Kemal ve Çerkez Ethem'in Birbirlerine Karşı Hazırlanması.

İsmet Bey, Çerkez Ethem'le yaptığı görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa'yla telgraf başında görüşür. Görüşmede Çerkez Ethem'in düzenli ordu'ya katılmama konusunda sergilediği uygunsuz davranışlar üzerine ne yapılması gerektiği tartışılır.

"Bunların vaziyetleri anlaşılır gibi değil. Ne yaptıkları ne yapacakları belli olmuyor. Yani iş ciddi bir hal almıştır, fark ediyorsunuz değil mi?" dedi.

"Farkındayım".

"Neticeleri göze alacak mıyız?"

"Karar verirseniz alacağız. Başka çaresi yok. Mutlaka sizin dediğiniz, bizim dediğimiz olacak, bunu yaptıracağız."

"Pekela"²⁷⁷

Bundan sonra uzun vadeli hazırlıklar başladı.

Çerkez Ethem, İsmet Bey'in yanından ayrılıp, Ankara'ya gelince önce Reşit Bey'de daha sonra da Hacı Şükrü Bey'in Taşhan'daki dairesinde kalır. Çerkez Ethem'in ziyaretine yanında Fevzi Paşa olduğu halde Mustafa Kemal'de gitmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Çerkez Ethem'in rahatsızlığının arttığını görünce Kastamonu milletvekili olan Dr. Suat Bey'i tedavisi için gönderir.²⁷⁸

²⁷⁷ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.218.

²⁷⁸ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.134.

Çerkez Ethem Bey, Ankara'dayken, Demirci Mehmet Efe'den aldığı telgraf üzere kendisiyle makina başında irtibat kurar.

Demirci Mehmet Efe, Refet Bey'in kendisini Konya'ya çağırıldığını fakat ortalıkta Kuva-yı Seyyare'nin ortadan kaldırılma düşüncelerinin dolaştığını bu nedenle kendisinin düşüncesini almadan gitmek istemediğini söyler.²⁷⁹

Çerkez Ethem, telgraf görüşmesinin Eskişehir'den dinlenmesinden olsa gerek varlığını bile tehlike gördüğü Refet Bey için ihtiyatlı bir açıklama yapar.

"Kardeşim Mehmet Efe, Refet'in davetine gidip gitmemekte serbestsin. İhtiyatlı olmanı ihtar etmekle beraber Yunanlılara fırsat verecek hareketlerden kaçınınız" der.²⁸⁰

Çerkez Ethem ise Ankara'da, Meclis'in desteğini almak için çalışmalarına devam eder.

IV- Çerkez Ethem'in, Kuvvetlerinin Başına Dönmesi.

Çerkez Ethem, Ankara'dayken ağabeyi Tefik'den yeni bir telgraf daha alır. Tefik Bey, telgrafında namusumuzla oynayan Garp Ordusu Kumandanını bundan böyle amir olarak tanımayacağını ve Garp Cephesi'nin, Simav'a gönderdiği kumandanın bütün maiyetiyle Eskişehir'e dönmesi için emir verdiğini belirterek, kendisinin bu hususta başka bir şey düşünmesinin de mümkün olmadığını söyler.²⁸¹

²⁷⁹ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.138.

²⁸⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.137.

²⁸¹ Yunus NADİ. Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.30.

Çerkez Ethem, cepheden sürekli gelen telgrafları ve Ankara'daki durumu ağabeyi Reşit'le görüşürken, Mustafa Kemal'in, Kalem-i Mahsusa müdürü Hayati Bey, yanlarına gelerek; Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem'i yemeğe çağırdığını söyler.

Mustafa Kemal Paşa yemekte Çerkez Ethem'e, "Hasta olduğumu biliyorum fakat hiç olmazsa bu buhran dönemi atlatılana kadar kuvvetlerinizin başında olmanız mümkün müdür?" diye sorar.²⁸²

Çerkez Ethem, sağlığı el verirse bu durumu kendisinin de arzu ettiğini belirtir.

Çerkez Ethem, görüşmeden döndükten sonra akşama ağabeyi Reşit ile Diyarbakır milletvekili Hacı Şükrü Bey gelirler. Elllerinde Tefvik'den gelmiş bir telgraf vardır.

Tefvik, telgrafında "Ben bu koşullar altında vekâleten üzerime aldığım bu görevi daha fazla sürdüremeyeceğim. Ya durumu düzeltiniz, ya da cepheye gelip görevi üzerinize alınız. Güney Cephesi Kumandanlığı'nca kıtalarımız arasına gönderilen propagandacılar subay ve eratımızı bozmaya çalışıyor, sonra savuşuyorlar. Yalnız bundan sonra gelecek ve ele geçecek olan bu gibi bozguncuların yakalanarak karargâhımıza gönderilmesini kumandanlarıma bildirdim. Yargılamasız ve kayıtsız koşulsuz kendilerini idam ettireceğim." der.²⁸³

Çerkez Ethem, Mustafa Kemal'le görüşmesinden sonra gelen bu telgraf üzerine Kütahya'ya gitmeye karar verir.

---

²⁸² Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.135.

²⁸³ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.136.

Çerkez Ethem, Kütahya'ya giderken, Eskişehir'e uğrar. İsmet Bey'in, Eskişehir'de karargâhta olmadığını öğrenir. Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare Vekili ve Erkan-ı Harbi Halil Bey'le görüşür. Halil Bey cephede değişiklik olmadığını sadece kaymakam İbrahim Bey meselesi hakkında şikayet olduğunu belirtir.

Bilindiği gibi İsmet Paşa Garp Cephesi Kumandanı olarak İbrahim Beyi II. Kuva-yı Seyyare Kumandanı olarak Simav'a tayin etmiş; Tefvik Bey de onu görevden almıştır.

Çerkez Ethem, İbrahim Bey'e sorun çözülene kadar Eskişehir'de kalmasını söyler.²⁸⁴

Çerkez Ethem'in, kuvvetlerinin başında olmasından buhranın giderilmesine dair katkı sağlanamamış, zaten Çerkez Ethem'de üç gün sonra Mustafa Kemal tarafından telgrafla Ankara'ya çağırılmıştır.

---

²⁸⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.138.

Ş 15- BİLECİK YOLCULUĞU VE ÇERKEZ ETHEM'İN KÜTAHYA'YA ÇEKİLMESİ.

I- Bilecek Yolculuğunun Gerekçeleri.

Çerkez Ethem, Kütahya'ya gidişinin 3.günü Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf alır. Mustafa Kemal Paşa telgrafında "İstanbul'dan, Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıkları bildirilen Sadrazam Ahmet İzzet Paşa heyetinin karşılanmasına Meclis azalarından bir heyetin gönderilmesi ve bu heyet arasında da sizinle benim bulunmaklığım arkadaşlar tarafından uygun ve muvafık görülmüştür. Rahatsızlığınıza rağmen hususi trenle acele Ankara'ya dönmenizi bekliyorum."²⁸⁵

Çerkez Ethem bu telgraf üzerine Ankara'ya döner.

İstanbul Hükümeti başta Ahmet İzzet Paşa olmak üzere Anadolu'ya bir heyet göndermek ve Ankara ile konuşup anlaşmak istiyordu. Mustafa Kemal de bu teklife olumlu cevap vermiş, buluşma yerini de Bilecik olarak seçmişti.²⁸⁶

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'i, Bilecik yolculuğuna götürmek istemesine rağmen Çerkez Ethem çok hastadır. Bunun üzerine Mustafa Kemal, tren akşam üzere hareket edeceği için 3-4 saate kadar Dr. Adnan Bey'den, Çerkez Ethem'in ateşini düşürmesini ve yolculuğa hazır hale getirmesini ister.²⁸⁷

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'i, Bilecik yolculuğuna götürmekte o derece kararlıdır ki Çerkez Ethem'i, istese de

²⁸⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.139.

²⁸⁶ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.31.

²⁸⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.139.

istemese de götürceğini bunun için gerekli tedbirleri aldığını belirtmektedir.²⁸⁸

Mustafa Kemal Paşa acaba niçin Çerkez Ethem'i yanında götürmekte bu kadar istekli ve kararlıdır? Bunda birden fazla gerekçe aranmalıdır.

Mustafa Kemal, İstanbul Hükümeti'ne karşı Çerkez Ethem'i kendi yanında göstermek isteyebilir. Ayrıca ilk safhalarda bizzat müdahalelerle başka bir ifadeyle Bilecik'e, İsmet Paşa'da geleceği için Çerkez Ethem'le var olan çelişkiyi karşılıklı konuşturarak giderebilirdi.

İstanbul'dan gelecek heyeti karşılamaya gidenler Mustafa Kemal, Çerkez Ethem, Eskişehir milletvekili Eyüp Sabri, Diyarbakır milletvekili Hacı Şükrü, Hakkı Behiç, Saruhan milletvekilleri Reşit ve Celal Bayar ve Antep milletvekili Kılıç Ali Bey'dir.²⁸⁹

Çerkez Ethem'e, hazırlanması için Paşa'nın yaveri haber verir. Mustafa Kemal'le istasyonda buluşurlar. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında 50 kadar sivil muhafız, Çerkez Ethem'in de yanında hiç ayırmadığı 15 kişilik koruması vardır.

II- Bilecik'e Hareket ve Çerkez Ethem'in, Mustafa Kemal'i Öldürme Düşüncesi.

Heyet 3 Aralık 1920'de akşam üzere yola çıkar. Çerkez Ethem rahatsız olduğu için Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'e Dr. Adnan Bey'in tavsiyesine uyararak sobalı vagonunu verir.²⁹⁰

²⁸⁸ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.521.

²⁸⁹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.140.

²⁹⁰ Kazım ÖZTÜRK. Atatürk'ün T.B.M.M.'de Açık ve Gizli Oturumlardaki Konuşmalar, s.368.

Tren 4 Aralık 1920'de sabah üzere Eskişehir İstasyonu'na varır. Tren burada 2-3 saat kalacaktır. Çerkez Ethem yaverinin de ısrarıyla trenden iner ve Eskişehir'deki makamına istirahat etmek için gider. Bu sırada tedavi için Eskişehir de bulunan Çerkez Ethem'in iki subayı kendisini görmek ister.

Subaylar şehirde olağanüstü askeri durum olduğunu İsmet Paşa'nın iki gündür Bilecik civarına askeri birlikler yerleştirdiğini söylerler.²⁹¹

Çerkez Ethem bunun kendisine karşı bir tertip olduğunu düşünür.

"Maharetle tertip edilen bu tren seyahatinde herhangi bir noktada çalımına getirebilirse ben ve icap ederse sayıları az olan maiyetim ortadan kaldırılacak. Buna imkân bulunamazsa, bu takdirde Bilecik İstasyonu'na vardığımız sırada seçme bir müfreze ile muayyen bir yerde ben ve maiyetim çevrilecek diri olarak teslim olmazsam ölü olarak ele geçirelecektim."²⁹²

Eskişehir'deki askeri birliklerin varlığını bir halk ayaklanmasına karşı alınmış tedbir olarak yorumlayan Çerkez Ethem, maiyetindekilere hemen hazırlanmalarını söyler. 17 kişi silahlarıyla beraber hazırlanır. Çerkez Ethem'in kararı Mustafa Kemal'e, trende baskın düzenlemektir.²⁹³

Bu sırada karşılama maiyetinde bulunan Eyüb Sabri, Hakkı Behiç, Celal ve Hacı Şükrü Beyler, toplu olarak Çerkez Ethem'in odasına girerler. Mustafa Kemal'in, merak

²⁹¹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.102.

²⁹² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.142.

²⁹³ Aynı Eser, s.143.

ettiğini söylerler. Biraz sonrada Kılıç Ali bey gelir. Trenin harekete hazır olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nın, kendilerini beklediğini belirtir.

Kılıç Ali Bey döndükten sonra tren hareket eder. Çerkez Ethem baskını gerçekleştirmez. Çerkez Ethem, Kılıç Ali Bey'in durumdan şüphelenip; Mustafa Kemal'i ikâz ettiğini düşünür. Bunun üzerine Çerkez Ethem, Kütahya'ya döner. Mustafa Kemal ise Çerkez Ethem'in, trende olmadığını bilmesine rağmen, treni hareket ettirmesinin gerekçesini, Çerkez Ethem'in kaçırıldığı yargısına varmasına bağlamaktadır.²⁹⁴

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'da söylediği gibi Çerkez Ethem'in kaçırıldığını düşünseydi, treni hareket ettirmeden yapacağı küçük bir araştırmayla bunu öğrenmesi çok kolaydı. Aslında gelişmeler iki tarafında birbirinden kuşkulananması sonucu böyle bir durumun ortaya çıktığını göstermektedir.

III- Çerkez Ethem'in Kütahya'ya Kuvvetlerinin Başına Çekilmesi.

1- Eskişehir'de Çerkez Ethem ve Kuvvetleri Hakkında Yapılan Toplantı.

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem, trenden inip Kütahya'ya çekilince Bilecik'e gitmeye lüzum görmez. İsmet Paşa'yı çağırır. Yalnız İsmet Paşa'yla özel görüşmek istediğinden iki istasyon ileriye gider. Orada buluşurlar. 4 Aralık 1920 akşamı da tekrar Eskişehir'e dönerler.²⁹⁵

²⁹⁴ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.522.

²⁹⁵ Aynı Eser, Aynı Yer.

Eskişehir'de, beraberce yemek yerler. Çerkez Ethem yoktur. Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'in nerede olduğunu Reşit Bey'e sorar. Reşit Bey, Çerkez Ethem'in hasta olduğunu yemekten sonra görüşmek üzere karargâha gelebileceğini söyler.²⁹⁶

Akşam karargâhta toplanılır. Toplantıda Reşit Bey, Celâl Bey, Kâzım Bey ve Hakkı Behiç katılır. Çerkez Ethem yine yoktur.²⁹⁷

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'in ne zaman geleceğini sorunca Reşit Bey'in verdiği cevap çok manalıdır. "Ethem bu dakikada kuvvetlerinin başındadır."²⁹⁸

Buna rağmen görüşmeler devam eder. Reşit Bey'e ne istedikleri sorulur.

Reşit Bey, cephe kumandanının bir emri vermeden önce Kuva-yı Seyyare'nin de fikrinin alınmasını ister. İsmet Bey bu tekliften rahatsızlık duyar.

"Ben cephe kumandanıyım bir emri vereceğim zaman emri vereceğim kumandanla, Ethem Bey'le, Tevfik Bey'le istişare edeceğim nasıl isterlerse öyle emir vereceğim. Adamların istediği bu" der.

İsmet Bey, konuşmasına kumanda idaresi konusunda devam eder. "Yardımcı durumunda olan kumandan büyük kumandana kanaatlerini söyler. Şöyle yapalım, yarın yapalım diyebilir. Fakat ben onun zıddı bir emir verdiğim zaman benim emrimi yapacaklar mı, yapmayacaklar mı? Yapacaksa ben

---

²⁹⁶ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.522.

²⁹⁷ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.227.

²⁹⁸ Şevket Süreyya AYDEMİR, C.2, s.474.

kumanda edeceğim demektir. Yapmayacaksa aksine kumanda odur".²⁹⁹

İsmet Bey'in rahatsızlığı Kuva-yı Seyyare'nin Batı Cephesi'nden bağımsız yapıda görünüp, fiili olarak kendi komutası altına alamamaktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Reşit Bey, "o halde bizim işimiz kalmadı her işi siz yapacaksınız" deyince; İsmet Bey "bıraksanız yaparım" der.

İsmet Bey, Mustafa Kemal'in dahi araya girmesine, "bir isyan varsa, kendi emrim altında çalışan bir kumandanda olmuştur. Ben bunu halledemiyorum diye kimseden yardım istemedim" deyince, Mustafa Kemal "o halde bırakalım düzeltsin" der.³⁰⁰

O ana kadar konuşmalarda sertlik konusunda İsmet Paşa'dan aşağıya kalmıyan Reşit Bey kaygı duyar. Müzakerelerin devamından yana Mustafa Kemal Paşa'dan yardım ister. Mustafa Kemal Paşa'da müzakareden yana tavır koyar.

2- Görüşmelerin Devamı İçin Kâzım Özalp'ın Çerkez Ethem'i Ziyareti.

Eskişehir'de, karargâhta yapılan toplantıda müzakere-lerden yana tavır oluşunca, Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Özalp ve Reşit Bey'i özel bir trenle Çerkez Ethem'le görüşmek üzere Kütahya'ya gönderir.³⁰¹

Mustafa Kemal ve arkadaşları ise 5 Aralık 1920'de İstanbul'dan gelen heyetle görüşmek üzere Bilecik'e

²⁹⁹ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.228.

³⁰⁰ Aynı Eser, s.229.

³⁰¹ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.104.

giderler. Görüşmeyi Mustafa Kemal Paşa devamını Ankara'da yaparız deyip kısa keser. İsmet Bey'i, Bilecik'e bırakıp heyet Mustafa Kemal'le beraber Ankara'ya döner.³⁰²

Kâzım Özalp, Kütahya'daki görüşmede Çerkez Ethem'e, Eskişehir'e saldıracağınız ve isteklerinizi zorla kabul ettireceğiniz, ordunuzu bu nedenle düşman karşısından çekeceğiniz şeklinde söylentilerin olduğunu belirtir.³⁰³ Çerkez Ethem ise Eskişehir'e saldırısının söz konusu olmadığını şu an düşman karşısından askerini çekip Yunanlılara fırsat vermenin kendisinin tenezzül edeceği bir iş olmadığını ama Mustafa Kemal ve arkadaşlarını da artık dört başı mamur dost olarak bakamayacağını söyler.³⁰⁴

Ayrıca Çerkez Ethem, Kuva-yı Seyyare aleyhine hazırlıklar yapıldığını belirterek; "istersem şu an Konya üzerine yürür, Refet Bey'i önüme katarak, Ankara'ya kadar giderim" diye şiddetli bir konuşma yapar.³⁰⁵

Kâzım Özalp ise devamla Ankara'nın samimiyetine güvendiğini eğer olayların gerçekten Çerkez Ethem'in anlattığı gibi ise buna kendisinin de tavır alacağını hatta Ankara Hükümeti saldırırsa, kendisini de karşılarında göreceklerini söyler.³⁰⁶

Hatta, Çerkez Ethem'e "Sizde takdir edersiniz ki öyle bir hal karşısında Kuva-yı Seyyare'ye katılacak iki piyade

³⁰² İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.230.

³⁰³ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân , C.5, s.306.

³⁰⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.147.

³⁰⁵ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.81.

³⁰⁶ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.104.

fırkam öyle bir tecavüzü başarısızlığa uğratar." şeklinde askeri bir değerlendirme yapar.³⁰⁷

Bu görüşmeler Ankara Hükümeti'nin beklediği çözümlerden çok uzaktır.

Kazım Özalp, sorunu Kuva-yı Seyyare'nin hoşnutsuz olduğu noktaları gidererek çözmeye çalışmıştır. Halbuki sorun Kuva-yı Seyyare'nin kendisi yani düzenli orduya katılmamasıdır.

Nihayet Kâzım Özalp, Çerkez Ethem'den aldığı cevabı Ankara'ya götürdüğü gün Grup Kumandanlığı'ndan uzaklaştırılmıştır.³⁰⁸ (Milletvekili olduğu için Ankara'da kalmıştır.)

Kazım Bey'in, Grup Kumandanlığı'ndan uzaklaştırılmasında sorunun çözümündeki tutumunun Ankara Hükümeti tarafından beğenilmemesinin yanında; Çerkez Ethem'in en samimi dostlarından biri olarak Kâzım Bey'i görmesinin de etkisi olsa gerekir. Zaten bu gergin dönemde Çerkez Ethem'le, Grup Kumandanı Kâzım Özalp'ın dostluğuna Ankara Hükümeti'nin sıcak bakması beklenemezdi.

3- Görüşmeler Sonrası Çerkez Ethem'in El Altından Hazırlıkları.

Çerkez Ethem, Kütahya'da, Kazım Özalp'la görüşmesinden sonra elle tutulur. Bir sonuç çıkmayınca, bir yandan Ankara'yla görünürde ilişkileri koparmamaya çalışıyor. Bir yandanda muhtemel gelişmelere karşın hazırlığını elden bırakmıyordu.

³⁰⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.146.

³⁰⁸ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.55.

Reşit Bey ise Kütahya görüşmesinin sonrasında Mustafa Kemal'e bir telgraf çekerek Tefik Bey'le, İsmet Paşa arasındaki meselenin halledildiğini ve Garp Cephesi'yle haberleşmenin yeniden kurulduğunu belirtir. Gerçektende haberleşme yeniden sağlanmış ve Garp Cephesi'nin emirleri dinlenmeye başlamıştır.³⁰⁹

Haberleşme başlamıştır başlamasına da, Çerkez Ethem'in tereddütleri gitmemiştir. Çerkez Ethem, seyyar kuvvetler Erkanı Harp Reisi Halil Bey'e 8-12-1920'de çektiği telgrafta; "Düşmanın üstün kuvvetlerle taarruzu halinde ciddi mukavemet yapılmadan ricat edilmek üzere gerekli tertibatı şimdiden alınız" diyerek Kuva-yı Seyyare'yi diri tutmaya çalışmıştır.³¹⁰ Gerginliği azaltmak için de bir gün sonra yani 9-12-1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmiştir. Çerkez Ethem, telgrafında "Paşam hayatınız ve mevkiniz bendenizce son derece önemlidir" dedikten sonra "Bütün maharet ve kudretinizi gayenin elde edilmesi için sarf edelim. Müşkilât çıkarmasınlar. İnsan hatasız olmaz. İkâz etsinler, ben memleketin selâmeti için amir kabul ettiğimin değil en aciz mensupların bile mütalâasına müracaat ediyorum."³¹¹ diyerek uzlaşmacı bir tutum takınır. Ama Çerkez Ethem telgrafın sonucunda gelişme olup olmadığını beklemeden aynı gün 9-12-1920'de Demirci Mehmet Efe'ye de kardeşim diye bir telgraf çeker.

Telgrafında Ankara Hükümeti'nin bir kaç muhteris şahsın elinde alet olduğunu sen, ben ve Yörük Ali'yi imhaya karar verdiklerini sana memur olarak Refet Bey'i, bana da

³⁰⁹ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.231.

³¹⁰ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.39.

³¹¹ Aynı Eser, s.40.

Garp Cephesi'ne tayin edilen İsmet Bey'i verdiklerini bu namussuzların hazıra konduklarını, elele vermeleri gerektiğini, kuvvetlerinin de arasına katıyyetle ordunun vereceği kimseyi sokmamasına dikkat ister.³¹²

Çerkez Ethem, anlaşılan işin çatışmaya varacağını farketmiştir. Bu amaçla İsmail Ağa'nın eline verdiği belgeyle onu yeniden silah ve cephaneye sağlamakla görevlendirir.³¹³ Özel yazışmalarında da Ankara Hükümeti'nin anahtarını bilmediği şifreler kullanır.³¹⁴

Mustafa Kemal Paşa ise, Çerkez Ethem'in çalışmalarından haberi olmakla beraber görüşmeleri terketme eğilimi göstermeyecektir.

---

³¹² Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.309.

³¹³ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.32.

³¹⁴ Ayferi GÖZE, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, s.124.

§ 16- NASİHAT KURULU VASITASIYLA KÜTAHYA'DAKİ SON GÖRÜŞME.

I- Mustafa Kemal'in Çerkez Ethem (Kuva-yı Seyyare) Hakkında Milletvekilleriyle Yaptığı Toplantı.

Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem'in, Ankara Hükümetine karşı hazırlıklarından haberi vardır. Kütahya'da, Çerkez Ethem'le görüşüp yanına gelmeyen ve görüşmenin belgelerini gönderen Reşit Bey'i yanına çağırır. Reşit Bey'e ne istediklerini sorar.

Reşit Bey, cephe kumandanlarının değiştirilmesini ister. Mustafa Kemal, yerine koyacak adam olmadığını söyleyince, Reşit Bey, kendisini önerir. Mustafa Kemal ise genel durumu sarsar gerekçesiyle bu teklifi rededer.³¹⁵ Bunun üzerine Reşit Bey, Ankara'da, milletvekillerin desteğini almaya çalışır. Bu çalışmalar sonucu milletvekilleri cephe hakkındaki kuşklarını Hükümet üyeleriyle görüşmek isterler. Bu isteği de Bolu milletvekili Yusuf İzzet Paşa bir mektupla Mustafa Kemal'e bildirir. Mustafa Kemal Paşa görüşmeyi kabul eder.³¹⁶

"Ankara'da, Hükümet Konağı'nda, İcra Vekiller Heyeti'nin toplandığı salonda 20-30 kişinin iştirakiyle büyük bir toplantı yapılarak durum görüşülür."³¹⁷

Bu toplantıya katılanlar arasında Celal Bey, Kâzım Paşa, Eyüp Sabri Bey, Adnan Bey, Vehbi Bey, Hasan Fehmi Bey, İhsan Bey, Kılıç Ali Bey, Yusuf İzzet, Emir Paşa ve Fevzi Paşa gibi kimselerde vardı.³¹⁸

³¹⁵ Mustafa Kemal, ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.581.

³¹⁶ Aynı Eser, s.535.

³¹⁷ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.72.

³¹⁸ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, s.536.

Mustafa Kemal toplantıya başkanlık ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, meselenin sen ben kavgasından hangi tarafın üstün tutulması lazım geleceği, izzeti nefis meselesi olmadığını, önümüzde yenilip mutlaka denize dökülmesi gereken bir Yunan Ordusu olduğunu, bunun için de en büyük kütlesinden son erine kadar disiplinli bir orduya ihtiyaç olduğunu, Seyyar Kuvvetlerin de bu durumu takdir etmesiyle ortada halledilemeyecek meselenin kalmıyacağını söyler.³¹⁹

Reşit Bey ise Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasına cevaben "Hâlâ muntazam ordular yapmak gibi boş hülyalar peşinde misiniz? Hâlâ bu Erkan-ı Harp beylerle mi gavuru kovacağınızı zannediyorsunuz" deyince Paşa hiddetlenir ve sert konuşur: "Reşit Bey, ordu hakkında söylediğiniz fuzuli sözlere bir son vermek lazım. Kardeşlerinizin hizmetlerini inkar eden yok. Fakat bu demek değil ki insan iki buçuk hizmeti ile her hakikati çiğneyerek memleketin başına bela olmaya kalkar. Herkes hakkında ve haddinde kalmaya mecburdur." deyince Reşit Bey, tekrar söze girer: "Bu Anadolu Hareketi'ne iştirak ettiğimize hata etmişiz. Bu yüzden bizim yüzbinlerce liralık çiftliklerimiz servet ve samanımız düşman tarafında kaldı. Benim ne zorum vardı da geleyim buralarda sonunda bu hale getirilecek işler için uğraşıp durayım. Zaten vatan ne kelimedir ki vatan namına bana İran da birdir, Turan da. Ben nerede olursa pekala oturabilir ve yaşayabilirim. Paşa Paşa, daha açık söyleyeyim. Ben Venezilos'la diz dize oturabilir adamım."³²⁰ diyerek konuşmasını bitirir.

---

³¹⁹ Yunus NADİ. Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.72.

³²⁰ Aynı Eser, s.73.

Mustafa Kemal Paşa ise "Biz karşımızda Venezilos'la, diz dize oturabilecek kabiliyetde kimse farz ve kabul etmiyoruz. Böyle manasız sözleri bırakalımda asıl meseleye gelelim" der.³²¹

Bir sonuca bağlanamayan bu görüşmeden sonra bir kez daha toplantıya katılan milletvekillerinden bir nasihat kurulunun seçilip Çerkez Ethem'e gönderilmesine karar verilir.

II- Nasihat Kurulunun Oluşması ve Mustafa Kemal'in Kuruldan Beklentileri.

İcra Vekilleri salonunda yapılan toplantıda Çerkez Ethem'le görüşmek üzere seçilen heyetde, Eskişehir mebusu Eyüp Sabri, Saruhan mebusu Celal (Bayar), Antep mebusu Kılıç Ali, Karesi mebusu Vehbi Bey, Çerkez Ethem'in ağabeyi Saruhan mebusu Reşit Bey katılarak 5 kişilik kurul oluşturulur.³²²

Bu kurul oluşurken Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey, Kazım Özalp'ın da kurulla beraber gelmesi konusunda ısrarcı olmuş. Mustafa Kemal ise izin vermemiştir.

Mustafa Kemal bu konuyu açıklarken Kâzım Paşa'yı rehin alıp imzasını kullanmalarından endişe ettim derken, Çerkez Ethem, Kâzım (Özalp)ı, en samimi dostları arasında görmekte; ayrıca 12. Kolordu Kumandanlığı'nda da Fahrettin Bey yerine Kâzım (Özalp)'ı görmek istemektedir.³²³

Çerkez Ethem, dost olarak görüp güvenmekte, Mustafa Kemal ise rehin alınır endişesi taşımakta. Acaba hangisi

³²¹ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.73.

³²² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.104.

³²³ Yalçın KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, C.2, s.689.

doğru? Aslında Mustafa Kemal'in eski Grup Kumandanı olan Kâzım Bey'in, Çerkez Ethem'e daha önce söylemiş olduğu "size söylediklerimde yanılırsam ve size saldırı olursa iki fırkamla destek veririm" sözü hatırlanırsa, Mustafa Kemal'in niçin Kâzım (Özalp)'ı göndermediği açıklık kazancaktır. Yani Mustafa Kemal, Çerkez Ethem'e gönderilen heyetden umutlu değildir. Çarpışma olacağını bilmektedir. Bu nedenle tutumundan emin olamayacağı Kazım (Özalp)'ı göndermez.

Mustafa Kemal, milletvekiller heyetinin oluşumundan sonra, gidecek heyete gezici kuvvetlerden istenecekleri anlatır. Tüm birlikler gibi bunlarında emir komutaya tam olarak uymalarını her türlü ihtiyaçlarını komutanlıktan talep edileceğini, kendi başlarına hiç bir kaynak kullanamı-yacaklarını söyler.³²⁴ Ayrıca kurula temennide bulunmayı da ihmal etmez.

"Bu arkadaşlar şimdiye dek hizmet ettiler ve çalıştılar. Bu hizmetlerin değerlerini mahfuz tutmak isterim. Ordunun içinde candan çalışarak görevlerini sürdürebilirler. Her şey caiz ve her şey mümkündür. Yalnız anlaşmazlık ve düşmanlık asla işte bunu kabul edemeyiz. Haydi göreyim sizi bu kardeşlik ve kurtuluş temelini sağlayın."³²⁵ der.

III- Nasihat Kurulunun Çerkez Ethem'le Görüşmesi.

Milletvekiller heyeti 23 Aralık'ta öğleyin Ankara'dan, Kütahya'ya hareket eder. Kurulun geleceği telgrafla Mustafa Kemal tarafından Çerkez Ethem'e bildirilir.³²⁶

³²⁴ Cemal ŞENER, Aynı Eser, s.105.

³²⁵ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.315.

³²⁶ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.537.

Heyet Kütahya'ya giderken Eskişehir'e, İsmet Paşa'ya uğrayarak onu da yanlarında götürmek isterler. İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa'dan gitmemesi konusunda şifreli bir telgraf alır. Telgraf üzerine İsmet Paşa, kıtaları teftiş edeceğini söyler ve heyete katılmaz.³²⁷

Kurul, Kütahya'ya vardığı zaman nizamı ordudan 8. ve 11. Fırka'lar, Alayunt'taki tahkimatını tamamlamış ve Kütahya'ya yaklaşmıştı. Bu durum Çerkez Ethem'i tedirgin eder.³²⁸ Fakat Çerkez Ethem'in de boş durmadığı kurulun varmasından sonra; Mustafa Kemal'in çektiği telgraftan anlaşılacaktır. Mustafa Kemal Paşa, 25.12.1920 tarihli telgrafında cephe kumandanının izni olmaksızın Seyyar Kuvvetlerin Gediz'de toplanmasının, Pehlivan Ağa Müfrezesi'nin de Kütahya'da olmasının ne anlama geldiğini kurula sormaktadır.³²⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın bahsettiği Pehlivan Ağa Müfrezesi, kurulun gelmesinden bir gün önce Çerkez Ethem tarafından getirilmiş 150 kişilik bir müfrezedir. Anlaşılan her iki tarafda uzlaşma kuruluna rağmen tedbiri elden bırakmamaktadır.

Heyet Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği cevapta "müsterih olunuz, yalnız anlaşılacak hiç bir maksat yoktur," diyerek uzlaşmanın önünü daha ilk günden kapamak istemez.

Mustafa Kemal, bu yanıtı alınca kurul ya aldanıyor, ya da tutuklanıp istedikleri şekilde yazı yazdırılıyor, diye düşünür.³³⁰ Halbuki bu kurulun gerçek düşüncesidir. Kurul,

³²⁷ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.234

³²⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.150.

³²⁹ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.85.

³³⁰ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.539.

Çerkez Ethem'in tedbirlerini savunma tedbiri olarak yorumlamaktadır.

Kurul Çerkez Ethem ve Tefvik Bey'lerle yaptıkları görüşmeden sonra Ankara'ya 26/27-12.1920 tarihli II. telgraflarını çekerler. Bu telgrafta anlaşmazlıkların çözümü konusunda işaretler vardır.

"Çerkez Ethem ve Tefvik Bey'lerle şimdi görüştük. Orada iken arkadaşlar önünde bahis konusu olan konuşmaları tekrar ederek usul ve inzibat dahilinde hareket ve Büyük Millet Meclisi'nin kararlarına harfiyen riayet edilmesini söyledik. Bunun için anlaşmazlık varid olamayacağını ve işlerin tamamen bu şekilde cereyan edeceği cevabını aldık."³³¹ Devam eden telgrafın son bölümünde ise, Çerkez Ethem'in, Ankara Hükümeti'nden istekleri yer almaktadır.

"Emniyet ve itimadın fiilen teesüs ve devamı için vaziyeti bu şekle soktukları iddia edilen Fahreddin ve Refet Bey'lerden, Fahreddin Bey'in daima düşmana ganimet bırakmakla kumanda mevkiinin sarsıldığını ve bundan başka düşman karşısında kuvvetlerin iftirakına sebebiyet verdiğini ileri sürerek artık başka bir yerde çalışmasına ve Refet Bey, Dahiliye Vekâleti'ne dönünceye kadar şahsen tanıdıkları ve güvendikleri Kâzım Bey'in, Fahreddin Bey'in yerine getirilmesine vatanın selâmeti namına müsaade buyurulmasına veya Refet Bey'in, Dahiliye Vekâleti'ne dönmesinin süratlandırılmasıyla bu takdirde herhangi tarafsız bir zatın 12. Kolordu'ya tayinini tasvip etmenizi temenni etmektedirler."³³²

³³¹ Yunus NADİ, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.87.

³³² Aynı Eser, s.89.

Altında kurula gidenlerin imzalarının bulunduğu bu telgrafta, en büyük istek Fahreddin Bey'in görevinden alınması, Refet Bey'in de Güney Cephesi'nden alınarak İçişleri Bakanlığı görevine dönmesi konusundadır.

Cephe komutanlarının değiştirilmesi Çerkez Ethem'in arzu ettiği bir düzenleme olduğu için, Çerkez Ethem Artık anlaşmanın sağlanabileceğini düşünmeye başlamıştır.

§ 17-ÇERKEZ ETHEM'İN, ANKARA HÜKÜMETİ'NE KARŞI ÇATIŞMAYA GİRMESİ.

I- Mustafa Kemal'in, Çerkez Ethem'e Karşı Kuvvet Kullanılmasına Karar vermesi.

Çerkez Ethem'e giden nasihat kurulunun, Mustafa Kemal'in arzu ettiği Kuva-yı Seyyare'nin düzenli ordu haline getirilmesi şartlarını oluşturmayıp, Çerkez Ethem'in arzu ettiği cephe komutanlarının değiştirilmesi yönünde karara varması ve bunu da Mustafa Kemal'e iletmesi üzerine, Mustafa Kemal, 27 Aralık 1920'de Batı ve Güney Cephesi Komutanlarına şu telgrafı çeker;

"Kütahya'daki kurulun cevabı Kuva-yı Seyyare işinin artık barış yoluyla ve siyaseten çözümünün mümkün olamayacağını ispat etmiş ve sorunun kuvvet zoruyla çözümlenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bunun son safhasını şimdiden Meclis'e bildirmeye ihtiyaç yoktur. Başarı ile sonuçlandırırız Meclis'in yaptıklarınızı onaylayacağı kuşkusuzdur. Haklı olduğumuzu ispat edecek yeteri kadar belge ve delillerimiz mevcuttur."³³³

Bu telgraf ilginçtir. Çerkez Ethem, çözüm beklerken kendisine karşı kuvvet kullanılmasına karar verilmiştir. Daha sonra Çerkez Ethem'in isyan ettiği söylenir. Bu söylentinin de kaynağı Çerkez Ethem'in Meclis Riyaseti'ne çektiği telgraftır. Halbuki Çerkez Ethem'in ihanet olarak nitelenen telgrafı 29 Aralık 1920'de çekilmiştir. Bu tarihte ise Mustafa Kemal, cephelere savaş emrini vermiştir. Başka bir açıklamayla; Çerkez Ethem'in isyan

³³³ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.106.

etti diye nitelenen telgrafı Mustafa Kemal'in, Batı Cephesi'ne taarruz emri vermesinden sonra Meclis'e çekilmiştir.

Mustafa Kemal'in, telgrafı özet olarak şöyle devam eder. Albay İsmet, Eskişehir'i bir kuvvetle güven altına alarak kuvvetinin çoğu ile ilk derhal Kütahya'yı, Albay Refet'de, bütün süvari ve fazla piyade ve topçu ile Altıntaş'ı işgal etmeli ondan sonra Kuva-yı Seyyare'ye bütün istekler dikte ettirilmeli ve bir taraftan da dağılmalarını sağlamak için propagandalar yapılmalıdır.³³⁴

II- Çerkez Ethem'in, Meclis'e Telgrafı ve İhanetin Onaylanması.

Çerkez Ethem, düzenli ordunun kendisine karşı hazırlıklarını kurul Kütahya'deyken keşfe gönderdiği Parti Pehlivan sayesinde öğrenmiştir. Bu nedenle milletvekiller kurulunu esir alıp Gediz'e, Kuva-yı Seyyare Karargâhı'na göndermek ister. Fakat elçiye zeval olmaz düşüncesiyle vazgeçer.³³⁵

Çerkez Ethem, kurula düzenli ordunun hareketinden bahseder. Sonrada gece kurul uykudayken 29-12-1920'de ağabeyi Reşit Bey'e dahi haber vermeden Meclis Riyaseti'ne ağır bir telgraf çeker. Çerkez Ethem telgrafında:

"Bu gelişmiş güzel barışmalar ve tutkular ile dolu şartlar altında milletin ve memleketin savaşa katlanma gücü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tutuklandıkları duyulan barış için arabuluculuk yapan kurulun uygun ve elverişli

³³⁴ Yalçın KÜÇÜK, Türkiye Üzerine Tezler, C.2, s.690.

³³⁵ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.150-151.

şartlar altında geldikleri halk arasında duyulmuş olduğuna göre bu kurulun serbest bırakılarak barış görüşmelerinin çabuklaştırılmasını memleket çıkarları açısından uygun buluyorum. Ankara'da toplanan Meclis'in ne biçimde toplandığını herhalde hepimiz biliyoruz. İlk yaptıkları da bu yoksul milletin sırtından kendilerine senede 3000 liradan fazla ödenek koymaları olmuştur ki, senede içlerinden yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavukluğu huy edinmişlerdir. Gelen yüksek kurulun hemen İstanbul'a geri gönderilmesi önemle bilgilerine sunulur."³³⁶

Çerkez Ethem, bu telgrafı çekmekte çok hata ettiğini aptalca bir iş yaptığını kabul eder. Ama bu telgrafla iş isten geçmiştir. Çünkü gelen telgrafı Mustafa Kemal, Meclis'te okumuş bunun neticesinde Meclis'te yapılan oylamayı 2 oy farkla kazanmıştır.

Meclis'deki görüşmelerin 2. gününde yani 30 Aralık 1920'de Kütahya'dan dönen Celâl Bey'de dinlenir. (Reşit Bey dönmemiş Çerkez Ethem'in yanında kalmıştır).

Meclis olaya bir çözüm arar. Sonuçta Meclis, Çerkez Ethem'in göndermiş olduğu telgrafın etkisiyle ihanetini kabul etmiş olmakla beraber ona bir şans tanınması yönünde karar alınır. Bu kararlar "Eğer Ethem ve kardeşleri kendi rızaları ile Seyyar Kuvvetlerin başında bulunmaktan vazgeçerek bir kenarda oturmak isterse bu şekil Hükümet'çe de kabul edilsin. Aksi takdirde memleketin ve ordunun

---

³³⁶ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem,s.105.

selâmetinin gerektirdiği tedbirlerin alınması ve tatbiki zaruridir."³³⁷

III- İsmet Bey'den, Çerkez Ethem'e Son Çağrı.

Mustafa Kemal Paşa, 3 Aralık 1920'de Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarına Meclis'in, Çerkez Ethem hakkında aldığı kararı bildirir. İsmet Bey'de, Bu kararı 31 Aralık 1920'de kendi düşüncelerini de ekleyerek Çerkez Ethem'e gönderir.

İsmet Bey, telgrafında "Ordunun kurşun atmayacağı ve bazı birliklerin size katılacakları hakkında ihtimal aldığınız teminata inanmayınız." dedikten sonra telgrafın sonlarında şöyle devam eder.

"Hiç kimse size açık ve samimi bir kardeşlik yapmadı. İşte ben vaziyeti böyle hülasa ettikten sonra Büyük Millet Meclisi'nin teklifi vechile biraderlerinizle beraber emin gördüğünüz şekil ve tertiple çekilmenizi hem şerefimiz ve hayatınız için hem seyyar kuvvetler mensupları için en münasip addediyorum. Bugün başka bir hal çaresi kalmamıştır. Kumanda ve siyasi mücadele hayatında sırası geldiği zaman çekilmesini bilen adam memlekette az bir zaman sonra yeniden hizmet ve fikirlerini infaz edecek bir vaziyete girer. Meşru bir surette çekilmemek için bir defa çarpışma talihini denemek gibi meşru olmayan bir harekete başvurulursa bunun neticesinde şeref ve hizmet imkanlarının muhafazası aynı ihtimalde kalmaz."³³⁸

İsmet Bey, telgrafı son selâm ile bitirir.

³³⁷ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, s.87.

³³⁸ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem S/111

Çerkez Ethem ise bu telgrafa cevap verirken Mustafa Kemal Paşa hakkındaki düşüncelerini de dışa vurur.

"Nazar değmesin, siz de hiç kusur etmediniz. Hepimizden akıllı olduğunu söylediğiniz Reşit Bey değil midirki, saflıkla size bu fırsatı verdi. Fakat ne yapayım ki kardeş, yoksa bana kalsaydı ne Mustafa Kemal, Millet Meclisi Başkanı olurdu, ne de sen şimdi benim idamıma ferman okuyabilirdin. Ne de Ankara Millet Meclisi koridorlarındaki çeşitli kılıkta silahlıları, o Mustafa Kemal'in diktatörlüğüne işaret edebilirdi."

Çerkez Ethem telgrafın devamında "Kuvvetlerimizin 5.000 veya 10.000 olması Mustafa Kemal'in daima Kuva-yı Seyyare'nin bir iki yüz kişiden meydana gelmiş olduğu iddia ve propagandasına karşıdır. Yoksa kuvvetimiz ister az olsun ister çok olsun imanına sağlamlığına tanık Çanakkale'den Sivas'lara kadar alayları kimi kez tekbir kimi kez gözdağı vermekle tutsak etmiş ayaklananları bastırmış ve yola getirmiş bir kuvvettir. İki gözünü sevdiğim zavallılar, eğitim ve öğretim ile 93'den beri kazandığınız en ufak bir muharebeyi gösterebilecek durumda olsanız, bu iddianıza o kadar şaşmayacağım."

Çerkez Ethem "tarih bana az size çok lânet edecektir" deyip telgrafını bitirir.³³⁹

---

³³⁹ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli belgelerle Çerkez Ethem, s.113-115.

IV- İsmet Bey, Çerkez Ethem Çatışması.

1- İsmet Bey'in, Çerkez Ethem'e Karşı Birliklerini Harekete Geçirmesi.

İsmet Bey, Çerkez Ethem'e çektiği telgraftan sonra uzlaşmaz bir cevap alınca 2 Ocak 1920'de birliklerini harekete geçirir. Ordu birlikleri harekete geçtiği sırada Kuva-yı Seyyare'nin emrinde 159. Piyade Alayı ile şu müfrezeler bulunuyordu.

"Sarı Mehmet Müfrezesi, Pehlivan Ağa (Parti Pehlivan) Müfrezesi, Halil Bey Müfrezesi, Dr. Fazıl Müfrezesi (Emet Müfrezesi), Bolşevik Taburu.³⁴⁰

"Çerkez Ethem, emrindeki kuvvetlerin sayısı 2326 milis (bunun 200 kişisi piyade) 159. Alay'ın tüm mevcudu ile toplam 4650 kişi, 6 makinalı tüfek, 4 top vardı."³⁴¹

Kuva-yı Seyyare'nin tasfiyesi için harekete geçirilen kuvvetler ise şunlardır.

Batı Cephesi'nden 11. ve 61. Tümen'ler ile Süvari Tugayı kuvvetleri (2000 tüfek, 500 kılıç, 29 ağır makinalı tüfek, 20 top).

Güney Cephesi'nden 8. ve 23. Tümenler ile her biri ikişer alaylı 1. ve 2. Süvari Grupları.

(Bu kuvvetlerin mevcudu 2000 tüfek, 1600 kılıç, 3 ağır makinalı tüfek, 9 top).³⁴²

³⁴⁰ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.112.

³⁴¹ Sabahattin SELEK, Anadolu İhtilali, s.374.

³⁴² Aynı Eser, s.374.

Çerkez Ethem'in üzerine kendi gücünün 2 katı kadar askeri güç gönderilmiştir. Artık iki ateş arasındadır. Bir tarafta düzenli ordu birlikleri, diğer tarafta Yunanlılar, Çerkez Ethem kendi kuvvetleri hakkında karar vermek zorundadır. Birlik komutanlarını toplar. Onlara durumu anlatır. Kendileriyle kalmak istemiyenlerin silahlarını bırakmak şartıyla gidebileceğini söyler.³⁴³

Bu konuşmadan sonra Çerkez Ethem'in kuvvetleri arasında bulunan ve ordunun parçası olan 2000 kişiye yakın kuvvet Çerkez Ethem'i terkeder.

3 Ocak 1920'de ise Çerkez Ethem'i terkeden bazı birlikler orduya katılırlar.

Çerkez Ethem, akşam üzeri kurmay başkanı olan Halil Bey'le durumlarını gözden geçirir. Varılan karara göre Halil Bey, Yunan Cephesi'ndeki kuvvetlerin başına gidecek, Çerkez Ethem ise İsmet Paşa'nın saldırısını önlemeye çalışacaktı.

Çerkez Ethem üzüntülüdür. Çok zor bir gece geçirir. Mide sancularına başka sancılarda eklenmiş dipdiri vücudu adeta iskelet haline gelmiştir.³⁴⁴

Ertesi gün, İsmet Bey'in saldırısı devam eder. İsmet Bey ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan 5 Ocak 1920'de Gediz'e girer.³⁴⁵

Artık Çerkez Ethem'in üzerinde iki teyyare uçmaktaydı. Biri Yunanlıların keşif uçağı diğeride İsmet Bey'in, Kuva-yı Seyyare üzerine tomar tomar beyanname atan uçağıydı.

---

³⁴³ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.156.

³⁴⁴ Aynı Eser, s.158.

³⁴⁵ İsmet İnönü'nün Hatıraları, s.269.

Muvazzaf Ordu imzalı bu beyannamelerde Çerkez Ethem'in müfrezesine hitap ediliyordu. "Onların silah bırakmaları isteniyor ve hain kardeşlerin emriyle silah arkadaşlarının kanını dökmeyiniz, bize geliniz hizmet göreceksiniz" deniyordu.³⁴⁶

2- Çerkez Ethem'in, Yunan İşbirliği Sonrası Ulusal Kuvvetlere Saldırması.

Çerkez Ethem, milletvekili Reşat Bey ile Aziz Bey'i elçi olarak son bir defa İsmet Bey'e gönderip vatanın selâmeti için meselenin yeniden gözden geçirilmesini isteyecektir. Fakat İsmet Bey bu iki şahısı Çerkez Ethem'in adamları olduğu düşüncesiyle dinlememiş onları Ankara'ya göndermiştir.³⁴⁷

İşte Çerkez Ethem'in, Yunanlılarla ilk teması işte bu arada olmuştur. Çerkez Ethem yaveri Sami Bey'i göndererek, bir kaç günlük ateşkes teklifinde bulunmuştur. Yunan Ordu Komutanı General Maneta 4 günlük ateşkesi kabul etmiştir.³⁴⁸

Niçin kabul etmesin ki, Yunanlılara direnen bir düzenli ordu, bir de Kuva-yı Seyyare vardı. Onlar birbirleriyle mücadele ederek güç kaybedince, Yunanlıların işi daha da kolaylaşacaktır.

Çerkez Ethem'in isyan etmesinin yarattığı ortamdan istifade edebilmek için Yunan kuvvetleri, 6 Ocak 1921'de

³⁴⁶ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.56.

³⁴⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.161.

³⁴⁸ Ergun HİÇYILMAZ, Aynı Eser, s.56.

düzenli ordu birliklerimize karşı saldırıya geçmişlerdir.³⁴⁹

Bu durumda İsmet Bey, Çerkez Ethem kuvvetlerinin karşısına İzzettin (Çalışlar) Bey'i bırakarak Yunan kuvvetlerini karşılamak üzere Gediz'den geri çekilir ve İnönü mevkiine hareket eder. İzzettin Bey'de, Çerkez Ethem'in saldırısına karşı zor durumda kalırsa Kütahya istikametine çekilecek, böylelikle Yunanlılarla çarpışmaya giden İsmet Bey'in kuvvetlerinin arka cephesini sağlama olacaktır.³⁵⁰

İsmet Bey daha, Yunanlılarla çarpışılan İnönü mevkiine varmadan, Çerkez Ethem, Gediz'e saldırır. İzzettin Bey kumandasındaki fırkalar geri çekilirler. Çerkez Ethem, Alanyurt ve Kütahya'ya vardığında çok iyi bir müdafaa hattıyla karşılaşır. Ertesi gün Çerkez Ethem, yeniden saldırır. Çerkez Ethem, tam müdafaa hattını çözmeye başladığını düşündüğü anda Refet Bey'in süvari kuvvetleri arkadan yetişir. Çerkez Ethem bu kuvvetleri püskürtür. Refet Bey, burada Çerkez Ethem'le ciddi bir muharebeye tutuşmaz.

Bu sırada seyyar kuvvetlere bağlı Sert Mahmut Çetesi'nden 37 kişi Kütahya Müfreze Komutanlığı'na sığınır. Dr. Fazıl da, 8 Ocak 1921'de Emet'te, Batı Cephesi'ne bir tel çekerek 300 atlısıyla Hükümete sığınmak istediğini bildirir. Onun bu isteği kabul edilir.³⁵¹

³⁴⁹ Ahmet MUMUCU, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, S/124.

³⁵⁰ İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan: Sabahattin SELEK, S/242.

³⁵¹ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.91.

3- İsmet Bey'in Yunanlıları, İnönü'de Mağlup Etmesi ve Çerkez Ethem Üzerine Hareketi.

9 Ocak 1921'de yani İsmet Bey'in, Yunan saldırısının karşısına çıkabildiği gün durum kötüdür. Yunanlılar, Bilecik ve Bozüyükü işgal ederler. İsmet Bey'in savaşa girmesiyle Yunanlılar en azından bir daha ki taarruzları olan II. İnönü Savaşı'na kadar uzaklaştırılmış olurlar. Yunanlıların çekilmesi de İsmet Bey'e yeniden Çerkez Ethem üzerine hareket etme fırsatı vermiştir.

İsmet Bey'in Kuvvetleri, dönene kadar Kütahya'da, İzzettin ve Refet Bey'in Kuvvetlerini zor durumda bırakan Çerkez Ethem, İsmet Bey'in dönmesiyle yeniden Gediz'e çekilmek zorunda kalmıştır.³⁵²

Ocak'ın 14.günü Refet Bey'in, buyruğu altındaki Derviş Paşa'ya bütün süvari kuvvetleri verilerek, Çerkez Ethem'in kovalanması istenir. Derviş Paşa da bu işi başarıyla yapar.³⁵³

Çerkez Ethem, Gediz'den küçük çarpışmalarla beraber çekilir. Simav'ı geçip, Demirci'ye varır. Kurmayları toplanır. Burada Refet Bey'in saldırısına karşı bir müdafaa hattı kurulması istenir. Fakat Çerkez Ethem, Gördes'in müdafaa için daha elverişli olduğunu söyleyerek Gördes'e çekilir.³⁵⁴

³⁵² Rahmi APAK, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s.228-229.

³⁵³ Mustafa Kemal ATATÜRK, Nutuk, C.2, s.550.

³⁵⁴ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyan, C.5, s.340.

4- Çerkez Ethem'in, Yunanlılara Sığınma İsteği.

Çerkez Ethem'in, asıl niyeti ise Simav'dan geçerken Reşit Bey'e söylediği Yunanlılarla bir sığınma protokolunun tanzimi ve temininin sonucunu beklemekti. Nihayet Çerkez Ethem'in beklediği haber ağabeyi Reşit Bey'den gelir. Yunanlılar, Çerkez Ethem'in sığınma isteğini uygun bulmuşlardı.

Çerkez Ethem'in, Demirci'den, Gördes'e hareket ettiği gün olan 16 Ocak 1921'de, o güne kadar Çerkez Ethem'le birlikte hareket eden Bolşevik Tabur Komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı, Kütahya'ya gelerek Orduya katılmış, 5 subay, 261 erden meydana gelen kuvvetlerini de terhis ettiğini söylemiştir.³⁵⁵

Bu tabur Eskişehir Milliye Müdafaa Teşkilatı'nın kurduğu çoğunluğu Karakeçili Aşireti'nden olan 700 kişilik Milli güç olup, kurulduktan sonra Çerkez Ethem'in emrine verilmiş tabur komutanlığını da yüzbaşı İsmail Hakkı yapmıştır.

Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, hem savaşçı hem de gerçekten bolşevik'tir. Daha sonra Ankara İstiklal Mahkemesi'nde "Bir Heyeti Fesadiye Davası ve Kuva-yı Milliye adlı davada yargılanarak 1926 yılının Ocak ayında idam edilmiştir."³⁵⁶

Çerkez Ethem'in, Gördes'de bulunduğu sırada Ankara Hükümeti, 17 Ocak 1921 tarihli bir bildirgeyi Simav, Demirci, Gördes halkına dağıtır.

³⁵⁵ Zeki SARIHAN, Çerkez Ethem'in İhaneti, s.95.

³⁵⁶ Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.114.

Bildiride Yunanlılarla işbirliği içinde olan Çerkez Ethem ve kardeşlerinin yaptığı hainliğin Türklüğün ve müslümanlığın tarihinde olmadığını söyledikten sonra bildirinin son bölümünde Çerkez Ethem ve yardımcılarının yakalanmaları ve tutuklanmaları konusunda Ordu'ya ve Hükümet'e yardımcı olmalarının ulus hakkı olduğu söylenir.³⁵⁷

Tabii ki Ankara Hükümeti'nin bu bildirdedeki amacı; Çerkez Ethem'e bu çevrede gösterilebilecek müshamakâr davranışların önüne geçmektir.

5- Çerkez Ethem'in, Yunan İşgal Sahasına Geçme Hazırlıkları.

Bu arada Refet Bey'in, Süvari Fırkası Kumandanı Derviş Bey, Çerkez Ethem'e 17 Ocak 1921'de bir mektup gönderip şöyle der:

"Ahvâl ve vaziyet size müsait değildir. Şerefli bir maziye ve hayata maliksiniz. Sizin için tutulacak yol şu olmalıdır. Top ve ağırlıklarınızı bize iade etmek üzere Yunan işgal mıntikasına geçmeniz, çok muvafık olur zannederim sizin hasmınız Refet Bey değildir. Millet Meclisi ve Hükümeti'dir. Askerlik muktezası aldığımız emri icraya mecburuz".³⁵⁸

Çerkez Ethem, bu mektupdaki isteklere uymaz. Fakat barışı da göz ardı etmez. En son Refet Bey'le anlaşmak zemini aramak için Süvari Subayı Yusuf Bey'i gönderir. Yusuf Bey geri dönmez.

³⁵⁷ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.119.

³⁵⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.173.

Çerkez Ethem beklemesinin anlamsız olduğunu düşünür. Muhasebecisi Hikmet Bey'in kalan maaşları ödemek için herkesi topladığı Gördes'teki geniş avlulu eve gider. Kardeşi Tefvik de oradadır.³⁵⁹ Tefvik ve Çerkez Ethem'in Erkân-ı Harp Reisi Halil Bey, maaş dağıtımının bitimini beklemeden 350 kadar erat ve bir kaç zabitle Yunan işgal sahasına geçerler.³⁶⁰

Çerkez Ethem de kalan birliklerine dağılma emri verir. Yalnız daha önce 50 kişilik kendi özel maiyetini oluşturur.

Çerkez Ethem dağılma emri verdiğinde müfrezelerin önünde 3 alternatif vardı.

1. Çerkez Ethem'le beraber Yunan tarafına geçmek,
2. Türk kuvvetlerini tercih etmek,
3. İki tarafa da geçmeyip kendi seçecekleri şekilde Yunanlılarla silahlı mücadeleye devam etmek.

Nitekim, Serezli Parti Pehlivan, Yunan tarafına geçmediği gibi, Türk Kuvvetlerine de sığınmadı. Atını dağlara doğru sürdü. Parti Pehlivan, atını dağlara doğru sürmeden önce Çerkez Ethem'e dönerek konuşur.

"Efendi Ağa, biz senin maiyetine düşmanla savaşmak için girdik. Şimde ne oluyoruz? Ben gavur tarafına geçemem. Ne Hükümet tarafına ne düşman tarafına. Bir kurşun bu yana bir kurşun öbür yana ata ata bu uğurda öleceğim."³⁶¹

³⁵⁹ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.197.

³⁶⁰ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.174.

³⁶¹ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.344

§ 18- ÇERKEZ ETHEM'İN, YUNANLILARA SIĞINMASI VE SONRASINDAKİ GELİŞMELER.

I. Çerkez Ethem'in, Yunan İşgal Sahasına Geçışı.

Çerkez Ethem'in, Yunan işgal sahasına geçebilmesini Mustafa Kemal, Refet Bey'in başarısızlığına bağlamaktadır.

Mustafa Kemal, Çerkez Ethem için "Eğer kendileri de başta olmak üzere büsbütün yok edilmekten kurtulabilmişlerse bunu da hiç sevmedikleri Refet Paşa'ya borçlu bulduklarını söylemeliyim. Arkadaşı savaşırken ve yardım beklerken seyirci kalmış komutanlar arkadaşının yenilmesine tanık olabilirse de tarihin ezeli yergisinden ve suçlamasından hiçmi hiç kurtulamazlar".³⁶²

22 Ocak 1920'de Çerkez Ethem'in verdiği dağılma kararından sonra Yunan işgal bölgesine geçen Kuva-yı Seyyare'nin sayısı 700'e varmıştı. Bunların 25 tanesi subaydı.³⁶³

Çerkez Ethem dağılma kararından iki gün önce yani (20 Ocak 1920)'de Yunanlılarla anlaşıp sığınmayı düşündüğü günlerde İstanbul'a, Sadrazamlığa hitaben yazılmış bir telgraf çeker. Çerkez Ethem telgrafında, "Şimdi Millet Meclisi'nin kararıyla saldırıya uğramış bulunuyorum. Kuvvetim yalnız savunmaya değil, saldırıya bile yetecek güçtedir. Karşımda ve yanlarımda Yunanlılar bulunduğundan nasıl bir yol tutulacağı konusunda Yunan Komutanlığı ile anlaşmaya varılmış ise de yüksek onayınızın da alınmasını

³⁶² Mustafa Kemal ATATÜRK, Söylev, s.287.

³⁶³ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.346.

her bakımdan gerekli gördüm.”³⁶⁴ der ve telgrafı da yüce buyruklarınızı beklemekteyim şeklinde bitirir.

Anlaşılan Çerkez Ethem, Ankara Hükümeti'ne muhalif olan bütün güçlerle işbirliği etmek istemektedir. Önce Yunanlılar, sonra İstanbul Hükümeti.

İstanbul Hükümeti, Çerkez Ethem'in teklifi üzerine Yunanlılara sığındıktan sonra Çerkez Ethem'le, İzmir'deyken gönderdikleri Zeki Bey vasıtasıyla temasa geçmiş, Çerkez Ethem'i, Ankara Hükümeti'ne karşı kullanmak istemiş, Çerkez Ethem, 2. Anzavur olmak istemediği için bu teklifi redetmiştir.³⁶⁵

Çerkez Ethem'in, Yunanlılara sığınmadan önce İstanbul Hükümeti'ne yaptığı teklifi sığındıktan sonra uygun bulmaması herhalde Yunanlılardan ummadığı ilgi görmesiyle alakalıdır.

Artık kuvvetleri dağılmış durumda olan Çerkez Ethem ne yapacaktır?

Sonuçta kararını verir. Kararını Akhisar'da bulunan ağabeyleri Reşit ve Tefvik Beyler'e mektupla bildirir. Çerkez Ethem, mektubunda Yunanlılarla yaptığı sığınma protokolunun kendisine çok ağır geldiğini, bu nedenle arkalarından gelmeyeceğini kendisini bağışlamalarını, hastalığının iyi durumda olduğunu gideceği yeri şu an bilmediğini Tanrı'ya sığındığını söyler.³⁶⁶

³⁶⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 5 Mart 1993, s.12.

³⁶⁵ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.305.

³⁶⁶ Hasan İzzettin DİNAMO, Kutsal İsyân, C.5, s.346.

Bu mektubu gönderdikten sonra da yanındaki 50 kişilik maiyetiyle beraber kar yağışı altında atını Sındırgı Dağları'na doğru sürer. Sındırgı mıntikasının dağ yamaçlarında Türkmen köyleri vardır. Az nüfuslu bu köylere ne bizimkiler ne de Yunanlılar rağbet ediyordu. Çerkez Ethem'in amacı Manyas'a varabilmektir. Bir kere Çerkez mıntikasına varabilse rahat edecek hatta rahatsızlığı için doktor bulabilecekti.³⁶⁷

Çerkez Ethem, Sındırgı Dağları'nda 10 gün kaldıktan sonra, 11. gün Yunan işgal sahasında Susurluk çevresinde bir köye sığınır. Ağanın evinde misafir olur.

Çerkez Ethem, bu köydeyken gönderdiği haberci sayesinde Yunanlıların, Kuva-yı Seyyare'ye kötü muamele yapmadığını, ağabeyi Tefvik'in de Yunan işgal bölgesinde kalmış olan Bandırma'daki çiftliklerinde olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Çerkez Ethem, Yunanlılarla temasa geçmeğe karar verir. Zaten Yunanlılar, da Çerkez Ethem'in nerede olduğunu öğrenmişlerdi.³⁶⁸

Bu sırada 3/4 Şubat 1921'de Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, Ankara'ya çektiği telgrafında, "Asi Ethem hakkında yeni bir bilgi alınamamıştır" demektedir.³⁶⁹

II- Çerkez Ethem'in, Yunanlılara Sığınması ve İzmir'e Hareketi.

Yunanlılar, Çerkez Ethem ile Süvari Kaymakamı Eleksandr'ın vasıtasıyla temas kurarlar. Çerkez Ethem, taleplerini söyler. Efradın terhisi ve serbet kalması

³⁶⁷ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.302-303.

³⁶⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.181.

³⁶⁹ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, s.125.

sağlanacak, kendisi de zaruret hissederse hastalığının tedavisi için Avrupa'ya gidebilecekti.³⁷⁰

Talepleri kabul edilir. Hep beraber Susurluk'a inerler. Susurluk'da, anlaşmada yardımcı olur düşüncesiyle; Bandırma'dan getirilen ağabeyi Tefik de vardır. Susurluk'da, bir gece konakladıktan sonra trenle İzmir'e hareket ederler. Trende, Kaymakam Aleksandr, Tefik Bey'in vekâletine memur olan Yorgiyadis, Çerkez Ethem'in yaveri Şevket Bey ve bir kaç arkadaşı vardır.

Tren, Kırkağaç istasyonunda durur. İçeriye bir Yunan Başçavuşu girer. Çerkezce, Türkçe, Rumca küfürler eder. Tam tetiğe basacağı sırada Aleksandr ile Yorgiyadis duruma müdahale ederler. Başçavuşun silahını alırlar³⁷¹.

Tabi ki bu olay Çerkez Ethem'in ağırına gider. Öyle ya kısa bir süre önce Batı Cephesi'nde bütün Yunan kumandanlarına ve erasına kök söktürürken şimdi bir Yunan Başçavuşundan küfür işitmektedir. Fakat artık dönüşü olmayan yoldadır.

III- Çerkez Ethem'in, İzmir'deki Günleri.

Çerkez Ethem, İzmir'e varınca otomobille doğruca Baş Kumandan Papulas'ın yanına götürülür. Daha sonra Papulas'ın isteği üzerine tedavisi için kordanda bulunan Hollanda Hastahanesi'ne götürülür. Bir ay tedavi görür. Sonra yanında Yorgiyadis olduğu halde esirler karargâhına götürülür. Çerkez Ethem, burada daha önce Kuva-yı Seyyare'ye bağlı 170 kişiyi serbest bıraktırır.

³⁷⁰ Ergun HİÇYILMAZ, Aynı Eser, s.57.

³⁷¹ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.192.

Tekrar hastahaneye dönerler. Çerkez Ethem'in, pazar ve cuma günleri çıkmasına, tabanca taşımaya müsaade edilmektedir³⁷².

Bazen kordonda dolaşüyor ve Yunan askerlerinin hakaretlerine maruz kalıyordu. Onlara göre Çerkez Ethem, Yunan kanı içen bir canavardı. Avrupa'da tedavi olmak için Yunan Genelkurmaylığı'na başvuran Çerkez Ethem, oyalandıkça oyalanıyordu³⁷³.

Bu sırada Çerkez Ethem'e, Yunan makamlarınca imzalanması için bazı Türkçe beyannameler getirilir. Bu beyannameler Yunan uçaklarınca Türk Ordusu üzerine atılacaktı.

Çerkez Ethem önce imzalamak istemez. Daha sonra Yunanlıların kendisi hakkında duyduğu şüpheleri yok etme arzusuna mazaret sayarak imzalar. Çerkez Ethem, bunlardan 80-100 adet imzaladığını belirtmektedir³⁷⁴.

Bu beyannamelerde "Ey Türk ordusu zabitan efendileri; Yunanlılar, ellerine düşen ve kendilerine teslim olan Türk esirlerine çok iyi bakıyorlar. Vatan için niyetleri temiz olmadığı aşikâr olan Ankara meşru Hükümeti'nin şer aleti olmamak vatan vazifesi ve insanlık gereğidir³⁷⁵" deniyordu.

Çerkez Ethem, İzmir'e geldikten sonra bir çok konuda Yunanlılar tarafından kullanılmak istenir. Çerkez Ethem, bunlara alet olur. Yunan uçaklarınca Türk askerine atılan

³⁷² Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.193.

³⁷³ Ergun HİÇYILMAZ, Gizli belgelerle Çerkez Ethem, s.58.

³⁷⁴ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.200.

³⁷⁵ Ergun HİÇYILMAZ, Aynı Eser, s.58.

bu bildiriyi Çerkez Ethem'in imzalamış olması, şartlar ne olursa olsun Çerkez Ethem'in hatasını affettirmez.

Bu beyanname Eskişehir Milletvekili Miralay Sabık Kolordu Komutanı Mehmet Arif Bey'in kitabında ise şu şekilde yer alıyor.

"Ey Asker
Ey millet

Ben sizi müdafayı memleket için davet ve ihbar ettim. Şerre ve ihtirarat-ı şahriye ye alet olmak için değil. Ey zabitan arkadaşlar, emir kulu olmaktan sarf-ı nazar ediniz. Allah'ın kulu olunuz. Aksi halde geliyorum ha son pişmanlık faide vermez."³⁷⁶

IV- Çerkez Ethem'in, İzmir'den, Atina'ya Hareketi ve Atina Günleri.

Çerkez Ethem beyannemeleri imzaladıktan bir kaç gün sonra Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Reisi'nden Yüzbaşı Karasu, Çerkez Ethem'in kaldığı pansiyona gelir. Bir zarf bırakır. İçinde beş altı bin Drahmi kadar para vardır.

Yüzbaşı Karasu, Çerkez Ethem'e, General Papulas'ın hastalığının tedavisi için Atina'ya gitmesine izin verdiğini de söyler.³⁷⁷

Ayrıca Yorgiyadis'in yine yanında olacağını kendisinin de istediği bir kişiyi yanında götürebileceğini belirtir. Çerkez Ethem bunu yaveri Sami Bey'e teklif eder. Sami Bey, beraber gitmeyi kabul eder.

³⁷⁶ Miralay Mehmet ARİF, Anadolu İnkılabı, İstanbul 1987, s.64.

³⁷⁷ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.200.

Çerkez Ethem, Yunanistan'a gitme hazırlığında olduğu sırada General Papulas da, II.İnönü savaşına hazırlanmaktaydı.³⁷⁸

Çerkez Ethem, yanında Sami Bey olduğu halde Apollon isimli Yunan Muhribiyle Yunanistan'a hareket ederler. Pire'ye vardıktan sonra, trenle Atina'ya hareket ederler. Çerkez Ethem, Atina Merkez Hastanesi'nde daha önce ayırılmış odasına yatırılır.

Çerkez Ethem'i burada muayene eden aslen Selanikli İstanbul Tıbbiyesi'nden mezun bir doktor, Çerkez Ethem'in, İngiltere veya Almanya'da tedavi görmesi gerektiğini belirtir.

Ayrıca Çerkez Ethem'e, Yunanistan Hükümeti dilediği müddetçe Yunanistan'da ikâmet edebileceğini bildirir. Fakat Çerkez Ethem, Almanya'ya gitmeyi düşünmektedir. Gerekçesi de orada bazı dostlarının olması, İttihat ve Terakki Parti'sinin üyelerinin de I.Dünya Savaşı'nda müttefikimiz olan Almanya'da bulunmasıydı.³⁷⁹

Çerkez Ethem, Atina'dayken babası ziyaretine gelir. Çerkez Ethem'in, babası Çerkez Ethem vatani terkettikten sonra Ankara'da kalmamış Kayseriye'ye gitmişti. Sonra bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya müracaatda bulunmuş, Paşa'nın da "ne arzu ediyorlarsa yerine getirilsin" demesi üzerine Atina'ya geçme imkânı bulmuş, Çerkez Ethem'i görmüş, sonra da Pire'de ölmüştür. Daha sonra da akrabaları tarafından kemikleri Bandırma'daki aile kabristanlığına nakledilmiştir. Öldüğü zaman 112 yaşındaydı.

³⁷⁸ Çerkez Ethem'in Hatıraları, s.200.

³⁷⁹ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, C.2, s.322.

§ 19- YUNANİSTAN'DAN AYRILDIKTAN SONRA ÇERKEZ ETHEM'İN DURUMU.

I- Berlin'e Giden Çerkez Ethem'in Yeni Düşünceleri.

Çerkez Ethem, Atina'dan, Almanya'ya, Osmanlı Teşkilat-ı Mahsusa Reisi Eşref Bey'in yardımlarıyla geçer.

Çerkez Ethem önce bir pansiyona yerleşir. Daha sonra, I.Dünya Savaşı sırasında memleketimiz'de görev yapmış Alman doktorlar sayesinde profesör Fredenav'dan randevu alır. Raporları inceleyen profesör Fredenav'ın tavsiyesiyle Grönvold Senatoryumuna yatar.³⁸⁰

Çerkez Ethem, Türkiye'de ki gündemi İttihad ve Terakki'nin Muhasibi Nihat Bey'e muntazam gelen Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'yle takib eder. Sakarya Savaşı'nın sonucunu öğrendikten sonra bundan sonraki gelişmelerin Yunanlıların aleyhine olacağını düşünür.

Çerkez Ethem'in, iyileştikten sonra niyeti büyük bir hayranlık duyduğu Enver Paşa'ya katılmaktır. Bu amaçla Enver Paşa'yla irtibat kurmak ister. Enver Paşa'nın hanımı Naciye Sultan'la ağabeyi Reşit görüşür. Enver Paşa'nın, Türkistan'da, Buhara'da olduğunu öğrenir Fakat bu arzusu gerçekleşmez. Çünkü Enver Paşa, bolşeviklerle çarpışırken ölmüştür.³⁸¹

Çerkez Ethem, Almanya'dayken Lozan'da belirlenen 150'liklerle ilgili (Cumhuriyet'in 10.yıl kutlaması dolayısıyla) af çıkar. Çerkez Ethem'in iki ağabeyi Reşit ve Tevfik bu afdan sonra Anadolu'ya dönerler. Çerkez Ethem ise

³⁸⁰ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.326.

³⁸¹ Aynı Eser, s.329-330.

dönmez. Gerekçe olarak ise ihanet suçlamasını gösterir. Tarafsız bir mahkemede yargılanıp aklanmayı istemektedir. Onun da gerçekleşmeyeceği düşüncesiyle gelmez.³⁸²

II- Çerkez Ethem'in, Ürdün'e Geçişi ve Ölümü.

Çerkez Ethem, yaveri Sami Bey'le beraber Almanya'dan pasaport temin eder. Daha sonra Sami Bey'le birlikte Almanya'dan ayrılarak Mısır'a gider. Orada Sami Bey'in akrabaları vardır. Çerkez Ethem, Sami Bey'in kalması konusunda ısrarlarına rağmen Ürdün'e gitmeye karar verir.

Burada Kunaytıra'da, Çerkezler vardır. Ağabeyi Reşit'inde ailesi buradaydı.

Çerkez Ethem, Kunaytıra'da Çerkezlerin misafiri olarak bulunduğu günlerde Saray Muhafız Komutanlığı'ndan davet alır. Kendisini Gulup Paşa davet etmiştir. Gulup Paşa'nın resmi görevi askeri müşavirlik olmasına rağmen Ürdün Devleti'nin hakiki hakimi olduğu söyleniyordu.

Gulup Paşa, Çerkez Ethem'e, Çerkezlerden oluşan Ürdün Kraliyet Sarayı Hassa Kuvvetlerinin Kumandanlığını teklif eder. Çerkez Ethem rahatsızlığını ilere sürerek teklifi red eder.³⁸³

Çerkez Ethem, bu arada sık sık Lübnan'a gidip döner. Bir ara 1935 senesinin sonbaharında Vehip Paşa'dan bir mektup alır.

Vahip Paşa, Çerkez Ethem'i, Habeşistan'ı işgale hazırlanan İtalyanlarla mücadele etmek için çağırır. Çerkez

³⁸² Cemal ŞENER, Çerkez Ethem Olayı, s.115.

³⁸³ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.334-335.

Ethem, gitmek ister. Fakat doktorlar rahatsızlığı nedeniyle uygun olmayacağını söylerler, Çerkez Ethem vazgeçer.³⁸⁴

Çerkez Ethem, artık kan tükürmektedir. Çerkez Ethem için artık yapacak pek bir şey yoktur. Günlerini Amman'daki yeğeni Aslan Bey'in çitfliğinde geçirir. 21 Eylül 1948'de Amman'da ölür. Şeria Nehri'nin kenarında bir dini, milli merasimle gömülür. Öldüğü zaman 62 yaşındaydı.

Çerkez Ethem'in, küçük ağabeyi Tefvik Bey 20 Haziran 1946'da Bandırma'da, büyük ağabeyi Reşit ise 10 Eylül 1951'de yine Bandırma'da ömrünü tamamlamıştır.³⁸⁵

---

³⁸⁴ Cemal KUTAY, Çerkez Ethem Dosyası, s.338.

³⁸⁵ Aynı Eser, s.347.

SONSÖZ

Çerkez Ethem'e, Milli Mücadele'ye girme teklifi 25 Mayıs 1919'da Rauf Orbay tarafından yapılırken kendisinden beklenen Anadolu'da başlayan Milli uyanışa zaman yönünden destek olmasıydı. Tabii ki bu zaman kazandırma Yunan ilerleyişini durdurarak olabilirdi. Bu kazanılan zaman zarfında Mustafa Kemal ve arkadaşları Milli uyanışı örgütleyebilirlerdi.

Çerkez Ethem, oluşturduğu milis güçlerle bu zaman kazandırma işini başarır. Bu işi başarırken de gittikçe güçlenir. Çerkez Ethem, Mayıs 1919'dan, Aralık 1920 sonlarına kadar oluşturduğu milis güçler sayesinde Batı'da birinci güç olur.

Çerkez Ethem, askeri açıdan güçlenince Ankara Hükümeti'ni sırf Yunanlılardan değil iç isyanlardan da korur. Bu dönemde Çerkez Ethem gerek Yunanlılarla yaptığı mücadele yüzünden gerekse iç isyanları bastırmada gösterdiği başarı yüzünden Ankara'da, Mustafa Kemal ve Meclis üyeleri tarafından ayakta karşılanıp alkışlanır.

Aynı dönemde Ankara Hükümeti'nin, Dahiliye Vekâleti'nin kapılarına dikecek askeri gücü yoktur. Çerkez Ethem'in bu askeri gücü, Ankara Hükümeti'nin bastıramadığı Yozgat İsyanı'nı kolayca bastırmasıyla daha net bir şekilde ortaya çıkar.

Çerkez Ethem'in kuvvetlerinin başarısı onu değişik düşüncelere sevkeder.

O düşünce de acaba siyasal açıdan da birinci güç olabilir miyim sorusudur. Bu amaçla Mustafa Kemal üzerinde nüfuz denemelerinde bulunur. Bunu yaparken Mustafa Kemal'i, Yahya Galip olayı ile ilişkili göstererek yıpratmak ister.

Tabii ki Mustafa Kemal'e karşı nüfuz denemesi yapmak ve siyasal açıdan da birinci güç olmak için sırf askerlik yeterli değildir.

Bu nedenle Çerkez Ethem, politika sahnesinde de kendini göstermeye çalışır. Fakat Çerkez Ethem bu sahnede Kuva-yı Milliye'de olduğu kadar iyi değildir. Zaten Çerkez Ethem'in bilgisi yetenekleri ve karizması da bu politik mücadeleyi yürütecek durumda değildir.

Hele karşısında İngilizlerin bile dahi olarak nitelendirdiği tecrübeli, uzak görüşlü ve her insanı ulusal çıkarlar uğruna en yüksek oranda yönlendiren ve her alanda olduğu gibi politikada da mükemmel zamanlama yapabilen Mustafa Kemal varsa.

Çerkez Ethem, ise politik yanının eksikliğini her zaman hissetmiştir. Bu amaçla Ankara'da, Mustafa Kemal'e muhalif olan bolşeviklerle ilişkiye girmiştir. Çerkez Ethem'in, bolşevikliğe girmesi Nazım Bey'in tavsiyesi sayesinde olmuştur. Zaten Çerkez Ethem'in kendisinde sosyalizm gibi siyasal, sosyal ve ekonomik temelleri olan bir rejimi inşa edecek bilgi ve deneyim yoktur.

O halde Çerkez Ethem'in, o dönemde savunulan islâm sosyalizmi içindeki ağırlığı bilgi ve deneyiminden değil partinin siyasi kanadının sahip olmadığı, fakat Çerkez Ethem'in sahip olduğu askeri gücünden gelir.

Çerkez Ethem'in politika sahnesinde iyi olmadığı bu olayın gelişiminde de ortaya çıkmış, Çerkez Ethem'in bolşevikliği de ancak Mustafa Kemal'in izin verdiği kadar olmuştur. Mustafa Kemal, Yeşilordu Cemiyeti'nin kendisi için tehlike olduğunu farkettiği zaman bu cemiyetin yayın kuruluşu olan Yeni Dünya Gazetesi'ni denetim altına almış, cemiyetlerini ise kapattırarak buradaki bolşevik eğilimli kimseleri kendisinin kurulmasında ön ayak olduğu Resmi Türkiye Komünist Partisi'nde toplamıştır.

Mustafa Kemal, bu arada gerek toprakları işgale uğramış halkın örgütlenmesinde gösterdiği başarıdan, gerekse İstanbul Hükümeti'nin, işgalcilerle işbirliği yapması gibi yalnız bir yol izlemesinden gittikçe güçlenmiştir. Bu olay merkezi otoritenin güçlenmesini sağlamıştır. Bu güç oluşunca da Mustafa Kemal, ayrı hareket eden birliklerini düzenli orduya katmayı reddeden derebeyi yapıdaki Çerkez Ethem'e karşı tavır alabilmiştir.

İlk önce Çerkez Ethem'in, Kütahya çevresinde otoritesini kırmaya yönelik ve Ankara Hükümeti'nin varlığını hissettirecek tayinler yapmaya çalışmış. Bunu yaparken de Çerkez Ethem'e, Düzenli Ordu'ya katılma teklifini götürmüştür.

Çerkez Ethem'in, bu tayinlere kendi bölgesi olduğu için karşı çıkması ve Düzenli Ordu'ya, Kuva-yı Seyyare'nin yapısını gerekçe göstererek sıcak bakmaması, aradaki uyuşmazlığın iyice su yüzüne çıkmasına sebep olmuştur.

Bu uyuşmazlık hızla bir çatışmaya doğru giderken Ali Fuat paşa ile beraber Çerkez Ethem'in, Moskova yolculuğunun

gerçekleşmemesi ve İsmet Bey'in düzenli ordunun dilediği mertebesinde subaylık teklifini reddetmesi çıkış yollarının kapanmasına yol açmıştır.

Çerkez Ethem, bu dönemde siyasal açıdan birinci güç olma arzusunu gerçekleştirememiştir ama Kütahya dolaylarında bir çeşit derebeyi görüntüsü içinde kalma durumunu kaybetmemiştir.

Artık dizginleri eline almaya çalışan Ankara Hükümeti'yle, derebeyi gibi hareket eden milis komutanın çatışması kaçınılmazdır.

Bu çatışmanın Çerkez Ethem'in, Meclis'ce ihanetinin onaylanmasına sebep olan telgrafı çekmeden önce, Ankara Hükümeti tarafından kararlaştırılmış olması da mevcut sonucu etkileyecek bir durum değildir.

Çünkü; hiç bir merkezi otorite elinde yaklaşık 5000 kişilik bir kuvvet barındıran, kendisine de muhalif olan milis bir komutanın özerk bir yapıda kalmasına müsaade etmez.

Bu askeri çatışma Çerkez Ethem'in, Mustafa Kemal'le girdiği siyasal çatışmanın en son halkasını teşkil etmesine rağmen, bugün Çerkez Ethem'in hain olarak damga yemesinin gerekli verilerini oluşturmaz.

Çerkez Ethem'i, bu konuda zor durumda bırakan olaylar Yunanlılarla girdiği ilişkiden kaynaklanmaktadır.

Bunlardan birincisi Ulusal Kuvvetlerimiz, Yunanlılarla, I. İnönü Savaşı'nı yaptığı dönemde Çerkez Ethem'in fırsattan istifade ederek Gediz'deki Ulusal Kuvvetlerimize saldırması

ve Ordumuza ikinci cepheyi açmasıdır. Çünkü bu davranış bağımsızlık için işgalci düşmana karşı savaşıyor bir millete bu dönem de yapılabilecek en büyük kötülüktür. Eğer Çerkez Ethem'in, Yunanlılara verdiği destek sonucu Ulusal Kuvvetlerimiz mağlub olsaydı; Çerkez Ethem'in işbirlikçi ve hain olduğu bugün için hiç kimse tarafından tartışma konusu dahi yapılmıyacaktı. Ulusal Kuvvetlerin bu zaferi Çerkez Ethem'in tavrının gölgede kalmasına gerekçe olmamalıdır.

Çerkez Ethem'in hainliği konusunda ikinci gerekçemiz; Çerkez Ethem'in, Yunanlılara sığınmasıdır. Bu konuda Mustafa Kemal'i yıpratmak isteyenler, Çerkez Ethem için "sığınmadı, sığınmak zorunda bırakıldı" demektedirler. Bu açıklama yeterli doğruları kapsamaz. Çünkü; Çerkez Ethem'le aynı koşulları paylaşan Parti Pehlivan, Yunanlılara sığınmayıp, Yunanlılarla mücadeleye devam etmek için dağlara çekilmiştir. Parti Pehlivan'ın bu tutumu bu iddiaları çok net bir şekilde çürütebilmektedir.

Çerkez Ethem'i, üçüncü olarak zor durumda bırakan olay Yunan işgal sahasına geçtikten sonra İstanbul Hükümeti'ne çektiği telgraftır. Çerkez Ethem, telgrafında durumunu anlattıktan sonra "buyruklarınızı bekliyorum" demektedir. Yani Çerkez Ethem, İstanbul Hükümeti'yle yakın ilişki kurmak niyetindedir. O halde İstanbul Hükümeti, Milli Mücadele'deki tavrından ne kadar aklanırsa onun yandaşları olmaya çalışanların da o kadar aklanmaya hakları vardır.

Son olarak Çerkez Ethem'in, İzmir'deyken, Yunanlılarla girdiği dayanışma Çerkez Ethem'in hainliğini tartışmasız bir noktaya getirmiştir. Bilindiği gibi Çerkez Ethem, Yunan makamlarının isteği üzerine Ankara Hükümeti'ni "Şer" olarak

niteleyen ve ona destek olanlardan hesap soracağını belirten beyannameleri imzalamıştır. Bu beyannameler daha sonra Yunan uçaklarınca Ulusal Kuvvetlerimizin üzerine atılmıştır. Çerkez Ethem bu olayı hatıralarında anlatırken hastalığını ve İzmir'den ayrılabilmesini gerekçe göstermiştir. Bu açıklamayı Çerkez Ethem'in, samimi itirafı diye düşünerek olsak bile memleket çıkarlarının kendi çıkarlarının gerisinde kaldığını söylemek mümkündür.

O halde Çerkez Ethem, çok kimsenin yılgınlıktan bir köşeye çekildiği dönemde Milli Mücadele'ye atılmış, Yunan ilerlemesini Düzenli Ordu oluşana dek durdurmuş, iç isyanları bastırmada başarıyla görev yapmış, sonra da kendi ihtiraslarıyla memleket menfaatlerini uzlaştıramadığından Düzenli Ordu'ya katılmayı reddetmiş, Yunanlılarla işbirliği yapmış, dolayısıyla kendi hataları sonucu hain durumuna düşmüştür.

KAYNAKÇA

- AKIN İlhan, Türk Devrim Tarihi, Beta Yayınevi
İstanbul-1989.
- ALTAY Fahreddin, 10 Yıl Savaşı (1912-1922) ve Sonrası,
İstanbul-1970.
- ALTUĞ Yılmaz, Türk İnkılâp Tarihi, Üç Dal Neşriyat,
İstanbul-1985.
- APAK Rahmi, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl
Kuruldu, Türk Tarih Kurumu Basımevi,
Ankara-1990.
- APAK Rahmi, Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları, Türk
Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara-1988.
- ARİF Miralay Mehmet, Anadolu İnkılâbı, Arbâ Yayınları,
İstanbul 1987.
- ATATÜRK Gazi Mustafa Kemal, Söylev, Hazırlıyan,
Ord.Prof.Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu,
Çağdaş Yayınları, C.I,II, İstanbul 1981.
- ATATÜRK Gazi Mustafa Kemal, Nutuk, Türk Devrim Tarihi
Enstitüsü, Milli Eğitim Yayınevi, C.2.
Ankara 1987.
- AVCIOĞLU Doğan, Milli Kurtuluş Tarihi, Tekin Yayınları,
C-I İstanbul-1980.
- AYDEMİR Şevket Süreyya, Tek Adam, Remzi Kitabevi, Cilt-II
İstanbul.

- AYDINEL Sıtkı, Güney Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı, Kültür Bakanlığı, Ankara-1990.
- BOZOK Salih, Bozok Cemal S., Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul-1985.
- CEBESOY Ali Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul-1955.
- DİNAMO Hasan İzzetten, Kutsal İsyân, Tekin Yayınevi, Cilt V. İstanbul-1986.
- DİNAMO Hasan İzzettin, Kutsal İsyân, Tekin Yayınevi, Cilt-IV. İstanbul-1986.
- EROĞLU Hamza, Türk İnkilâp Tarihi, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul-1982.
- ETHEM Çerkez, Çerkez Ethem'in Hatıraları, Dünya Yayınları, İstanbul-1961.
- GÖZE Ayferi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul-1989.
- HİÇYILMAZ Ergun, Gizli Belgelerle Çerkez Ethem, Varlık Yayınları, İstanbul-1983.
- İNÖNÜ İsmet, İsmet İnönü'nün Hatıraları, Hazırlayan, Sabahattin Selek, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1992.
- KARABEKİR Kâzım, İstiklâl Harbimiz, İstanbul-1960.
- KARAL Enver Ziya, I.Cihan Harbinden Lozan Muahedesine Kadar, Türkiye'nin Siyasi Olayları İstanbul-1959.

- KINROSS Lord, Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Altın Kitapları, İstanbul-1988.
- KÜÇÜK Yalçın, Türkiye Üzerine Tezler, Tekin Yayınevi, İstanbul-1987.
- KUTAY Cemal, Çerkez Ethem Dosyası, Boğaziçi Yayınları, Cilt I-II, İstanbul-1990.
- LEWIS Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarihi Kurumu Basımevi, Ankara-1984.
- MUMCU Ahmet, Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul-1981.
- MUMCU Ahmet ve Ortak Yazarlar, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Yüksek Öğretim Kurulu Yayınları, Ankara-1986.
- NADİ Yunus, Çerkez Ethem Kuvvetlerinin İhaneti, Sel Yayınları, İstanbul-1955.
- ORBAY Rauf, Yakın Tarihimiz, 1962.
- ÖZTÜRK Kâzım, Atatürk'ün T.B.M.M Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, Kültür Bakanlığı, Ankara-1981.
- SARIHAN Zeki, Çerkez Ethem'in İhaneti, Kaynak Yayınları, İst. 1986.
- SELEK Sabahattin, Anadolu İhtilâli, Cem Yayınevi, İstanbul-1973.

SELEK Sabahattin, Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı,
Örgün Yayınları, C-II. İstanbul-1982.

SELEK Sabahattin, Milli Mücadele, Ulusal Kurtuluş Savaşı,
Örgün Yayınları, C-I İstanbul-1982.

SHAW J.Stanford, SHAW Ezel Kural, Osmanlı İmparatorluğu ve
Modern Türkiye, Cilt-II İstanbul-1983.

ŞENER Cemal, Çerkez Ethem olayı, Ant Yayınları,
İstanbul-1990.

TUNCAY Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, B.D.S Yayınları,
Cilt II, İstanbul-1981.

TUNCAY Mete, Türkiye'de Sol Akımlar, B.D.S Yayınları,
Cilt-I İstanbul-1981.

GAZETE

DEDEOĞLU Meriç, Yazı Dizisi, Cumhuriyet 5 Mart 1993-Cuma,
s-12.